

آذربایجان شفا هی ائل ادبیاتیا سیرماغیش

پرویز کجانی زارع

آذربایجان شفاهی ائل ادبیاتینا بیر باخیش

(نگاهی به ادبیات شفاهی مردم آذربایجان)

نویسنده: پرویز یکانی زارع

نام کتاب: آذربایجان شفاهی اثل ادبیاتینا بیرباخیش

نام نویسنده: پرویز یکانی زارع

ناشر: اندیشه نو

حروفچینی: موسسه خدمات فرهنگی ایران ۱۴۰۰ - ۶۴۱۸۰۹۲

تاریخ انتشار: ۱۳۷۷

نوبت چاپ: اول

چاپ: دلارنگ

تیراژ: ۲۰۰۰

مرکز پخش اندیشه نو - ۶۴۲۷۳۷۱

شابک: ۳-۰۵-۶۷۴۱-۹۶۴ / 3-05-964-6741-ISBN

نکاهی به ادبیات شفاهی مردم آذربایجان

بوکتیایی،

او غلوم «یاشار» ا تقدیم ائدیرم
اونون کونلو موزده اولان پاک
آرزولاریمیزا ائنیلمز آرخا
اولدوغونو آرزیلاییرام. اومیدلرکی،
میللی مدنیتیمیزی خالقیمیزین قانیندا
و اوره گینده بیلیمکله، اونون کوکلو
اولدوغوندا آسیلی اولاراق بشری
خصوصیتلرینه سئوگی بسله ییب
منیمسه مکله، ائلیمیز اوغروندا اؤز
میللی بورجونو اوده یه بیلیمیش
اولسون، مدنیتیمیزی گنیشلندیر
مکده و اونون بیر قاباقچیل مدنیت
اولدوغونون ثبوتونا چالیشانلاردان
اولسون. بیرداها عومورومون سون
آنلاریندا، سوسغون و کدرلی
گونلریمه آیدینلیق و ایستی لیک
باغیشلایا جاغینا امینم.

پرویز یکانی زارع

خوی - ۱۳۷۳

«مندرجات»

عنوانلار	صحیفه
مقدمه.....	۱
اؤن سؤز.....	۵
سایقیلار و تشکرلر.....	۱۰
بیراینجی بۆلوم.....	۱۱
نگاهی به فرهنگ مردم آذربایجان (فارسی).....	۱۲
ایکی اینجی بۆلوم.....	۵۴
چیلله گئجه سی.....	۵۸
خیدیرنبی.....	۶۹
چیلله چیخارتماق ده بلری.....	۷۱
عرفه ده بی.....	۷۲
بایرام آیی نین ده بلری.....	۷۳
آخیر چرشنیه (چهارشنبه سوری).....	۷۴
سمنی پیشیر مک ده بی.....	۱۰۶
نوروز بایرامی (ایل بایرامی - ائل بایرامی).....	۱۱۴
سیزده ک.....	۱۴۱
اؤلنمک مراسمی.....	۱۴۴
اوشاق دوغومو و آدقویماق ده بلری.....	۱۷۶
سوننت تویی (اوشاق کسیدیر مک ده بلری).....	۱۸۲
قوربان بایرامی.....	۱۸۶
فیطیر بایرامی.....	۱۸۷
قوم قدیر.....	۱۸۹

صحیفه

عنوانلار

- خرمن (تاخیل) ده بلری ۱۹۰
- قوراقلیق لاردار یاغیش طلب ائتمک ده بلری ۱۹۴
- قوچ ده بی ۱۹۷
- قویون - قوزو یوماق ده بلری ۱۹۸
- کره توتماق ۱۹۹
- حاجی لئی لئی ۲۰۱
- کرمه کسمک ده بی ۲۰۲
- نه نه تپه ده بی ۲۰۵
- قاین اقلار ۲۰۹

سايقيلار - تشكرلر

ينى استعمارچيلىق بونتيجه يه چاتميش كي، مللتلرين فولكولور واينانجلارى ده گرلنديكجه، خالق آراسيندا اوز يثرينى تاپديقجا، خالقلارين استقلال و مللى حاكميتى نين دوامينا، ائله جه ده محكملمه سينه سبب اولور. بونا گؤره ائللرين يثرلى مدنيتلرينى و كوكلومدنييت واسطه لريني ضعيف جيلوه لنديرمكله، دانماقلا، دانيلماغينا چاليشماقلا، خالقلارى كؤكسوزكيللره اوغراتماقلا، بشرى و تعالى ده گرلرى ده گرسيزلندير مكله، معاصر غرب اولكه سى نين مصرف چيلىك فلسفه سينه قاباقچيل مدنيت دونو گئينديرىب و اونو تبليغ ائتمكله، توپلوملارى اؤز فلسفه سينه اويدورا بيلسين. بيزده اؤز اولكه ميزى هابئله استعمارچى فيكىرلردن قوروماقلا، اؤز گتچشميميزى و فولكولوروموزدا موجود اولان مدنيت كؤكلرينى بيرداها ديرچلتمك له يابانجى فلسفه لر قارشيندا داهادا دياناجاقلى اولابيله ريک. الينيزده اولان بوكيتيابى فولكولور و ده بلر يميزى مکتوبلاشميش كيمى ينى نسيللره تاپشيرماق آرزو سيندا اولدوغوما گؤره، اوزون مدت لر عرضينده توپلايا بيلمشيم. تئجه ايللر بويو آختاريشيندا اولدوغوم اوزاق وياخين دورلريميزه عايد فولكولور نمونه لرى نين (آذربايجان شفاهى ائلل ادبياتينا بيرياخيش) بيريره يغيلما سيندا منه مشورتلر سويله يپ تشويقچى اولان وطنداشلا ريمدان، سوي داشلا ريمدان صميمى تشكرلر يمي بيلدير مكله، بيرداها ايسته ردیم حورمتلى بيلگينلر يميز جنابلار، دكتور سعید قره آغاچلو - مهندس بهرام يکانى زارع - سولدوزلى محرم پريزاد - دكتور حسين محمدزاده صديق - دكتور محمد على فرزانه - ائلل اوغلو حضرتلريندن بوكيتباين چاپا حاضرلانيب يثتيريلمه سينده ائنديکلى مشورتلر و چکديکلى زحمتلره داير اؤز تشكرلر يمي بيلدير ميش اولام.

احتراملارلا: پرويز يکانى زارع

مقدمه

مرغ دلم پر می زند با یاد آذربایجان
خوش باد وقت مردم آذربایجان

استاد شهریار

بدیهی است که اوج عظمت هر سرزمینی با تمدن و فرهنگ آن ارزیابی شده و قابلیت پیشرفت ملتهای جهان به اصالت و هر چه پر بار بودن فرهنگ آن وابسته می باشد. در این میان فرهنگ و تاریخ آذربایجان نیز در شمار سرزمینهایی است که ریشه در اعماق اعصار دارد و در طول قرنهای متمادی سیر تکاملی خود را طی کرده و به مرحله تکوینی از فولکلور، ادبیات شفاهی، باورها و ضرب المثلها و... رسیده است.

تعریفی که از طرف صاحب نظران برای فرهنگ و فولکور شده متفاوت است، فرهنگ در لغت به معنی علم و دانش و ادب باشد (برهان قانع) و فولکلور از نظر معنی لغوی از دو کلمه انگلیسی «فولک» (FOLK) به معنی توده و «لور» (Lore) به معنی دانش است. در کل می توان گفت: فولکلور عبارت است از علم به آداب و رسوم توده مردم و افسانه ها و تصنیفهای عامیانه و توده شناسی و فرهنگ عام، مجموعه عقاید، اندیشه ها، قصه ها و ترانه ها و هنرهای ساده و ابتدایی یک ملت.

در اهمیت فولکلور و ادبیات شفاهی باید گفت که ادبیات مکتوب از ادبیات شفاهی نشأت می گیرد. به گفته یاشارکمال فولکلور ثروتی فرهنگی و دست آورد تجربه بزرگ انسان است، ثروتی که در طی صدها سال به

همدستی خلق‌ها پدید آمده و از سینه به سینه میلیون‌ها انسان به زمان ما رسیده است، پس برای ریشه‌یابی فولکلور و یک بایاتی یا ترانه و... در بعضی موارد باید جریان چند هزار ساله را در نظر گرفت و برای برخی جریانات چند دهه اخیر را، از جمله از ضرب‌المثل‌های قدیمی:

باش سیز یورک اولماز تات سیز تورک اولماز

ترجمه: کلاه بی سر و ترک بی تات (فارس) نمی شود. (تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی - دکتر جواد هیئت صفحه ۵۸).

از جمله از ترانه‌های جدید که با توجه به شرایط اجتماعی اخیر توسط مردم به صورت شفاهی ساخته و پرداخته شده است:

آرازی آییر دیلار قومولان دو یوردولار
من سندهن آییرلماز دیم ظولموایله آییر دیلار

همچنین یکی دیگر از موارد فولکلور همانطور که در بالا گفته شد، نشان دهنده علم و دانش و اندیشه و آگاهی‌های یک ملت می‌باشد. از آنجائیکه فرهنگ آذربایجان در طول قرن‌های مختلف در میان زندگی عشایری و ایلاتی تبلور یافته، دانش و آگاهی ملت با توجه به تجربه قابل دقت و تحسین می‌باشد. از جمله می‌توان از عدم ازدواج با خویشان را نام برد که امروزه علم پزشکی، تازه عدم مواصلت فامیلی را بدلیل معلولیت‌های جسمی و ذهنی توصیه می‌کند، در صورتی که این مسأله در آذربایجان با توجه به تاریخ، ریشه در قرن‌های متمادی دارد. تیمور لنگ وقتی که به شهر خوی می‌رسد در زیبایی مردم آن دچار حیرت می‌گردد و از وجوه محلی علل آن را جویا می‌شود. تیمور لنگ در جواب چنین می‌شنود که: «یکی از علل زیبایی‌های ما این است که در خوی مردم با اقربای نزدیک خود مواصلت نمی‌کنند چون به تجربه دریافته‌اند که وصلت با اقربای نزدیک سبب می‌شود که فرزندان زشت و

اعور (چترگوز) بوجود بیاید» (منم تیمور جهانگشا، ترجمه ذبیح اله منصوری، صفحه ۴۱۱)، از طرف دیگر با توجه به ماهنی‌ها می‌فهمیم که در گذشته جوانان بیشتر از ایل و قبیله خود همسرانشان را انتخاب می‌کردند و اگر دختر خواستگاری از قبیله خود نداشت، در آن صورت او را برای ازدواج به خواستگاری از قبیله دیگر می‌دادند:

دادای دادای دادای دادای داد آلدی منی

آلمادی قوهوم قونشی یاد آلدی منی

کتاب حاضر در برگیرنده آداب و رسوم و مردم و ترانه‌ها و ضرب‌المثلها و چیستانها در زمانها و مکانهای مختلف تورکان و سرزمین آذربایجان است. چنانکه شامل اولین شعر بازمانده تورکی در مورد مرثیه آلپ آرتونقا (افراسیاب) تا مراسم چهارشنبه سوری و عید قربان در دوره معاصر می‌باشد و نویسنده کتاب با توجه به تجربه تدریس در دانشگاه و مراکز تربیت معلم با همیاری دانشجویان و معلمان روستایی، توانسته است با تحقیقاتی که در طول سالهای متمادی در شهرها و روستاهای مختلف انجام داده، فولکلور و آداب و رسوم هر شهر و روستا را بیان نماید و وجه تمایز و موارد اختلاف را در بخشهای مختلف آذربایجان ارائه دهد و به تهاجم فرهنگی همه جانبه در صدد هر چه باشکوه‌تر برگزار کردن این مراسم و در صورت فراموشی، در احیای سنت‌ها و باورهای دیرینه آب و خاک خویش برآیند و بر اصالت فرهنگی و تمدن دیرینه خود آگاهی یافته و بر غنای فرهنگ اصیل خویش بیالند.

از آنجائیکه کتاب «نگاهی به فرهنگ شفاهی مردم آذربایجان =

===== نگاهی به ادبیات شفاهی مردم آذربایجان =====

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتینا بیرباخیش» نتیجه مدت محدود نبوده، بلکه حاصل سالها تحقیق و تجسس نویسنده آن می باشد، می تواند مورد مرجع نویسندگان و محققین علاقه مند به فرهنگ و آداب و رسوم تورکان و آذربایجان قرار گیرد.

دکتر سعید قره آغاجلو

اؤن سۆز

چاغداش یازیلی ادبیاتیمیزین ایلکین بینوره سی اولان شفاهی ائل ادبیاتی حاقیندا یازیلیمیش بواؤنملی اثرین (آذربایجان شفاهی ائل ادبیاتینا بیرباخیش) اوخو جوسو اولدغوما گۆره آرتیق سئوینیرم. ایسته ردیم، بیراینجی نوبه ده آذربایجان شفاهی ائل ادبیاتی آدینی داشیان بو محتوالی کیتابین اوزه رینده سیزینله سۆز آچیب، فیکیر مبادلّه سی ائتمگیمیزی، اؤن سۆز اولاراق یازیلیمیش مقاله یه سیغمیاجاغینی اؤنجه دن بیلدیرمیش اولام. شفاهی ائل ادبیاتینی احتوا ائدن کیتابلاریمیز آراسیندا، ائله جه ده اؤز نوعینده تایسیز گۆرونن بوده گرلی اثر، یقین کی فولکلورچیلیق و جمعیت شناسلیقلارلا مشغول اولان عالیم و تدقیقا تچیلاریمیزا داها دا فایدالی اولاجاقدیر. یازچی، کیتاب دا اولو بابالاریمیزین سوردوکلری دورانلاردا اولان عموم خالق عنعنه لریندن اورنکلر گتیره ره ک، اولوسوموزن حیاتی، دنیا گۆروشونو، کئچمیشینی و منیمسیه ییلدیگی فلسفه سینی دوشونمک ایسته دیگیمیز واخت دا، بیزی بیرتانیس بلدچی کیمی اوزه رینه ایللرین توزوقونموش جیغیرلارلا، دونن لره قایتاریب آپارایلییر. بیزی اجتماعیا تیمیزین اوزاق ویاخین دؤورلرده قورولان مجلسلرینده، توی - دوگونلرینده، بایرام و شنکیللرینده دیز چوكدوروب، بارداش قوردوروب، اگله شدیره ییلیر. مؤلیف ایکی آغیر بولومه بولونه بومحتشم اثرین ایلک بؤلومونو فارس دیلینده یازدیقدا، فولکلوروموز و جمعیتیمیز حاقیندا ایره لی سورولن آکادمیک نظریه لره اساسلاناراق علمی آراشدیریجیلیق اوسلوبلاریندان فایدا لانمیش کیمی، خالقیمیزین زنگین مدنیتین، ائله جه ده مدنیت واسطه لری نین ثبوتونا چالیمیش، ائلیمیزین مدنیت حوضه لرینه یئرلشن طایفالارین ده بلرینی،

عادت و عنعنه‌لرینی اؤز اوخوجولارینا تانیتدیرمیش، تحلیل ائتمیش، تاریخ و گنج‌میشیمیزه دایر دؤم-دؤرو فیکیرلر سوبله میشدیر. اثرین ایکی اینجی بؤلومو حقیقتاً ظریف نکته لرله داهادا آرتیق دولودور. یازیچی کیتابی نین ایکی اینجی بؤلومونده خالق یاشایشیندا اینجه‌لیکلرله دولو اولان موضوعلاری توپلامیش و ایضا حلا روئر میشدیر. آذربایجانیمیزدا گشچیریلن ده‌بلر و مراسملر حاقیندا گنیش بیلک و آچیقلا ما لارایله بیزی دونلریمیزله تانیش ائتمگه چالیشیدیر. مثل اوچون شنلیکلرده سمنی پیشیرمه ده‌بلرینی آچیقلا دیقدا یازیر؛ «بوغدا بالدی رلاناندان سونرا، قونشولاردا اولان قیز - گلینلری و قادی نلاری بوغدا دویمه گه چاغیرارلار. بوچاغیریشین اؤزو بیرگؤزل ده‌بلر دیر. بئله کی؛ بیریکه مژمه‌تیه بیراووج بالدی رلانمیش بوغدا - آینا - سورمه و سورمه مولچوسو قویوب اونلارین اوستونه بیرقیرمیزی پارچا چکیب قونشو ائولرین قاپیلارینا آپارارلار. قاپیسینا مژمه‌تی گئدن ائوین قادی نی، مژمه‌تینی گؤره ن کیمی دئیهر؛ به‌به، حضرت فاطمه (س) خانیمین ایشلریندن گؤرورسونوز. آینانی مژمه‌تیدن گوتورروب اوزونه باخار، گؤزونه سورمه چکر، قیزی، گلینی اولموش اولسا، اونلاری سمنی بوغدا سینی دویمه گه گوندره، اولماسا یالنیز اؤز و گئده...» یازیچی بوکیمی گؤزل ده‌بلری یازما قلا ائلی میزین، اوبامیزین اهالی سینده اولان بیرلیک حیسنی، بیر - بیرینه صمیمی اولدوغونو، احترام و حورمتلرینی گؤستر مک ایسته ییر، شنلیک سئور اولدوقلارینی بیلدیر مک ایسته ییر. ائله جه‌ده ئولکه میزده شنلیک لرله گشچیریلن آخیر چرشنه (چهارشنبه سوری) عنعنه لرینی یازدیقدا، شنلیکلر بشیگی اولان آذربایجانیمیزین اهالیسی نین گشچیردیگی شن لحظه‌لری اولدوغو کیمی قلمه آلیر.

«... جویزلری ائله سنیدیر یرلارکی، جویزلرین قاییقلاری بارا بار جاسینا

ایکی یثره بولونورلر، ایچینی یثیب، لوله لنمیش پامبیغی پیلته شکلینه سالیب، جويز قابیقلارین ایچینه قویوب بیرآزدا لامپایاغی (نفت) و یا باشقانونعه اولان یاغ توکوب، یاندیریب سویون اوزونه قویارلار. بعضاً ده پیلته و پامبیق عوضینه قابیقلارین ایچینه شام (شمع) قویارلار. سحر تئزدن اودلانمیش جويز قابیقلاری سویون اوزونده پارلاق اولدوزلارا بنزه رلر...»

نیگی ایلین باهار بایرامینا حاضیرلیق عرفه سینده اولدوقدا بوکیمی روماتیک صحنه لر یارالدان ائلی لریمیز یقین کی یاشایشا اولدوقجا اهمییت وئرمیشلر. جويز قابیقلاریندان، پامبیق پیلته لریندن، یانا جاق یاغلاریندان فایدالانیب، عائله یه - قونوم - قونشویا و هم یئرلی لره شن دقیقه لر باغیشلایب، اونودولماز و روماتیک صحنه لر وجودا کتیره ن سويدا شلاریمیز بوکیمی ده بلرله خالقا - وطنه و عائله یه سون درجه ده شوگی لرینی گؤستر مرک ایسته دیکلرینی بیلدیریرلر دئسه ک شهو ائتمیریک. بس بونلارین ها میسی خالقا و حیاتا اولان شوگیدندیر، شوگی یه لایق اولان ائلمیزه، اویامیزا، سويدا شلاریمیزا و وطنلا شلاریمیزا بیزده اولان شوگیدن دولای دی. ینه کتیبین ۱۹۶ اینجی صحیفه سینده، اسکی دؤرلردن چاغداش دؤروموزه گلیب چاتان بیر گؤزه ل ده ب حاقیندا یازیر؛

«... قوچ گونو اوچون شیرینی - ائیده - خورما - اگیرده ک و سایر نیمه لی لر حاضیرلا یارلار. چوبانا خلعت (هدیه) آلیب، هامیسینی طا باغا دوزوب شنلیک ائدیپ، قویون سوروسونه ساری یوللانا رلار، اوخویوب، اوینویوب، دئییب گوله رلر. قوچ گونو چوباندان تشکرلر اوچون آذربایجانیمیزدا زحمت آداملارینا حصر اولونموش بیر گوندور. و زحمت کش آداملاردان منت دارلیق کیمی قیمتلندیر یله ن گوندور...»

عصرلر بویو مال دازلیق دورونده یاشایان بابالاریمیز، یقین کی اوزون

دوره‌نین پراسسینده بوتون بشری حیسلرینی جیلالاندیریپ و ایندیکی خصوصیتینی اله گنجیربیدیر. بلکه ده خالقمیزدا اولان ایستی قانلی لیق، صمیمیت، وعاطفی داورانیشلار ائله او عصرلربویو اوزانان پراسسین ییتردیگی ثمره‌سی دیر. بیز «قوچ گونو» نون ده‌بلرینه دیقت ییترنده باشا دوشه بیلریک کی، بابا لاریمیز او عصرلرین اؤزونه مخصوص قایدا - قانونلارینی اجتماعی حیاتیمزدا کره‌کلی ییلیب، ده‌بله شدیرمیشلر. ایندیه بیز اونلارین یاشادیقی چاغلارین یاشام سیستم‌لرینده یاشاماساقدا، او عصرلرین، اوایللرین قایدا - قانونلارینی چاغداش دورون امکانلارینا سیغینا بیله‌نلرینی، امکان دایره سینده دوام ائتدیریریک. ائله بوساده‌جه ده‌یین ملاحظه سینده، بیرامک ایلی‌نین عرضینده، بیر زحمت‌کش انسانین زحمتینه و امگینه گؤره یاشادیقی محیطی‌نین اهاالیسی طرفیندن ده‌گرلندیگینی گؤروروک. بللی دیرکی، اؤتموش عصرلر بویوندا سایر امک‌آداملارین امک‌لری خالقمیز طرفیندن تقدیره لایق آلقیشلارلا قارشیلانیرمیش. جناب پرویز یکانی زارع حضرتلری‌نین توپلادیغی آذربایجان شفاهی ائل ادبیاتی کتایبندا اولان گؤزه‌لکیلرین بیر ده‌کیتابدا اولان موضوعلارین ترتیبه یازیلما سیدیر. یازیچی شفاهی ائل ادبیاتی‌نی آراشدیردیقدا ایلک «چیلله آخشامی» ده‌بلریندن باشلامیشدیر. (دئمک آذربایجانلی لارین ایل عرضینده دینجلیکده اولدوغو گونلردن باشلامیشدیر). آخی بابا لاریمیز، ایل عرضینده بورغونلوقلارینی چیلله آخشامی کیمی توتولان شنلیک‌لرده چیخاریردی‌لار. کوتله‌نین و زحمت‌آداملاری‌نین ائتدیکلری تالاشلاردان، خاطره‌لردن صاباحلارین نثجه اولدوقدا یاشامالی اولاجاغیندان سؤز آچیر و بالا لارینا تجربه‌لرئویه دیرمیشلر. بیز بونو بوتون آذربایجان ناغیلاریندان، اوینلاریندان و کلاسیک عاشیق ادبیاتیمیزدان - بایانی - قفیل بندو تاپما

جالاریمیزدان باشا دوشه بیلریک. چیلله آخشامیندان باشلا یاراق، گلن چیلله آخشامینا قدر (بیرایل) اولان ده بلر، مراسملر و شنلیکلری تام اینجه لیک و تقدیره لایق دیقتلرله توپلاییدیر. بوکیمی دولغون کیتابلار، ینی نسلیمیزی اوزگتچمیشلری ایله تانیش انده جکدیر. ائلیمیزین، اوبامیزین دائم تالاشلارلا، شنلیکلرله اؤتهن گتچمیشینه باخیب گلجگیمیز داها دا سئویملی، داها دا یارارلی قورمالیق. بوده بلرین قاتلاریندا بیزیم مللی وجدانیمیز پوهره له نیر، اوبانیر و ائلیمیزین بوگونکی سیماسینی فورمالاشدیریر.

بیراوخوجو کیمی، بوفولکولوریک اثری (آذربایجان ائل ادبیاتینا بیرباخیش) اوخودوقدا، حورمتلی عالیم و تدقیقاتچیمیز پرویز یکانی زارع حضرتلرینه هنر و ادبیات یوللاریندا اوغورلو باشاریلار دیله یب، اوزون عومور، سعادتلی گونلر آرزولاییرام.

تهران - ائل اوغلو

یاز - ۱۳۷۷

يىرىنجى بۆلۈم

نگاهی به فرهنگ شفاهی مردم آذربایجان

ای که با نامت جهان آغاز شد دفتر ما هم به نامت باز شد

«فلسفه تاریخ و منطق تکامل جامعه به ما نشان داده، که تمام تلاشهای فکری انسان، ناشی از برخورد ارگانیسم بدن با طبیعت و محیط زندگی است. زندگی در واقع تلاش خستگی ناپذیر انسان برای غلبه بر طبیعت و کشف قانونمندیهای حاکم بر آن و بهره‌گیری از آن به نفع خود می‌باشد. این تلاشها و مبارزات گاهی بوسیله آثار ادبی و هنری ظاهر می‌شود پس در معنایی، آثار هنری و ادبی زائیده زندگی اجتماعی و کار تولیدی انسانهاست»^(۱) و می‌شود گفت: «ادبیات و هنر با مردم است که ادامه زندگی می‌دهد. لذا در بررسی یک اثر ادبی و هنری، باید دید این اثر تا چه اندازه از تلاش و معاش مردم را در خود منعکس کرده و چه مقدار از حقایق و واقعیت را در خود پذیرفته»^(۲) و یا «نقش جامعه در خلق آن تا چه پایه مؤثر و انگیزه اصلی بوده و آیا آن اثر پایبند یک فکر و ایدئولوژی خاص است»^(۳) و آن فکر و ایدئولوژی کدام است؟

به موازات وجود دوره‌هایی در تکامل جوامع، فرهنگ هر جامعه نیز، دوره‌های گوناگون را پشت سر گذاشته و هر جامعه در هر دوره از حرکت تکاملی خود، ارزشها و نهادهای خاص آن دوره را داشته است. بطور مثال: همانگونه که در قرون وسطا مالکیت عوامل تولید در دست فئودال‌ها بود،

۱- پور اکبر، ر: بررسی ادبیات شفاهی آذربایجان

۲- منبع قبلی

۳- منبع قبلی

دوره بعدی در اختیار سرمایه‌داران بود و صاحبان سرمایه، هم عوامل مادی جامعه و هم عوامل فرهنگی جامعه را در خدمت خویش بکار می‌گرفتند. بدینجهت است که می‌بینیم در دوره فتودالی قریب به اتفاق نویسندگان، شعرا و وقایع‌نگاران در خدمت فرمانروایان و حکام و عمال آنها بوده‌اند و در مدح و ثنای آنها داد سخن داده‌اند.

و اما در عصر سرمایه‌داری، تمام مظاهر فرهنگ، در حیطه تسلط سرمایه‌داران بوده و همواره در جهت خوشگذرانی و تفریحات گوناگون و شب زنده‌داریهای آنان فعالیت داشته است.

در این ادوار از تکامل جوامع غیر از ادبیات درباری (ادبیات رسمی یا مکتوب) به ادبیات دیگری بر می‌خوریم که مختص طبقه عوام جامعه است. و به نام ادبیات شفاهی مردم که در اصطلاح آذری بنام (آغیز ادبیاتی) و یا فولکور (کولتور) خوانده می‌شود. در این ادبیات که در جریان کار و تلاش بوجود آمده، تداوم مبارزه بین حق و باطل، مظلوم و ظالم، غنا و اصالتی خاص به این ادبیات بخشیده است.

تمایز دو نوع ادبیات (مکتوب و شفاهی) را می‌توان به شرح زیر بررسی کرد:

۱- اثر ادبی مکتوب یک برداشت شخصی یا فردی است که با جهان بینی خاص آن فرد در آمیخته است. ولی ادبیات شفاهی، برداشتی جمعی و گروهی است و از مسایل زندگی اجتماعی که با جهان بینی معاصر جامعه در آمیخته و بصورت یک اثر ملی در آمده است. (توضیح تکمیلی در آخر بند (۸) آمده است)

۲- اثر مکتوب یا رسمی، بیشتر نتیجه ممارست ذهنی بوده و در جریان کار عملی و تولیدی خلق نمی‌شود. در حالیکه ادبیات شفاهی، در جریان کار

خلق می‌شود و خالقین آن هیچ اراده قبلی (زمینه‌سازی) برای این کار نداشته‌اند.

۳- در یک مجلس می‌توان از همه نوع قالب‌های ادبی مکتوب استفاده نمود. در صورتیکه نمونه‌های ادبیات شفاهی، هر کدام جای خود دارند. و هر صنف، مناسب حال و موقعیت خود، از این ادبیات بهره می‌گیرند.

۴- ادبیات رسمی، قالب‌های شکل یافته و موزون و استاندارد شده قبلی دارد (قالب غزل قالب قصیده و ...)، در حالی که در ادبیات شفاهی اصولاً قالبها و نمونه‌ها متعدد و غیر قابل شمارش هستند و بطور کلی قالب جریان کار و تلاش، قالب و وزن آثار ادبیات شفاهی را تعیین و انتخاب می‌کند.

۵- ادبیات مکتوب ایده آلیستی بوده و ادبیات شفاهی رئالیستی و واقعیت گراست چون، در جریان کار و مبارزه عینی خلق می‌شود.

۶- استفاده از ادبیات رسمی مخصوص دستگاه و طبقه یا طبقات خاصی است. اما ادبیات شفاهی، در طول تاریخ مورد استفاده جامعه و در واقع طبقات محروم و بدبخت اجتماع بوده است و وسیله مؤثری در تشدید مبارزات مردم با طبیعت و مسائل زندگی اجتماعی بوده است. در برابر مشکلات و سختیها آرامش بخش می‌باشد.

۷- ادبیات مکتوب از جهاتی، همواره عناصر تکاملی خود را از ادبیات شفاهی مردم گرفته و این سودگیری بالاجبار و به ناچار بوده است. زیرا ادبیات رسمی در هر عصر کم و بیش از فکر و اندیشه و آداب و رسوم مردمان عصر خود متأثر می‌شود. ادبیات و هنرمندان برجسته و اصیل کسانی بوده‌اند که همواره از ادبیات کلاسیک ملت خود آفریدند. این نویسندگان و هنرمندان چون پایگاه اجتماعی مشخصی داشته‌اند و چون قلم آنها از منبع لایزال ذوق و هنر مردم تغذیه می‌شد، اینها در سینه ملتهای خود، جاویدان هستند.

۸- در ادبیات رسمی، تشبیهات عجیب و غریب و دور از ذهن، استعارات گمراه کننده، کنایه‌های پیچیده و جمله‌های خیالی و واهی و مبهم بیشتر بکار می‌رود، در صورتیکه در ادبیات شفاهی مردم، تشبیهات خیلی ساده، مستقیم، نزدیک به ذهن و قابل درک و فهم است.

درست است که در بند (۱) عنوان شد یک اثر مکتوب یک برداشت شخصی است و... اما نباید فراموش کرد که گاهی ادبیات مکتوب نیز جایگاه خود را در میان ایل دارد. بعنوان نمونه می‌توان به کتاب دده - قورقود اشاره کرد، در عین حال یک اثر مکتوب است اما عناصر و شخصیت‌های خود را از ادبیات شفاهی رایج در بین مردم گرفته است و بازگوکننده زندگی و نگرش و حوادث مربوط به انسانهایی در مقطع زمانی خاص است. در بند (۷) به این مطالب گریزی شده است.

ادبیات شفاهی مردم آذربایجان از کیفیت زندگی ابتدائی ملت آذربایجان سرچشمه گرفته و دورنمایی است واقعی از تلاش و مبارزه آن در اقصاء گذشته بدیهی است که آفرینش‌های ملی از هر جهت به شکل‌های گوناگون متجلی می‌گردد و یکی از جلوه‌ها، هنر اصیل و ریشه‌دار ادبیات شفاهی مردم یا (فولکور) است که در ساحه سخن و سخنوری و زمینه‌های مختلف به نامهای گوناگون مثل (ادبیات شفاهی) (شفاهی ادبیات) و (فولکور) گفته شده است. فولکور خود به معنی حکمت خلق یا (آفرینش مردم) می‌باشد و علمی که به تحقیق و بررسی ادبیات شفاهی مردم دست می‌زند، فولکلورستیکا یا فولکلورشناسی نامیده می‌شود.

در زمینه آفرینش ادبیات شفاهی، نمونه‌هایی بوجود آمده‌اند که طرز

زندگی جمعی و معیشت و کار تلاش انسانهای آن دوره را در خود منعکس کرده‌ان. مانند عزاداران بیل و نمایشنامه ماه غسل آقای دکتر ساعدی، ۲۴ ساعت در خواب و بیداری و کچل کفتر باز صمد بهرنگ، مدیر مدرسه آل احمد و یا سرودهای ملی فلسطین و....

با توجه به «زندگی اجتماعی و کار تولیدی، و با افزایش جمعیت، انسانها از لحاظ اندیشه و آگاهی، تکامل و شکوفایی بیشتری یافته نتیجتاً، خلاقیت هنری و ادبی روز به روز ترقی و توسعه زیادی نموده است. به این ترتیب رفته رفته ادبیات شفاهی بس کامل و به شکلهای گوناگون و موضوعات مختلف اجتماعی ظاهر شد.

در نمونه‌های ابتدائی ادبیات شفاهی خلق، چگونگی مبارزه انسانها با محیط زندگی و طبیعت و درگیری آنها با حوادث طبیعی، بیان و گفته شده است. در این نمونه‌ها همچنین تصورات انسانها از رویدادهای مختلف طبیعی - اجتماعی به شکل ساده لوحانه و با کلماتی گویا و با کلامی روشن و بسیط بازگو شده است.»^(۱)

در میان آفرینش‌های ادبیات شفاهی، انسان آگاه به نغمه‌هایی بر می‌خورد که در آنها، سیمای واقعی و راستین تاریخ را بصورت خیلی ساده بهتر می‌یابد و می‌بیند و اینها می‌توانند وسیله‌ای ارزنده برای بررسی زندگی و تاریخ گذشته ملل باشند و به این ترتیب حقایق پس پرده حیات ملتها را آشکار سازند. البته «این نغمه‌ها یا سرودهای مردمی، از جهاتی نیز وسیله اتحاد و

همبستگی انسانها در انجام کارهای دسته جمعی بوده است.
از ریتم و آهنگ این نغمه‌های تاریخی می‌توان به نوع و کیفیت کار و مبارزه
گروهی پی برد:

اؤکوز، اؤکوز، خان اؤکوز،
بوینو، قیزئل قان، اؤکوز،
چک چایری، چمندن،
سنه جان قوریان، اؤکوز،
ترجمه:

ای گاو، تو گاو بزرگ من هستی
از گردنت خون سرخ جاری است (از یس شخم زدی و کار کرده‌ای)
خیش را بکش و ریشه‌های مزاحمت را از زمین برکن
ای گاو من که جانم فدای تو باد.

در حقیقت این مبارزه ای است با طبیعت، یعنی عناصر روینایی یا غیر
مادی یک کار تولیدی را نشان می‌دهد.^(۱) از آن نیت‌ها و امیدها و هدفهای
کشاورزی و کلمات و جملاتی که بر زبان کشاورز، حین شخم زدن جاری
می‌شود، در جهت تقویت روحی خود و تشویق و نوازش گاوها استفاده
می‌کند. درست به همانگونه که در جنگ میهنی، سرود و شعارها (ابزار و
عناصر معنوی نبرد)، سربازان (ابزار مادی پیکار) را به حرکت وامیدارد و

نیرو و توان جنگ و ستیز به آنان می‌بخشد. با گسترش فعالیت اجتماعی و تقسیم کار به رشته‌های مختلف تقسیم شدند. و ریتم و آهنگ هر رشته با موضوع آن هماهنگ / و بهنجار بوده و است. مثلاً، «دروگری که داس بدست، با حرکات سریع دستاش خوشه‌های رسیده گندم را درو می‌کرد نغمه‌ای زمزمه می‌کرده که آهنگش با آهنگ حرکات دست و داسش متناسب بوده است. یا چوپانی که گوسفندان خود را در یایلاق برای چرا رها کرده و با آرامش تمام روی سنگی نشسته و نی لبک خود را بر لب نهاده، گهگاه در وصف و نوازش بره‌ها و گوسفندان سرودهایی می‌خواند که آهنگ و ریتم مخصوص خود را دارد. و یا گروهی از مردان که مشغول درست کردن نمد هستند، آهنگی زمزمه می‌کنند که با حرکات پاهایشان هماهنگ و موافق است.»^(۱)

باگذشت زمان، قدرت احساس و ادراک و تخیل انسان شکوفایی بیشتری می‌یابد، آفرینش ادبی و هنری بشر نیز، تکامل و باروری افزودنی، حاصل می‌کند. آفرینش‌های شعر و هنری، توسط نقالان و داستان‌سرایان، خوانندگان، عاشق‌ها دهن به دهن گشته و غنا و عمق بیشتری یافته است. «همچنین در نمونه‌های گوناگون این سرودها عادات و روشها و آداب و رسوم مردم، اعتقادات و ایمان و باورهای آنها و دلبستگی و ارزشهای و نهادهای اجتماعی آن عصرها را بخوبی می‌توان یافت و این کمک بزرگی است به جامعه‌شناسی تاریخی در جهت شناخت حرکت یک جامعه در گذشته و تکامل تاریخی آن.»^(۲)

۱- منبع قبلی

۲- منبع قبلی

بررسی ضرب‌المثل‌ها (آتالارسوزی) بخوبی نشان می‌دهد که نمونه‌های مختلف ادبیات شفاهی، پاپای مبارزه عینی انسان با طبیعت و دنیای خارجی، دگرگونی پیدا کرده و در جهاتی جریان فکری و تغییرات اعتقادی مردم را به خوبی ترسیم می‌کند. مثلاً، در یکی از آتالارسوزی چنین گفته می‌شود:

آللاها تاپشیر دانانی، قورد یشمز. یعنی گوساله را به خدا بسپار، گرگ نمی‌خوردش. این (آتاسوزی) نشانی از اعتقاد کامل به معیشت آسمانی است. بعدها همان (آتاسوزی) به این شکل نقل شده است:

«اول دانانی باغلا ، سونرا آللاها تاپشین»

یعنی «اول گوساله را ببند، بعد به خدا بسپار». در ادبیات شفاهی خلق، زندگی و طرز معیشت و عادات و رسوم، ذوق و استعداد استتیک، آرمان‌ها و آمال مردم و نیز خواسته‌ها و آرزوهای مردم منعکس شده است بررسی تاریخی ادبیات شفاهی مردم، روند فکری یک ملت را در طول تاریخ و نیز ارزشهای فکری آن را بخوبی نشان خواهد داد، و همچنین نحوه مبارزه و برخورد قومی و ملی را با مسائل مختلف زندگی و چگونگی حل مشکلات را بیان خواهد کرد.^(۱) و به عبارت دیگر ادبیات و تاریخ برفراز و نشیب آن، چگونگی تکامل فکری معنوی و مادی مردم را مجسم می‌سازد و تاریخ ادبیات چهارچوبه افکار مردم را تشکیل می‌دهد. و آئینه تاریخ افکار ملت‌هاست.

درست است که بین ادبیات شفاهی مردم و ادبیات نوشتاری تفاوت‌هایی است که قبلاً به آنها اشاره شد، ولی نباید فراموش کرد که هر دو نوع ادبیات جزو هنرهای انسانی است و در گذشته این دو نوع از هم فاصله زیادی داشتند.

آن روستایی محروم و بدبخت که در کوره دهی، با گاوهای لاغر و مردنی خود، هماهنگ حرکت گاوها و جف جف خیش و گاو آهن خود، اصیل ترین و انسانی ترین و زیباترین ترانه‌ها را به گوش گاوها می‌خواند و با آهنگ آن زمین را شخم می‌زد و یا با آهنگ شخم زدن زمین، ترانه می‌سرود، با این نغمه‌ها سعی بر این داشت که سنگینی کار و زحمت را سبکتر و قابل تحمل سازد. اگر این موضوع را در نظر داشته باشیم فرق ادبیات شفاهی مردم را با ادبیات مکتوب و منشأ و مسقط‌الرأس آنرا خواهیم فهمید. و به این جهت، در قالبهای گوناگون اجتماعی هر عصری در ادبیات شفاهی مردم، از دیدگاه صنف‌های مختلف جامعه، در قالبهای گوناگون شکل یافته و بازگو شده است. در دوره زورگویی و تحکم و ستمگری، در ادبیات شفاهی مردم نفرت و کینه دهقانان و روستائیان و قشرهای دیگر نسبت به زورگویی، وضع بردگی منعکس و شکوه‌ها، کینه‌ها، امیدها و آرزوهایشان بازگو شده است و اینچاست که مسئله دادن شیشه محتوی جیوه به دست عروس خانم و یا نشانند وی روی زین اسب و یا هر زین دیگر برای ما مفهوم پیدا می‌کند. البته گفتنی است که، با تکامل جامعه و اعمال حاکمیت جامعه در سرنوشت خود (دوره جامعه سالاری) ادبیات مکتوب تقریباً از انحصار طبقه مرفه جامعه و دربار و اشراف نجات یافته و تا اندازه‌ای در خدمت جامعه قرار می‌گیرد.

ادبیات شفاهی پدیده ایست کاملاً اجتماعی که ریشه‌هایش را باید در اجتماع و در آغاز زندگی اجتماعی جستجو کرده و با شروع کار تولیدی، انسانها برای بیان خواسته‌ها و اظهار تمایلات و انتقال فکر و اندیشه خود به دیگران و درک خواسته‌ها و نیازهای همدیگر ابزاری خلق کرده‌اند، که امروزه (زبان) گفته می‌شود و ایجاد زبان در حقیقت آغاز تشکل و اتحاد انسانها در مبارزه با جهان عینی است (زبان روزبروز راه تکامل و دگرگونی

پیش گرفته تا اینکه به شاخه‌های متعدد تقسیم شده و با تأثیرپذیری از عوامل مجاور خود، هر شاخه‌ای به شکلی در آمده، که امروز صدها زبان در گستره کره خاک شاهد این سخن تواند بود. البته نباید فراموش کرد که، در مرحله اول زبان وسیله تفکر و اندیشه انسانی است و در مراحل بعد زبان وسیله ارتباط و بیان اندیشه است. اگر کسی زبان نداند نمی‌تواند اندیشه کند. داستان زندگی هلن کلر بهترین گواه این مطلب می‌تواند باشد. بی‌گمان بعد از پیدایش زبان، ادبیات شفاهی نیز به گونه‌ای بسیار ساده و ابتدائی و با مفاهیم کلاماً قابل درک و زیبا، زندگی آغازیده و امروز نمونه‌هایی از ادبیات شفاهی بسیار کهن را میان ایلات و قبایل سرزمین‌های دور از تمدن می‌توان یافت «ادبیات ترکی عبارتست از مجموعه آثاری که بوسیله ترک‌ها آفریده شده است. ادبیات ترکی با ریشه‌ای بسیار عمیق در محیط جغرافیایی بسیار پهناور بر روی زمین گسترش یافته است و امروزه از بالکان تا ماورای چین، این ملت پراکنده شده است. زبان ترکی امروز از کناره دریای آدریاتیک تا دامنه‌های هیمالیا، از مرزهای ژاپن و چین تا آلاسکا از دریای مغرب تا اقیانوس هند رواج یافته و جمعیت ترک زبان دنیا بالغ ۲۰۰ میلیون نفر است که در ترکیه، آذربایجان و قفقاز، ترکمنستان، چین، قسمتهای زیادی از ایران، عراق، بالکان قبرس و... پراکنده‌اند.»^(۱) «در تاریخ زیر عنوان ترک می‌توان قبیله‌های زیر را نام برد: آوار، باسمل، بایرکو، ایزگیل، اوغوز، اؤنوک، قارلوق، گوری کان قیرقیز تورفیش، تاردوش، اویقور، خونلار، تابقلار، قاراخانلی لار و... به هنگام عزیمت ترکها به آسیای میانه، اوغوزها در قرن ششم و ایقورها در قرن هشتم میلادی دنیای ترکان را بدست گرفتند. هر یک از قبیله‌های نامبرده، خود از

چند قبیله کوچک تشکیل می شده، مثلاً اوغوزها از ۲۴ قبیله تشکیل یافته بود. در قرن ۱۱ میلادی اوغوزها به سلجوقی ها و عثمانیها تقسیم شدند»^(۱) «در منابع چینی شعری آمده است که مربوط به دو قرن قبل از میلاد می باشد»^(۲) در نمونه هایی مختلف ادبیات شفاهی مردم آذربایجان، دریایاتیلار، ماهنی لار، آتالار سۆزی، مثلر، و آغیلار و اوخشاملار و در سایر بخشها، نمونه هایی به چشم می خورد که، باگذشت زمان هیچ تغییری نیافته و اکنون با مطالعه آنها، چگونگی زورگویی ها و شکنجه ها و ستم خان ها و اربابان و حاکمان را به خوبی می توان تصور و تجسم کرد. این نمونه ها در واقع آئینه واقعی و حقیقی دوره ای از تاریخ است، که به اراده هیچ تاریخ نویس و احدی نوشته نشده، بلکه خود مردم آلام و دردها و رنجها و آرزوهای خود را در قالب آنها ریخته اند و گنجینه ای از حقایق تاریخی را برای آیندگان به یادگار گذاشته اند.

در دوره فتودالی، ادبیات شفاهی رونق بیشتری یافت و وسیله ای شد برای تنظیم و انعکاس نارضایتیهای مردم از فتودالها. امروزه ترانه ها و بایاتی ها و سرودهای انقلابی بی شماری از آن مبارزات را که سینه به سینه به نسل ما رسیده، می توان جمع آوری و مطالعه نمود. بطور مثال، ترانه های عاشیقی کوراوغلی، داستانهای عباس و گولگز، شاه اسماعیل، عاشیق قریب، عاشیق قوربانی، ساری عاشیق و سایر هنرمندان بر علیه مظالم سلاطین و زورگویان در قالبهای ساده و در عین حال زیبا و بسیار گیرا و برانگیزنده و زنده و گویا شکل گرفته و گویی استادی چیره دست بعد از مطالعه صدها آهنگ و قالب

۱- منبع قبلی

۲- منبع قبلی

شعری، برجسته‌ترین و مناسب‌ترین آنها را برگزیده و استفاده کرده است. گرافه نبود، که گذشتگان گفته‌اند:

«ایل می‌داند چه وقت بانگ برداد، و چه وقت مویه کند، ایل چیره سراینده فقط ایل و فقط ایل.»^(۱)

یکی از جنبه‌های مترقی و مردمی ادبیات شفاهی آذربایجان همانا خواستگاه مردمی آن است. به دیگر سخن می‌توان گفت: ادبیات شفاهی مردم آذربایجان آفریده طبقه زحمتکش جامعه است. در ادبیات شفاهی مردم آذربایجان، دیدگاه مردم عاصی به چشم می‌خورد. در این ادبیات ارزشهای والای انسانی و اخلاقی و اعتقادی نقش ارزنده‌ای دارند. در این ادبیات، نفرت به ستم و ظلم و زورگویی و حق‌کشی و علاقه به زندگی آزاد و وارسته و آینده خوشبخت و درخشان، تبلیغ و تشویق می‌شود، و ارزشها با بیانی بسیار روشن، زیبا و دلپذیر توضیح داده می‌شود. ادبیات شفاهی خلق، جامعه‌گرا و زائیده زندگی اجتماعی است.

در ادبیات شفاهی مردم آذربایجان، یک سری داستانهای طنز و مقداری لطیفه و اشعار عاشیقی به چشم می‌خورد که در آنها، زمین‌داران استثمارگر، سوداگران پول‌پرست و ریاکار و قشر خرافات پرست جامعه، به طرز شدیدی مورد انتقاد و حمله قرار گرفته‌اند. در داستانها و قصه‌های ادبیات مردم آذربایجان، اساس و بنیاد، همیشه تلاش و مبارزه گروه متشکل انسانهاست که به شکل‌ها و صورتهای مختلف دیده می‌شود. بعنوان مثال، درستی و نادرستی، خوبی و بدی، روشنائی و تاریکی بطور زیبا و رسا نقل می‌شود که در آخر، فتح و غلبه همواره با عناصر و جنبه‌های نیک و انسانی مبارزه است.

۱- پور اکبر، ر: بررسی ادبیات شفاهی آذربایجان

و در عین حال که سخت کوشی مردم را در کار و تلاش تولیدی را در ادبیات مشاهده می‌کنیم، نمونه‌های بسیار در تقبیح و نکوهش تنبل‌ها و مفتخورها و آنهایی که به کار پشت می‌کنند و از کار کردن گریزانند و استثمارگران پیدا می‌کنیم. ادبیات شفاهی خلق آذربایجان، نه تنها در برگیرنده تمام ترک زبانهای این سرزمین می‌شود بلکه یکی از شاخه‌های بسیار پر مایه و زیبای ادبیات شفاهی تمام ملت‌های ترک زبان جهان می‌باشد و علیرغم ممنوع بودن خواندن و نوشتن زبان آذری در رژیم قبلی جسته و گریخته بصورت مخفی و زیرزمینی، آثار با ارزشی منتشر شد و از بعد از پیروزی انقلاب پر برکت اسلامی ایران بود که در زمینه نوشتن و نشر ادبیات شفاهی مردم آذربایجان قدم‌های قاطع و اصولی برداشته شد. به علت اینکه زبان مردم آذربایجان یکی از شاخه‌های زبانهای ترکی است، می‌شود گفت که نمونه‌های خیلی قدیمی ادبیات شفاهی، در آسیای میانه و در بین ترک زبانهای آفریده شده و اثرهایی که در این زمینه از قبل از میلاد در بین ترک زبانان بوجود آمده، بیشتر مطالبی بوده که توسط روحانیونی بنام شامان، قام، تویون، باقسی، اوزان مطرح می‌شده (الاهی لر = گرفتاریهایی که به خاطر خدایان و برای آنان عنوان می‌شد). و یا نغمه‌هایی بود، که به مناسب مراسم دینی خوانده می‌شده است.

(اوزان) به معنی رهبری مردم و در پیش رونده است که نخستین شاعران و موسیقی‌دانان آذری هستند و رهبری مردم و مقام روحانی را در مسایل دینی بر عهده داشتند و در واقع شعر، موسیقی و رقص قسمتی از دین ابتدایی مردم بوده است. این شاعران در میان قبیله‌های مختلف نام‌های متفاوت داشتند. مثلاً تونقوزها به او (شامان)، تورکهای آلتای (گام) باخوت‌ها (اویون)، قیر قیزها (باکشی) و اوغوزها (اوزان) می‌گفتند.

بدین ترتیب اوزانها، باکسی‌ها، گامها، شامان‌ها در میان ترکان ارزش اجتماعی و نفوذ فراوان داشتند. «کلمه اوزان اگر چه امروز در زبان معاصر آذری استفاده نمی‌شود و از زبان محاوره دور افتاده، ولی در اسامی محل‌ها و اشعار فولکلوریک به کلمه (اوزان) زیاد بر می‌خوریم. به چند بایاتی توجه کنید:

گورمه دی اوزان گونی،

ایلقاری پوزان گونی،

فالچی تاسین سینایدی،

بختیمی یازان گونی،

ترجمه

اوزان آن روز را ندید،

روزی که عید و پیمان بشکست،

فالچی، تاسات می‌شکست،

روزی که اقبالم را نوشتی،

قیزیم - قیزیم قیزانا،

قیزی می وئررم اوزانا،

اوزان آقچا قازانا،

قیزیم گییه - بزه نه،

ترجمه

دخترم سر حال و پر سرور باد،

دخترم را به اوزان می‌دهم،

اوزان آقچه (پول) بدست آورد،
دخترم بپوشد و آرایش کند.»^(۱)

اوزانها در مورد اعتقادات و دین مردم مسئولیت مهمی داشتند و عهده‌دار تبلیغ اعتقادات دینی مردم ایل و رفع ناراحتی‌های آنها بوده‌اند. بعد از اسلام نیز هرگز از میان نرفتند به این معنی که در نتیجه تقسیم کارهای اجتماعی در مراکز بزرگ تمدن، شاعری، فال بینی، افسونگری و منجمی و غیره به تدریج فزونی می‌یابد و بیماران حکیمان و افسونگران مداوا می‌گردند، و آلات موسیقی را موسیقی دانان می‌نواختند، و کاوشهای علمی را دانشمندان به عهده می‌گرفتند و به این ترتیب اوزانها هم رسالت تاریخی خود را به عاشیق‌ها سپردند. هنر اوزانها، بعضی ساحه‌های ادبیات بدیعه کتبی را یکی کرده، ایفاگری، موسیقی، هنرنمایی، و سخن سرایی را در هنر خود جمع کرده است. هر چه به زمان قدیم بیشتر و ترانه‌ها و شعرها، به عنوان ریش سفید، عالم و قهرمان ایل خود و مشهور بودند. برای بچه‌ها نیز «ده اوزان» اسم می‌گذاشت و در لقب گرفتن قهرمانان، حرف اوزانها حرف آخر بود. قوپوزش احترامی بزرگ داشت و کلامش با دل و جان مورد قبول بود.

یکی از محققین گفته این کلمه در اصل «اووزان» بوده و سپس به اوزان تبدیل شده است اووزان یعنی کسی که مصراع را با مصراع، بند را با بند و قافیه را با قافیه هماهنگ می‌کند. در واقع اووزان به ترکی یعنی (دوزن، قوشان، یارادان و....). و بنا به گفته‌ای اوزان نام آلت موسیقی اوزان است و از

دید محقق دیگری اوزان از فعل (اوزماق) یعنی در پیش رونده و رهبر و راهنما می باشد که این کلمه به شکلهای اوزغا و اولان نیز بکار رفته است.

در باره منشاء اوزان، گفتن اینکه کدام مطلب درست است، مشکل می باشد ولی تمامی آنها در یک اصیل مشترکند و آن اینکه اوزان در قدیم به کسی گفته می شد که رشید ایل خود بوده و مردم به حرفها، آفریده ها، و سروده های او ارج نهاده و او را گرامی می داشتند. در جهان آرای شاه اسماعیل آمده است که اوزانها به روزهای جنگ در میدان کارزار با سرودها، آوازا و ترانه های ترکی و همراه با موسیقی و ساز رزمی خود، جنگاوران را در مقابله با دشمن تهییج می کردند. روح جنگجویی آنها پرورش یافته، دل را به دریای جنگ می زدند.

گفته شد که بعد از قرنها «هنر اوزان با هنر عاشیقی جا عوض کرده و هنر عاشیقی دوام بخش هنر اوزانی و عاشیقا و ارث اوزانها شده اند.

هنر عاشیقی را با هنر اوزانی و قوپوزرا با ساز می توان رودر روی هم قرار داد.» (۱)

عاشیقا همیشه مردم را علیه ستمگریها و بیدادگریها و بی عدالتها تهییج کرده و در استرداد حقوق خویش، پشتیبان مردم بوده اند و همواره مردم را به سوی نیکی ها فرا خوانده و در چکامه ها و ترانه های خویش، قهرمانان راستین را که از میان مردم برخاستند و برای، استرداد حقوق حقه مردم به مبارزه پرداختند، تعریف و تحسین می کنند.

عاشیقا در گذشته در خیلی از موارد، آزادی خود را فدای آزادی مردم کرده اند. از آن جمله عاشیق «عباس توفارقانلی» در زندانهای شاه عباس

صفوی می پوسد، و عاشیق آیدین توسط تزار روس به سبیری تبعید می شود. خلاصه آنکه تمام زندگی توده مردم را با تمام فراز نشیبهایش در پیوند زندگی مردم با ساز عاشیق مجسم می بینم.

زمان نوشته شدن خیلی از داستانهای قدیم ترکی به بوته فراموشی سپرده شده است ولی از خلال پاره ای از منابع چین و ایران و عرب و ترک، زمان نوشته شدن بعضی از آنها روشن شده و از جمله قدیمی ترین داستانهای ترکها، داستان آلپ ارتونقا (افراسیاب) است. آلپ ارتونقا که معاصر سکاها بود و حدوداً ۷۰۰ سال قبل از میلاد زندگی می کرد یک شخصیت تاریخی و یک حکمران دلاور و سرآمد قهرمانان توران زمین بود. از منظومه های نوشته شده در کتاب (دیوان لغت الترک نوشته محمود کاشغری لغت شناس قرن ۱۱ میلادی)، یکی مرثیه آلپ ارتونقا است که با یک روح تغزلی و با شرحی روان سروده شده و از ۷ هجای چهارتایی تشکیل شده است و از نظر شکل به اشعار مرثیه ای عاشیقهای آذربایجان و ترکیه امروز شبیه است. و در اینجا به دو بند آن همراه با صورت ترکی امروزی آورده می شود:

«آلپ ارتونقا اؤلدی می
اؤدسوز آرون قالدی می
اؤدللک اؤجون آلدی می
ایمدی یورک یثر تیلیر
بگلر آتین آر قورروب
قادقی آنی تور قورروب
منگزی یوزی سار قورروب
کورکوم آتقار تور تولور

* * *

آلب ارتونقا اۆلدی می
پیس دونیا قالدی می
فلک اوجون آلدی می
ایندی اؤرک بیر تیلیر
بگلر آتینی یوروب
قایغی اؤنلاری احاطه ائدیپ
بنیزی (یاناقلاری) سارالیپ
سانکی زعفران سوتولور»^(۱)

بر اساس آنچه از منابع چینی ها که به دو قرن قبل از میلاد مربوطه است،
بر می آید، شعر چهار مصراعی زیر از قدیمترین نمونه های شعر ترکی است:

«یئنگی سانی الدن وئردیک
قادینلار ئیمیزین گوزهل لیگی آرتیق قالمادی
کی لی یین داغلارینی بورخدیق
حیوانلاریمیز آرتیق باخیلمیاجاق»^(۲)

بر اساس کتب لغت قدیم، آداب و مراسم شعر و قوپوز (نوعی ساز) اوزان
بعد از میلاد هم در بین اقوام ترک دوام داشته است بر اساس نوشته تاریخ

۱- دکتر جواد هیث: آذربایجان شفاهی خلق ادبیات

۲- منبع قبلی

نویسان که حادثه مرگ (آتیلا) را شرح داده‌اند، اوزان‌ها در مراسم سوگواری آتیلا، مرثیه‌هایی (آغیتلار) می‌گفته‌اند که ترجمه یکی از آن (آغیت) ها بشرح زیر است:

«هونلارین ان بویوک حکمداری و مونجوقون اوغلو، ان جسور قوم لرین
باش بوغو (سرکرده سی) آتیلا، اوزوندن قاباق هنج ائشیدیلمه میش بیر قوتله
(ایسکیت) و (ژومن) بویوک اؤلکه لرینه صاحب اولدو. او بویوک اؤلکه لرین
بیر چوخ صاحب‌لرین ضبط ائتمک صورتیله (روما) نی قور خوتدی. باشقایئرلر
داها اونون پنجه سینه دوشمه سین قور خوسیه روما (دولت روم)
اونوخواهشلرله و هرایل وئردیگی وئرگی (مالیات) سایه سینده دوردورا
بیلدی. بوتون بونلاری ائدیکدن سونرا طالعین خصوصی بیر یار یمیه
اؤلدی.

لاکین دوشمنلرین و وروشوقلاری ایله، یا خود اؤز آدم‌لارینین خیانتیله
یۇخ. توی نشعه لری ایچینده، قوتی هنج پوزولمایان میلیتی آراسیندا آن
کیچیک بیر آغری دویمادان اؤلدی هنج کیمسه نین انتقام ائدیهلمه میه جگی بو
اؤلومی کیم تصویر ائده بیله جک»^(۱)

بر اساس منابع چینی، شکل‌گیری این قبیله اشعار در قرون ۴-۶ میلادی
در بین دولتهای ترک زبان شمال چین صورت گرفته است. آوازهای ترکی
ضربی (نوعی وزن) و یا نغمه‌های نی حقیقتاً از قطعات شعری زیبا هستند و
در اینجا بعنوان نمونه از یکی از نغمات سه بند درج می‌شود:

«آتا منیرم، الیمده قمچیم یوخ
دؤنوب بیر سؤگود دالی قویاریام
آیا قلاریمی ساللا ییب اؤتوروررام، نئیمی چالیرام
گلیب گئدن لر کدردن اؤلورلر
آنینیزین قمچی سی اولماق ایسته ییرم
گلیب قؤلونوزا گیرمک ایسته ییرم
آیا قلاریمی اوزادیب، دیزینیزین دییینده اوتورماق ایسته ییرم
اوزاقلاردان، منگ - کین ده کی ساری ایرماغی گورورم
سؤیوتلر کدردن ساللائیرلار
من اسیر بیر عائله نین اوشاقی یام
خانلارین (چین حکمدارلاری) نغمه سینی آتلا میرام»^(۱)

«آوازهای ترکی ضربی از ۲۴ نغمه (ماهنی) تشکیل شده و بصورت سرود دسته جمعی یکی از اثرهای عاشقانه در زندگی ایللی است.»^(۲) در بین این نغمات، حکایت منظوم (مولان) که دختری است به سبب نداشتن برادر بزرگ مجبور می شود به جای پدر پیرش خود به جنگ برود، یکی از داستانهای قهرمانی است:

۱- منبع قبلی

۲- منبع قبلی

«تسه، تسه - ... گینه تسه تسه
مولان قایی یانیندا قوماش توخور
دستگاهین سه سی ائشید یلمیر
یالئز گنج قیزلارین نفس آلیشی دویولور
قیزدان نه دوشوندوگونو سوروشورام
قیزدان نه بی خاطیر لاد یغنی سوروشورام
قیزیرشتی دوشو نمور
دونن گشجه عسکر گؤنده ریلدیگی نی گؤردوم
خاقان بویوک بسیج اعلان ائتدی
عسکری لیستی اون ایکی پارچا دیر
هر لیسته ده بابامین آدی وار
بابا مین یتیشمیش اوغلو یوخ
مولانین بویوک قارداشی یوخ
بازاردان بیرآت، ویه هر آلماق ایسته بیرم
بابا مین یتینه جیبه یه گنده جه گم
باش بازار یندان بیر یه هر آلدی
گؤنئی بازار یندان بیر جیلوو آلدی
قوزئی بازار یندان داییر اوزون قمچی آلدی
سحر چاغی آنا سینا، بابا سینا ویداع ائدی، آیریلدی.»^(۱)

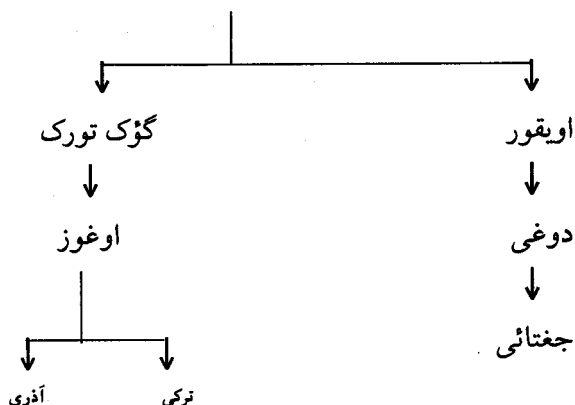
ترک‌ها چه پیش از اسلام و چه پس از اسلام به سرزمینهای (ایران - روم -

خاور میانه) مهاجرت کردند و همراه خود، اوزان‌ها، عادات و مراسم خود را به اوطان جدیدشان آوردند و در این سرزمینهای جدید به رشد و تکامل آفرینشهای قومی ادامه دادند و داستانها و اشعار منظوم و سرودهای جدیدی آفریدند و از طرفی به اعتلا و گسترش میراث اجدادی خود همت گماشتند بدنبال جایگزین شدن فراوان (اوغوزها) در آذربایجان و دیگر جاهای ایران و حتی در آناتولی، زبان ترکی اوغوز انتشار یافت. و از قرن ۱۳ میلادی به بعد ترکی آذری و آناتولی بوجود آمد این دو لهجه ترک در اصل از یک زبان نشأت گرفته‌اند، بعدها به دو زبان مستقل تبدیل شدند و فرهنگ و ادبیات مستقلی را صاحب گشتند.

بطوریکه گفته شد، ترکها ضمن مهاجرت از وطن اصلی خود به چهار گوشه جهان، اختلافاتی از نظر لهجه در میانشان بروز کرد که نمودار زیر قسمتی از این اختلاف و شاخه‌ها را نشان می‌دهد:

در زمان اسلام (۱)

تورک

ترکی آناتولی (زبان ترکیه) (زبان آذربایجان)

با وجود این بین زبان و فرهنگ ایلی و زبان و ادبیات شهری اختلاف چندانی نبود، این عاملی شد که داستانهای زیاد (ده ده قورقود - کوراوغلو و سایر داستانها)، آتالار سؤزی و نوعهای دیگر ادبیات شفاهی (آغیز ادبیاتی) بطور مشترک در میان ساکنان این سرزمینها باقی بماند و با تفاوتهای کوچکی به حیات خود ادامه بدهد.

«داستانهای (ده ده قورقود) را می توان یکی از شاهکارهای آفرینش اقوام اوغوز عنوان نمود. و این اثر تاریخی در میانه های قرن ۱۵ میلادی نوشته شده مؤلف یا جمع آوری اش معلوم نیست. زبان کتاب ویژگیهای ترکی آذربایجانی را در بردارد و در همان حال، خصوصیت لهجه آناتولی شرق را نیز شامل است. البته اصل این داستانها از آنها قدیم تر بوده و بعضی از قسمتها به

۱- کریمی، م: ادبیات باستان آذربایجان

دوره‌های قبل از اسلام مربوط است. کتاب داستان ده ده قورقود از یک مقدمه و ۱۲ داستان تشکیل می‌شود. در مقدمه آن ویژگی‌های و خصائل ده ده قورقود و نصیحت‌های آن آورده شده. ده ده قورقود، اوزان (عاشیق) اوغوز و ریش سفید و مشاور قوم است و بقول آذربایجانیا (ائلجه ییلن) یعنی کسی که به اندازه همه قوم خردمند است و برای دلاوران اوغوز لقب تعیین می‌کند و با نواختن قویوز (نوعی ساز) خود برای آنان داستان می‌خواند. داستانها از نظم و نثر تشکیل شده و در آنها زندگی و معیشت، عادات، آداب، عقاید و باورهای قهرمانان و قبایل اوغوز بشکل بدیع خود ترسیم و توصیف می‌شود. این کتاب در سال ۱۸۱۵ توسط (دیتس) شرقشناس مشهور در کتابخانه شهر (سدن) آلمان پیدا شد و در جلد آن نوشته شده بود «کتاب ده ده قورقود علی لسان طایفه اوغوزان» و دیتس نسخه‌ای از آنرا برای کتابخانه برلن استنساخ کرده و تحلیلی از آن را به همراه متن و ترجمه آلمانی (داستان کشته شدن تپه گوز بدست بساط) در سال ۱۸۱۵ منتشر ساخت.

تحقیق کتاب ده ده قورقود و داستانهای آن توسط خیلی از شرق شناسان اروپائی مورد موشکافی قرار گرفته و به خیلی زبانها از آن جمله به زبان فارسی ترجمه شده بود. بعد از دیتس شرقشناس معروف آلمانی «تئودورنلدکه» در ۱۸۵۹ تمام اثر را از نو استنساخ کرده و به ترجمه آن کوشیده ولی موفق نشده و کار را به پایان نرسانیده، متن تدارک شده توسط پروفیسور «بارتولد» از دانشمندان روس که قسمت زیادی از عمر خود را به تحقیق روی داستانهای ده ده قورقود صرف کرده و متن چند داستان آن را با ترجمه روسی در مجلات آن زمان منتشر ساخت. در ترکیه (معلم رفعت) در ۱۹۱۵ میلادی بعدها «محرم ارگین» و «اورهان» شائق گوگ یای ۱۹۳۸، و در آذربایجان «حمید آراسلی» ۱۹۵۰ و ۱۹۳۹ و «دمیرچی زاده» و «۱-

سلطانی» و «م.ح - طهماسب» سالیان دراز به شیوه علمی روی داستانهای ده ده قورقود کارکرده و آثار با ارزشی را منتشر کرده‌اند و در ۱۹۶۲ چاپ دیگری از همین کتاب توسط یاکوبوفسکی و ژیرمونسکی ترجمه و با مقدمه مفصل از طرف آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی انتشار یافت. در ایران هم بولود قاراچورلو «سهند» شاعر ملی آذربایجان داستانهای ده ده قورقود را به نظم کشید و جلد اول آن را به نام (سازمین سؤزو) بدون توجه به ممنوعیت‌های رژیم پهلوی در سال ۱۳۴۵ به چاپ رسانیده. و نیز در شماره‌های سالهای ۱۳۵۹ و ۱۳۶۰ مجله و ارلیق از طرف آقای «علیرضا صرافی» هشت مقاله با عنوان بررسی کتاب ده ده قورقود منتشر شد^(۱) و در ۱۳۵۸ نیز بوسیله آقای محمد علی فرزانه در تهران توسط انتشارات فرزانه منتشر شد.

گفتمنی است که در تحقیقات علمی آفرینشهای مردمی هر قوم، باید تاریخ و خصوصیات قومی (ایتنوقرافی) زبان قومی و تاریخ آن و لهجه‌ها و موسیقی آن باید زیر ذره بین نقد قرار بگیرد. اینکه ادبیات شفاهی مردم برای بار اول و تحت تأثیر چه عواملی آفریده شد به روشنی معلوم نیست. ادبیات شفاهی مردم یا فولکور روی هم رفته روحیات یک ملت را نشان می‌دهد و در حقیقت آئینه تمام نمای تاریخ و اراده و روحیات آن ملت می‌باشد. به نظر ماکسیم گورگی، «فولکور برجسته‌ترین و کاملترین هنر مردم و شاهکار فرهنگهای ملت‌هاست»^(۲) ترانه‌های عامیانه از لالائی مادران، مرثیه در عزای عزیزان از دست رفته نغمه‌های شادی به روزهای سرور و... تشکیل

۱- دکتر جواد هیئت: آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی

۲- کریمی، م: ادبیات باستان آذربایجان

شده است. این شعر ابتدائی اگر هم از نظر وزن و قافیه و هم دقیق نباشند، اما بسیار شیواتر و دلچسبتر از اشعار شاعران رسمی است. اشعار ترکی قبل از اسلام به شاخه‌هایی: کوشوک، ساغو، بوی تقسیم می‌شده و نام اولین شاعران ترک زبان بر اساس کتاب محمود کاشغری (لغت شناس معروف قرن ۱۱ میلادی) عبارتند از: چوچو، آپرین، تیغین، کی‌کی، قول ترخان، آسیق توتونق، قالدون کیشی، چیسر، توتونگ، وپراتیا، شیرى و...

هر کسی که ترانه‌ها و اشعار عامیانه را می‌خواند احساس می‌کند که، خود آنرا سروده است چون تمام احساسات و عواطف خود را در آن می‌یابد و می‌شود گفت که سراینده‌گان این ترانه‌ها گمنام و در عین حال تمام مردم است. پس بعید نیست که اینگونه اشعار برای عامه، بر اشعار ادیبان رجحان داشته باشد چون با احساسات و عواطف هزاران انسان ساخته شده است و ادبیات شفاهی آفریده مردمی است که زندگی، درد و غم، رنج و حسرت، مبارزه، شادی و سرور آنها در قالب اشعار، قصه‌ها افسانه‌ها و زبانشان تجسم یافته است. داستانهای فولکلوریک نیز اکثراً نیازهای معنوی و روحی زمانی مردم را اقناع کرده است و نسبت به اوضاع زمان داستانهای متفاوتی بوجود آمده است. مثلاً داستانهای حماسی و رزمی زمانی بوجود آمده‌اند که کشورشان در دست بیگانگان بوده و جنگ و جدالها ادامه داشته است، اما داستانهای عشقی در زمان آسایش و راحتی خلق آفریده شده است. در تمامی این داستانها آنچه مورد توجه و نیاز مردم است، آزادی و آسایش مردم است.

در داستانهای فولکلوریک اگر قهرمانی وجود دارد، قهرمانی است که طرفدار حقوق مستضعفین است. و موضوع چکامه‌ها و سرودهای عامیانه شده است و در توصیف چهره وی افسانه‌ها و حماسه‌ها ساخته شده است. در میان ملل مختلف جهان افرادی هستند که کارشان نقالی داستانهاست،

این افراد در واقع حافظ و منتقل کننده ادبیات شفاهی مردم هستند این افراد، افسانه‌ها و داستانهای باستانی (مثلاً در ایران باستان، شاهنامه) را با آب و تاب بیان می‌کنند. در آذربایجان نیز این کار را عاشیقها بر عهده دارند. ماکسیم گورکی، در مورد این نقالان و عاشیقها نظر جالبی دارد، «اوکه در داغستان، عاشیق لیمان را دیده و مدتها از زبان عاشیقها ترانه‌ها و داستانهای شنیده است، آنها را با (هومر) مقایسه کرده و عاشیقها را هومرهای عصر نامیده است.»^(۱)

فولکلوریا فرهنگ عامه از تجربه‌ها سخن می‌گوید و این تجربه‌هاست که ضرب‌المثل‌ها و «آتالار سؤزلری» را بوجود آورده است و هر کسی تجربه خود را با جمله‌ای گفته و دیگران در بوته آزمایش گذاشته، نتیجه گرفته و قبول کرده‌اند.

فرهنگ یک ملت یعنی سرمایه مادی و معنوی آن ملت اعم از ادبیات موسیقی، آداب و رسوم و... می‌باشد که اساس آنرا همین فولکلور تشکیل می‌دهد. چون بنا به خواست زمان هر یک از مواد فولکلوری، زمانی اوج گرفته و زمانی سقوط کرده است، بنابراین مهمترین مسئله‌ای که می‌تواند وضع واقعی زمان را نشان دهد، فولکور است که در دل مردم بوده و عامه مردم آن چه را از اوضاع اطراف خود برداشت کرده، در قالبهایی ریخته است و آنچه بوجود آورده از صداقت و احساسات او حاکی است و در حفظ احساسات خود صادق بوده و سفارشات در آن - مثل ادبیات رسمی - دخالتی نداشته است. با جمع‌آوری فولکلور هر دوره از تاریخ می‌توان مقاومت و اراده مردم را در مقابل ستمگران بهتر فهمید.

از مقایسه قصه‌ها و افسانه‌ها و دیگر اجزای فولکلور ملل مختلف چنین بر می‌آید که بسیاری از آنها و یا شبیه آنها در میان ملل دیگر یافت می‌شود. مثلاً قصه‌های ایرانی با کمی تغییر در میان فرانسویها، آلمانیها و وجود دارد.

این تشابه و مشارکت علل زیادی را می‌تواند داشته باشد که ذیلاً چند تا از آنها نام برده می‌شود (برای کسب اطلاعات بیشتر می‌توان به صفحات ۵۸ الی ۶۰ کتاب ادبیات باستان آذربایجان نوشته م. کریمی مراجعه کرد).

۱- ریشه بشری

۲- هم‌زبانی و هم‌نژادی

۳- دوستی ملتها

۴- ملتهای زیر نفوذ یک نوع حکوم

۵- وضع اجتماعی و...

مثالی که در اینجا آورده می‌شود حماسه (کوراوغلی) داستان آذربایجانی است این داستان با گونه‌های مختلف از جمله، ترک، ازبک، تاجیک، ترکمن و ارمنی وجود دارد. و در بررسی این داستان مهمتر از همه مسئله هم‌زبانی جلب توجه می‌کند، چون ریشه زبانی این ملتها به یک جا منتهی می‌شود.

منظومه‌های کوراوغلی [تا حال ۱۸ «قول» - (۱۸ داستان) از حماسه کوراوغلی گردآوری شده است] از آثار پر ارزش ادبیات شفاهی مردم آذربایجان و یکی از غنی‌ترین آثار فرهنگی جهان است و کوراوغلو بعنوان قهرمان ملی آذربایجان شناخته شده است. (۹)

برای اولین بار داستانهای کوراوغلو بسال ۱۷۲۱ میلادی به زبان آذری و با حروف ارمنی در تبریز نوشته شده است بعد از آن در سال ۱۸۰۵ میلادی، عندلیب قزاجه داغی در مجموعه‌ای از ادبیات شفاهی که جمع‌آوری کرده

است، چند شعر از کوراوغلو را جمع آوری و نوشته است. کوراوغلو در آسیای میانه، در میان ملل مختلف آن، قهرمانی است که با شخصیتی مبارز ولی با نامها و مبارزات مختلف معروف و مشهور است. این داستان در میان مردم تاجیک بنام (گورگولی) معروف است. در میان مردم ترکمن نیز این داستان بنام (کوراوغلو - کورزاد) معروف است.

داستان کوراوغلو در میان ملت ترک (ترکیه) نیز جلب توجه می کند در این داستان دشمنان اصلی کوراوغلو بازرگانان و ثروتمندان هستند و بدین خاطر کوراوغلو در سر جاده ها ایستاده و از آنها باج می گیرد.

در میان مردم ارمنی، گونه دیگری از داستان کوراوغلو موجود است که از دیگر داستانهای ملل مختلف نسبت به کوراوغلوی واقعی آذربایجان نزدیکتر است. (میخلی بابا).

در گونه ارمنی داستان، کوراوغلو قهرمانی مبارز علیه فئودالها، مدافع حقوق عامه و قهرمانی وطنپرست شناخته می شود، و ارمنی ها برای تقویت روحیه خود در مقابل ظالمان، این اثر قهرمانی را از فرهنگ آذربایجان به عاریت گرفته اند و این جریان به خاطر موقعیت اجتماعی و وضع سیاسی - اجتماعی مشابهی است که با آذربایجان داشتند. این داستانها از طریق ترجمه عاشیقا به زبان ارمنی بوجود آمده است و همسایگی دو ملت و روابط فرهنگی توانسته است این مشابهت را بوجود آورد.^(۱)

داستان عشقی (اصلی و کرم) و (عاشیق قریب و شاه صنم) نیز از جمله داستانهایی هستند که در میان چند ملت مشهور بوده و هر ملت آنرا جزو فرهنگ و فولکلور خود به حساب می آورد و مسلم است که دوستی ملتها در

این مشابهت تأثیر فراوان دارد.

داستانهای قدیمی ترکی به دسته‌های مختلف مانند داستانهای: کؤک تورک، خول، اویقور و... تقسیم بندی می‌شود و در هر دسته داستانهای مختلفی روایت شده است. این داستانها منسوب به قبیله‌های مشترک اویقور، قبیچاق، و اوغوز می‌باشد که قبل از اسلام و قبل از جدایی این قبایل از همدیگر آفریده شده است. بعضی داستانهای ترکی داریم که با واقعیت تاریخی وفق می‌دهد مثلاً، داستان بومین خاقان - مرگ ۵۵۲ میلادی سر سلسله کؤک تورک که در تاریخ ترکها از نخستین حکمداران بشمار می‌رود و همراه با بیلگه قایان - خاقان - ۷۳۴-۶۸۳ میلادی، خاقان قبیله کؤک تورک و بوگو خاقان - حاکم اویقورها - مرگ بسال ۷۸۰ میلادی سمبل یگانگی ترکها هستند که استقلال ترکها را حفظ کرده و تاریخ درخشانی آفریدند و نام ترک را در تاریخ حفظ کردند.

بعد از انحلال دولت دوغو، آتیل (۳۹۵-۴۵۳ میلادی) پادشاه هون‌ها (خیونان) بر امپراطوران روم شرقی و غربی غلبه کرد و امپراطوری بزرگی را بوجود آورد و تاریخ پر افتخار و پر از مبارزه و پیروزی برای ترکها آفرید.

ادبیات اصیل هر ملت زمانی مورد توجه آن مردم قرار می‌گیرد که از قدرت فولکلوریک بومی مدد جوید و از آن ملهم شود. در ادبیات فارسی نظامی گنجوی یکی از شاعرانی است که با وسعت بیشتری از فولکلور و داستانهای مردمی استفاده کرده و وارد ادبیات کتبی کرده است. نظامی در خمسه خود مخصوصاً در (مخزن الاسرار) داستانهای عشقی، اخلاقی اجتماعی و تاریخی را از زبان مردم گرفته و بطرز هنرمندانه‌ای ثبت کرده‌اند. بطور کلی اشعار و کارهای هنری که از روی قصه‌ها، ترانه‌های عامیانه، داستانها و به طور کلی فولکلور ساخته شده، همواره کاری جالب و ستودنی

است که بهترین نمونه‌اش را می‌توان در اثر جاویدان و شاهکار شاعر بزرگ ایران و آذربایجان (حید بابایه سلام) عنوان نمود بطوریکه قبلاً اشاره رفت، در میان گنجیه فولکلوریک وسیع و رنگارنگ آذربایجان داستانهای فولکلوریک با احاطه و وسعت شمول خود جایگاه ارجمندی را بخود اختصاص داده است. این داستانها با اینکه از نظر محتوی و اسلوب متنوع می‌باشند، از نظر عمومی واجد جنبه مشترک و همانند هستند. این جنبه مشترک و همانند که مانند رشته‌ای تابناک مضمون اساسی آنها را در بر می‌گیرد، کوشش و تکاپوی بلاانقطاعی است که قهرمانان و بازیگران این داستانها در راه تحقق آرمانها انسانی و در طریق پیروزی روشنایی بر تاریکی، محبت بر نفرت، آزادی بر اسارت و نیکی بر بدی از خود ابراز می‌دارند.

داستانهای فولکلوریک آذربایجان که از قسمتهای تلفیق پذیرفته نظم و نثر تشکیل می‌شود، ارتباط انفکال ناپذیری با موسیقی خلق و با نام و ابداع نغمه پردازان و داستان سرایانی دارد که در ادبیات فولکلوریک با عنوان (عاشیق) شهرت دارند. ارتباط هنر و ابداع عاشیق‌ها با داستانهای عاشقانه خلق آذربایجان تا بدانیایه بوده در قسمت عمده این داستان بخصوص در داستانهای عاشقانه رماتیک مانند عاشیق قریب، عاشیق امراه، عاشیق قوربانی، قهرمان داستان شخصاً نوازنده و نغمه پرداز است و در یک رشته دیگر از داستانهای تاریخی و قهرمانی از نوع داستانهای (ده ده قورقود) و کوراوغلو طالع قهرمانان و مضمون عمومی داستان با حرفه عاشیق‌ها و ساز و کلام آنها ارتباط و پیوند پیدا می‌کند.

قهرمانانیکه سرگذشت و ماجراهای آن در این داستانها توصیف می‌شود، گردان دلیر و گردن فرازی هستند که در راه وصول به آنچه که برای آنها عزیز و مقدس است، از هیچ خطری نمی‌هراسند و اسبان تیزپای خود را تا سر منزل مقصود پیش می‌تازند، اینان مردانگی، صداقت، گذشت و پاک اندیشی را از

هر چیزی برتر می‌شمارند و آنکه را که بی نصیب از این مواهب باشد، خوار و مطرود می‌شمارند.

ب - ق سهند در کتاب منظوم خود بنام سازمین سوزو - (نوی سازمن) که موضوع آن را از داستانهای ده ده قورقود گرفته، به جنبه‌های بدیع زیبا و مضامین عالی و انسانی آنها به شیوه‌ای جذاب و شورانگیز اشاره کرده است که در اینجا به ذکر چند مورد محدود آن اکتفا می‌شود:

او در داستان (دلی دومرول)، صداقت و فداکاری و از جان گذشتگی زن دومرول را بخاطر شریک زندگی و یا حیات دومرول، بعنوان یک اصل اساسی مطرح می‌سازد:

«دئمک بیر قادینین، عشقی و فاسی،

تانری عضینه غلبه چالدی

دومرولون گول آچدی گونو - دونیاسی،

یوز قیرخ ایل یا شادی، یوز قیرخ ایل قالدی...

کیم دئیر اوّلو مدیر، جانندان ال چکیمک؟

بو اوّلو مدن دوغور باشقا بیر حیات!

انسان اوّز جانیندان کئچمه سه دئمک

ابدی حیاتا چاتارمی؟ هیهات!

فرهاد دنیا میزدان، اوّلوب گئتسه ده،

هله ده کولونگون سسی گلیری،

ایستکده گیزله نن، تۆکنمز قؤوه.

هله ده داغلارین، باغرین دلیری...»^(۱)

۱- ب.ق، سهند = سازمین سوزو

او در قطعه (در سه خان اوغلو بوغاج)، برای راهیان طریق انسانیت، داشتن رسالتهای عمیق معنوی را اساسی می‌پندارد و به هستی و حیات انسان نه بصورت رو به خاموش و سکون، بلکه بصورتی که دایم در تغییر پذیری و تحرک است نگاه می‌کند:

«اؤسونولمز بیر شعله دیر ایشیق سالیر، کایناتا
ابدیت، آختاریری، ظلمتره، باتا - باتا»^(۱)

و شاعر محبت مادرانه را در پیمودن راه دراز و ترسناک رسیدن به انسانیت شرط لازم می‌داند:

«اونون گئنیش سینه - سینده
گونش بویدا، بیر شعله وار.
آلولانیب، یاندیقجاؤ.
ابدیت ایشیقلا ناز.

او آنادیر، اؤرگینده
حیات عشقی، لپه لنیر،
اؤنون آنا محبتی.
گله جگه وثیقه دئر.»^(۲)

۱- منبع قبلی

۲- منبع قبلی

و او با دید فلسفی عمیقش خدمت و علاقه و محبت بارور شده به مادر را
بین اقوام و ملتها با کلمات زیر بیان می‌دارد:

«ازه لدن - ازه لدن، بواثل - بواؤیا.
آنالیهاده رین حورمت بسله میش
آنا قارشیسندا، توپال تیموردا،
آیاق دالی قویموش، باغیش دیله میش

* * *

بو حقی تانیان، حقی سئون ائل،
معروف‌تنده اینجه، یشرله چاتمیش،
(آنا حقی تانری حقی دیر) - دییه
بئله بیر بدیعی مثل یاراتمیش.

او روشنایی را چنین می‌ستاید:

هله ده، هله ده بیزیم یشرلرده،
ساده انسانلارین آندی چیراقدیر.
خالقئین آراسیندا کندده، شهرده،
مقدس یشرلرین آدی اوجاقدیر،
ترجمه:

هنوز و هنوز در سرزمین ما
انسانهای پاک نهاد به چراغ قسم می‌خورند.
مردم در روستا و شهر،
مکانهای مقدس را (اجاق) می‌نامند
ایشیقدان دوغورسا، ایستیلیک، ایستک،

قارانلیقدان دوغور، سوبوق، آلدانیش،
محبت آختاران، اسنانلیق، دئمک،
اوناباش اندیرمیش، بونوقارقامیش
ترجمه:

اگر گرمی و عشق از روشنایی میزاید،
سردی و ناباوری از تاریکی میزاید.
می توان گفت که خواستاران محبت و انسانیت
پیش آن یکی سر خم کرده و این یکی را نفرین کرده اند.
و انسان را چنین می ستاید:

حقین - حقیقتین باغچاسی هرواخ،
انسلا نلا گول آچیر، اسنانلا سولور،
ان بویوک حقیقت انساندیر آنجاق،
انسان سیز حقیقت اولسا، کوراولور
ترجمه:

باغ حق و حقیقت مدام،
همراه انسان می شکفتد و با اوست که پژمرده می شود.
بی شک بزرگترین حقیقت انسان است.
حقیقت بدون انسان، کوری بیش نیست.»^(۱)

ما هرگز نمی توانیم خدمات عظیم توده مردم را که با تکامل معنوی نوع
بشر کرده اند، ندیده بگیریم، ماکسیم گورکی نویسنده معروف می نویسد:

«توده مردم نه تنها آن نیرویی است که ارزش‌های مادی را تولید می‌کند، همچنین منبع ثمر بخش و پایان ناپذیر ارزشهای معنوی است.»^(۱)

فرهنگ و علم همواره از کار و کوشش خلاقه مردم تغذیه می‌کند. هنرمندان بزرگ همیشه زیباترین آثارشان بر اساس فرهنگ توده (فولکلور) بوجود آوردند. شعر، موسیقی داستان و رقص همیشه از فولکلور تغذیه کرده‌اند و باز خواهند کرد. صادق هدایت می‌نویسد:

«هنر و ادبیات توده به منزله مصالح اولیه بهترین شاهکارهای بشر به شمار می‌رود»^(۲)، بخصوص ادبیات و هنرهای زیبا و فلسفه و ادیان مستقیماً از این سرچشمه سیراب شده و هنوز هم می‌شوند. گنجینه فولکلور آذربایجان به قدری وسیع و متنوع است که سالک این راه را در نخستین قدمها مبهوت می‌کند. آذربایجانیها بر سر قبر، در عروسی، وقت شادی و غصه، در تنهایی و در جمع، عاشق برای معشوق، معشوق برای عاشق، هنگام دوری از یار و دیار و مادر و فرزند و در مقام پند و اندرز و ... بایاتی‌هایی با مضمونهای مناسب می‌خوانند همراه با موسیقی یابی آن. این غنا و تنوع در فولکلور و یا هنر و ادبیات توده و آذربایجان ناشی از چیست؟ شاید غیر از ذوق و اندیشه خلاق توده مردم که عامل مؤثر در ریشه گرفتن فولکلور تمام ملت‌های روی زمین می‌تواند باشد، از عوامل جغرافیایی و تاریخی و بعضی چیزهای دیگر هم نباید غافل شد. عدم امکان خلق آثار کتبی بخصوص در قبل از انقلاب اسلامی (به علل جغرافیایی و، تاریخی و زبان) یکی از عوامل بسیار مؤثر غنای فولکلور آذربایجان است. شاعران و گویندگان بزرگ کلاسیک بنا به

۱- دکتر جواد هیث: آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی

۲- بهرنگی، صمد: مجموعه مقاله‌ها

رسم روز به فارسی شعر می سرودند، و نوحاستگان نیز بنا به جبر روزگار و پیدا نکردن ناشر و اغلب برای اینکه زبان ادبی و نوشتن را بلد نبودند و یا نیستند و...

از کلاسیک‌ها مثلاً نظامی گنجوی را می‌شود ذکر نمود که «بنا به ادعای فاضلی گفته می‌شود اغلب امثال و حکمی که علامه دهخدا بنام امثال و حکم فارسی از نظامی نقل کرده، امثال و حکم آذربایجانی است که نظامی آنها را ترجمه کرده و داخل شعر خود کرده است. این سخن با تحقیق دقیق معلوم می‌شود. راه تحقیق هم این است که معلوم داریم آیا امثال و حکم موجود در اشعار نظامی در آثار گویندگان فارسی پیش از او هم بوده است یا خیر؟ غرض این است وقت تحقیق در فولکلور آذربایجان و ادبیات آن، بی ملاحظه این عوامل و عکس‌العمل‌های مقابل آنها در فولکلور، نمی‌توان نتیجه درستی گرفت.»^(۱)

در باره زیر بنا و نصیج‌گیری حماسه کوراوغلو می‌توان چنین بیان نمود:
در دوران جنگ‌های خونین ایران و عثمانی به سال ۱۶۲۹ شورش همبستگی فقیران شهری و دهقانان در طالش روی داده که شاه عباس و خانهای دست‌نشانده‌اش را سخت مضطرب کرد. شورشیان مال‌التجاره شاه عباس و خانها و مالیات جمع‌آوری شده و هر چه را که به نحوی مربوط به حکومت می‌شد به غارت می‌بردند و میان فقیران تقسیم می‌کردند. حاکم طالش (ساری خان) به کمک خوانین دیگر، شورش آن نواحی را سرکوب کرد. «در قاراباغ (قره باغ) مردی بنام (میخلی بابا) دهقانان آذربایجانی را گرد خود جمع کرده و به مبارزه با خانخانی و خرافات مذهبی پرداخت. وی با

یاران خود در یکایک روستاها می‌گشت و تبلیغ می‌کرد و روستائیان به امید نجات از زیر بار سنگین مالیاتها و ظلم و ظلم خوانین و به قصد دگرگون کردن وضع اجتماعی، و به گرد او جمع می‌شدند. نهضت میخلی بابا اندک اندک قوت گرفت و آشکار شد و در سراسر قاراباغ و ارمنستان و نواحی اطراف ریشه گسترده و تبلیغ نهانی او بناگاه به شورشی مسلحانه مبدل شد. در جنوب غربی آذربایجان اوضاع در هم تراز این بود. قیام جلالی لر (جلالیان) سراسر این نواحی را فرا گرفته بود. طرف این قیام، که بیش از سی سال دوام یافت^(۱)، از یکسوی سلاطین عثمانی و از سوی دیگر شاه عباس و در مجموع خان‌ها و پاشاها و فتودال‌ها و حکام دست نشانده حکومت مرکزی بود. درگیردار همین رویدادهای سیاسی و اجتماعی بود که آفرینش‌های هنری نیز گل کرد و به شکفتگی رسید و سیماهای حماسی آذربایجان از ساز و سوز عاشیق‌ها بر پایه قهرمانان واقعی و حوادث اجتماعی بنیان نهاده شده و نیز همچنان که همیشه و در همه جا معمول بوده است قهرمانان ادوار گذشته نیز با چهره‌های آشنای خود در جامعه‌های نو باز گشتند و با قهرمانان زمان در آمیختند. سیمای تابناک و انسانی (کوراوغلی) از چنین امتزاجی بود که بوجود آمد. داستان زندگی پرشور (توفارقانلی عاشیق عباس) که اشاره مختصری به آن رفت، در حقیقت تمثیل دیگری از مبارزه آشکار و نهان میان آذریان و شاه عباس است. شاه عباس، قطب خان خانی عصر و نماینده قدرت، و عاشیق تمثیل مردم سازنده و آزاد است، قدرت کوراوغلی در واقع قدرت عظیم توده‌هایی که به آزادی مردم خویش که زیر فشار سلاطین و خان‌ها پشت خم کرده‌اند، می‌اندیشید. بنا به اندیشه و تصور زبان شناسان، گفتارهای ریتمیک

(نغمه لر) پدر اشعار امروزی محسوب می شوند. ادبیات شفاهی هر ملت دوره های زیادی را پشت سر گذاشته و به شکل امروزی در آمده است اینکه این ادبیات در کجا، کی، چگونه خلق شده و از چه راههایی آمده و چنین گسترش یافته معلوم نیست. ادبیات شفاهی در زبان مردم به حیات خود ادامه داده و در اجتماعات خوانده می شود، در کوهستانها، صحراها و ایلها و سرزمین ها و باغها طنین انداز شده و همراه ایل می شکند و با ایل روبه رو می رود. و با ترقی ایل به تکامل می رسد و در هر زمان توسط واسطه های خاصی در میان ملل دیگر بخصوص ملت های همسایه پخش می شود.

ادبیات شفاهی مردم آذربایجان (آذربایجانین آغیز ادبیاتی نی) را از دو جهت می توان طبقه بندی کرد:

«الف - از نظر موضوع - در این طبقه از نمونه های فولکلوریک زیر می توان صحبت به میان آورد:

۱- ایش یا امک نغمه لری ایش و امک هر دو به معنی کار و تلاش و زحمت است، از قبیل موسم مراسم لری - معیشت مراسم لری

۲- اینام نغمه لری، نغمه ها و ترانه ها و قوشماهایی که در مورد ایمان و اعتقاد و باورها و جهان بینی مردم می باشد. از این جمله می توان اشعاری را که عاشیق ها در مراسمی چون صیغیر مراسمی، شؤلن مراسمی، یوغ مراسمی و یا یاس و دفن مراسم لری.

۳- ائولنمه و توی نغمه لری یعنی، نغمه های ازدواج و عروسی، یا توی مراسم لری.

۴- دوغما و اوشاقلار نغمه لری نغمه هایی درباره زائیدن و نوزاد، از قبیل اوشاق نازلار مالاری و...

۵- اوخشامالار آغی لار، یعنی مویه ها، ناله ها.

۶- ایگیدلر و قوچاغلار نغمه لری، یعنی نغمه‌هایی در وصف دلاوران و قهرمانان ملی و حماسی.

۷- یورد و اؤلکه نغمه لری یا ائل و اوبا نغمه لری، یعنی نغمه‌هایی در وصف میهن و عشق به قوم و ملت. یورد و اؤلکه هر دو به معنی زادگاه و سرزمین است.

۸- عاشیق ماهنی لاری، ائل ماهنی لاری. یعنی، سرودهای عاشیقی، ترانه‌های ملی، یا عاشیق شعرلری و یا ساز شاعرلرین سؤزلری و داستانلاری. انواع شعرهای عاشیق‌ها را می‌توان در قوشما - گرایلی - تجنیس - اوستادنامه - دیشمه - مخمس و - بایاتی خلاصه کرد.

۹- اویونلار نغمه لری. یعنی سرودهای ترانه‌هایی که بچه‌ها در بازیها بصورت دسته جمعی می‌خوانند. از قبیل سانامالار - آجیتمالار - و یا نیلماجالار و خالق اویونلاری و دواملاری مراسم لرله علاقه داراویونلار - ییغیم اویونلار - عائله و معیشت اویونلاری

۱۰- آتالار سؤزلری یعنی سخنان پدران و نیاکان، ائل سؤزلری، ضرب‌المثللر.

۱۱- سایالار یعنی نغمه‌های مخصوص ایام مقدس و اعیاد و جشنها.

۱۲- بایتاتی لار یعنی دو بیت‌هایی که در موضوعات غیر مادی و در بیان نیازهای معنوی انسان چون اظهار محبت و عشق و تنفر و کینه، شکوه و ناله خلق شده‌اند.

۱۳- ناغیللار، حکایه لر، داستانلار. از قبیل سحرلی ناغیللار - حیوانلار حقینده ناغیلار - تاریخی ناغیلار - معیشت ناغیللاری منقبه لر.

به اعتبار زیاد داستانهای آذربایجانی را می‌توان به انواع زیر تقسیم نمود:
الف - اویدورما فانتاستیک ناغیللاری.

ب - حیوانلار حقینده ناغیللاری.

ج - یاشایشدان آیینمیش ناغیللاری.

ه - تاریخی ناغیللار، روایتلر.

۱۴ - لطیفه لر، مزه لی سؤزلر یا قره وللی لر، مضحکه لر، بایرام شادلیقلاری.

۱۵ - نازلاملار، لایلایلار، متلر.

۱۶ - قیفیل بندلر باغلاملار.

۱۷ - گافلار.

۱۸ - تاپماجالار، یاهامالجار، مساله لر.

۱۹ - ماهنی لار شرقیلر.

۲۰ - موهومات موهم اشیلر. (۱)

ب - تقسیم بندی از لحاظ سخن:

تمام موضوعات و نمونه های ادبیات مردم آذربایجان به سه گونه (منظوم، منشور، منظوم منشور ارائه می شود. گونه های منظوم، خود به قالبهای: بایاتی تاپماجا، ماهنی، اشعارهای عاشیقی و... تقسیم می شود. که اینها را کلاً (قوشما) می گویند.

از گونه نظم و نثر نیز می توان به داستانهای: (اصلی و کرم - کوراوغلی - عاشیق امراه و ...) اشاره کرد که عاشیق ها در قهوه خانه و مجالس برای مردم نقل می کنند. لازم به ذکر است که هر نمونه از ادبیات شفاهی مردم آذربایجان نظم و نثر مناسب محتوای خود را دارد. مثلاً، کلمات و لغاتی که یک آغی یا یک تاپماجا را به وجود می آورد با کلمات و ترکیبات یک ماهنی غنایی خیلی

۱- پورا کبر، ر: بررسی ادبیات شفاهی آذربایجان

فرق دارد. گویی مردم با هوشیاری تمام لغات و ترکیبات را انتخاب کرده‌اند. و یا نثر یک داستان حماسی و قهرمانی و عشقی، مثل داستان عاشیق قریب یا کوراوغلی، با نثر یک افسانه مثل افسانه (تپه‌گوز)، ملک محمد، ملک جمشید تفاوت زیاد دارد. اگر تعصب را کنار بگذاریم، می‌توانیم بگوییم که ملت آذربایجان خالق یکی از غنی‌ترین و واقع‌گراترین و هما نیستی‌ترین گنجینه ادبیات شفاهی در طول تاریخ بوده است. در ادبیات شفاهی آذربایجان به انبوهی از نغمه‌ها، بایاتی‌ها و قصه‌ها در مورد هر یک از مراحل زندگی انسان، حیوانات اهلی و وحشی مفید و مضر، غلات، و بنشن، رویدادها و حوادث طبیعی، ابزار و آلات زندگی را از ابتدائی‌ترین شکل آن تا فرم کنونی، اعیاد و جشن‌ها، جنگ و ستیز، قهرمانی و وطن‌پروری، رفاقت و دشمنی و خلاصه در مورد تمام ابعاد هستی و ارزشهای مادی و معنوی انسانی بر می‌خوریم که جمع‌آوری و مطالعه آن‌ها از لحاظ مردم‌شناسی، تاریخ، جامعه‌شناسی تاریخی و زبان‌شناسی و سایر علوم اجتماعی حائز اهمیت است به این جهت در قسمت دوم کتاب نمونه‌های فولکلوریک از ادبیات شفاهی خلق آذربایجان به زبان آذری از نظر خوانندگان محترم خواهد گذشت.

ایکنجی بؤلوم

«کۆکلو مدنیه اوزگیترمک، دوشمنلر اؤنونده بیرسّد دیر»

دیل انسانلار آراسیندا، ارتباط عاملی اولاندان بری، دوشونجه و اینانجلارین مبادله یوللاری آسانلاشدی. گنچمیش دورلردن بری، دانیشیق انسانلارین بیرینجی درجه لی ارتباط عاملی اولوبدور. دانیشیق عنصری انسان حیاتیندا ده گرلی رول اویناییدیر.

بئله لیکله انسانلارین گنچمیش رئال و معنوی حیاتلاریندا حکمت، اینانج، تجربه، آنالیش، بیلک و یاشام اوچون انکشافلار سبب اولموش، وگله جکده ده اولاجاقدیر. بو آختاریشدا، اؤلکه میزده کی انسانلارین عاطفه و احساسلاریندان، عنعنه و ایناملاریندان، حکمتلر، تجربه لر و باشقا خصوصیتلر لریندن ایستکلی اوخوجولاریمیزا اؤرنکلر وئر مک نیتند اولماغا چالیشمیشیق. تاریخ بویو انسانلارین توپلو مسال یاشایش صحنه لرینین قهرمانجاسینا یاشایانلاری هر بؤلگه نین ساکن اولان انسانلاری دیر. هر بؤلگه ده حاکم اولابیله ن ده به لرلی قورویوب ساخلا یاراق اونون گنیشلندیر یلمه سینه سعی کوسترنلر دیرلر، اؤزتو پلوملاری آراسیندا صمیمیت توره لدیب داها دا صمیمی اولماق ایچون بشری نیتلری گوجلندیرمگه یغینجا قلار ایجاد ائدنلر دیرلر.

بو رابطه لرده اولان موضوع لاری اهمیت اوزره، ترتیبلا تنظیمله مک مجبوریتینده اولوروق. زامان بؤلومونده و انقلابلار، اجتماعی و اقتصادی تحوللر حاکم اولان ده گرلرین آرادان کتمه سینه سبب اولورلار.

هر انسان اوز توپلومونون یارادیجیلیقلاری ایله اؤز وارلیق و شخصیتینی آشکار لاندیرار. اونا گوره دیرکی، سوسیال قورولتایلار و قورولو شلار توپلومون انکشافیله وسعت تاپیب حیاتینی دوام اشدیریر فیکر و اجتماعی دگیشیک لیکلر نتیجه سینده، اجتماعی ارگانلار و اونلارین رابطه لرینه حاکم

اولموش ایره لی سورولن قایدالار اؤز کاراکتر و دوامینی الدن وئریر و باشقا فورمالاردا خالقین یاشایش صحنه لرینده اؤزونو عکس ائدیر، یادا آزادان گئدیر. تکنولوژی دنیا سیندا صنعت عالمینده ینی حاجاتلار میدانا چیخما قلا، ینی قایدالار تۆره نیر، ینی حیات طرزی فورمالاشما غاباشلاییر. بئله لیک له ینی ییلیکلر، انسانلاری اکمال ذیروه لرینه یا خینلاشدیریر، یا شایش سوبه سینی یوکسک لره قالدیریر. بؤیوک آنامیزین، جومردلیک روحیه سینی اوشاقلاریندا بئجرمک اوچون هانسی ناغیل و حکایه نین سؤیله دیگینی بیلسه ک داها دا گؤزهل اولار. کورپه لری یوخولارا اوغرادان هانسی لایلا لاری دییه ردی؟ هابئله ائولادنین بویونو اوخشادیقی چاغدا نه کیمی نازلاملاردان فایدالا ناردی؟ ائله جه ده اوگودو ئرنده نه سایاق سؤزلردانیشاردی؟ اوزیاشایش دؤرینده نه کیمی ده ب و رسم لرله یاشایشی شیرینله دیب و گوزه للدی رمیش؟ شنلیک لرده هانسی ماهیتلارلا ماراقلانیب، کدرلی چاغلاریندا ایسه هانسی آغیلارلا اوره ک آغریلارینی ترنم ائده درمش بؤیوک ایران اؤلکه سینده یاشایان قوملارین هره سینین اؤزو اوچون خاص مدینیتی و رسم لری وارکی، آتا بابالاردان یادگار قالمیش وهله ده حیاتینا دوام وئرمکده دیر. بوناگؤره دیرکی، بومملکتده جور به جور اسکی مدنیتلر فورمالاشیب. ایران مملکتینین ان گیشلی مدنی اؤلکه لریندن بیر، قهرمان یوردوموز آذربایجان دیرکی، چوخلو سلطنتلری و مختلف حادثه لری اؤزونده بسله یه ییلیدیر. تأسفله دئمه لیک کی خالقمینین چوخو، اؤز کؤکلو مدینیتی اونودوب، یا دا اونا مارا قسیزدیر. امینم کی، خلقیمیز ینی دن اؤز میللی مدینیتی دیریلده جک و عزیز له یه جکدیر ائلیمیزده یاشایش رسملری جاذبه لی اولدوغو حالدا، چوخ دا شیرین دیرلر. بوده ب و رسم لر روحون گؤزه للیگی و اونون ایشیق لیقیدیر. گؤزهل ایشلرده

ائله جه روحون بؤیوک لوگونون ثبوتونادیر من ائلمین، او یامین بؤیوک
روحونو عظمتلی مدنیتینی کؤستر مک اوچون ایللر بویوچالیشما دا بؤیوک
آذربایجاندا یاشایان (دانشجولار)، مختلف ایلرده خوی پئداگوژی مرکزینده
و یا خوی اسلامی آزاد دانشگاهیندا طلبه لیکله مشغول اولانلار، منه
یاردیمچی اولوبلار. النیزده اولان مجموعه، آذربایجان اولکه سینده یارانمیش
ده بلر و رسم لر باره سینده دیر. توپلایب سهما نلادیقیم بوفولکلوریک اثری
اوخوجولارا تقدیم ائدیرم.

■ چیلله گنجه سی و چیلله آخشامی نین ده بلری

هر مللتین ایل بویو، اؤزو اوچون عزیز له نن گونلری واردیر. بوتون ایرانلی و آذربایجانلی لار اوچون عزیز له نن چاغلارین بیر ی ده چیلله گنجه سی دیر. بیز آذربایجانلیلار چیلله گنجه سی و یا چیلله آخشامی دئیریک. کؤز فصلینین (پائیز فصلینین) سونونجو گونونون غروبونا ائل آراسیندا چیلله آخشامی دئیرلر. دئمک لازیمدیرکی، قیش فصلینه ایلک آچیلجاقل اولان سحرین ارته سی گنجه یه چیلله گنجه سی دئیرلر. فارس دیللی اؤلکه لرده چیلله گنجه سینده یلدا گنجه سی ده دئیرلر. دی آیی نین ایلکینده گونش راس الجدی مداریندا فیرلانا. یثرکوره سنین قوزی بؤلگه سینده ایسه اوگونون ایستیزی لاپ آز اولار. یلدا کلمه سی اصلده بیر سریانی (سوریانی) سؤزودور. یلدا کلمه سی عرب دیلینده دوغوم و دوغولوش معناسیندا ایشله نیر. حضرت عیسی نین دوغولموش اولدوغو گون ده ساییلیر. بوتون ایل بویوندا لاپ اوزون گنجه دیر. دئمه لی اولوروق کی چیلله سؤزو، فارس دیلینده اولان چهل سؤزوندن آیینیدیر. چیلله قیرخ لیق معنا سیندادیر. قیش فصلی نین ایلک ایکی آیلارینی چیلله گونلری آدلانیدمیشلار. چیلله گونلری ایکی حیصه یه بؤلونورلر.

۱- بؤیوک چیلله

۲- کیچیک چیلله

بؤیوک چیلله نین سای قیرخ، کیچیک چیلله نین سای ایسه ایگیرمی گوندور. بیر چوخ اولکه لرده چیلله آخشامیندا بایرام ائده رلر. بوشادلیق بؤیوک چیلله نین بیرینجی گونونون ارته سی گنجه بریا اولونار. هر شهرین اؤز جغرافیا سیندان آسیلی اولاراق قیش فصلینه قدر ساخلانیلا بیلنه میوه

لریندن چیلله آخشامی اوچون آچیلان سفره به دوزه لرلر. چیلله گنجه سی میوه و چره وزلردن سووای شیرنیاتدان دا، چیلله سفره سی اوچون فایدلا نارلار مثلاً: حلوا - پشمک - باسلیق - نوغول - شیرینی - سوجوق. ویشلی لردن ایسه، قارپیز - نار - قاوون - آرمود - آلما - حنیوا - ازگیل - بادام - جویز - کیشمیش - نوخود - پیتداخ - قاویرقا، و سایر..... آذربایجاندا چیلله گنجه سینده داها آرتیق یشلهن - قارپیز - نار - پشمک و حلوا اولار. قارپیز چیلله گنجه سی آچیلان سفره نین یاراشیقلی گلینی دیر. چیلله آخشامی نینی اؤزونه گۆره بیر سیرا ده بلری واردیر. چیلله گنجه سینه، شنلیکله حاضیر لیق گۆره - لرلر. آداخلی قیزلار و تزه جه ار ائوینه گئدن گلین لره، قایینانا، قاییناتا، باجی و قارداش طرفیندن چیلله پایی گوند ریلر. بو پایا ائل آراسیندا چیلله لیک دئیرلر. چیلله لیک پایلارینی، هاوا قارانیقلا یاندان اؤنجه، چاتا جاقلا ری ائولره گؤنده لرلر نیشانلانمیش قیزا چیلله لیک گؤندره نده اونجه قاهیم - قارداشی، قونوم قونشونو، گونده ریله جک پایلارین ملاحظه سینه چاغیرارلار. چاغیریلان آدمالارین هره - سی اؤز مالی ایمکانلاریندان آسیلی شرایطه گۆره بیر پای گتیریب، گؤنده ریله جک پائین اوستونه قویارلار. پایی توتولان کیمسه نی عزیز له رکن شنلیک ائده لرلر. چیلله پایینی یشدی طاباغا دوزه لرلر. او طاباقلارا چیلله «طاباغی» دئیرلر. طاباقلاری سلیقه لی بزه ییب اؤزه لرینه آغ و یا قیرمیزی شال چکرلر. طاباقلارین بیرینه قاوون. قارپیز، بیرینه قیرمیزی آلما، بیرینه آرمود، بیرینه نار، بیرینه دوگوات (اون و دوگو)، بیرینه پارچار-گنیم پالتاری و بیرینه ایسه قیزیل - گوموش قویارلار. چیلله لیگی یتشمکده اولان نشانلی قیزین آتا - آناسی طاباق آپارانلاری قارشیلایار و قاباقلاریندا اوزرلیک یاندیراراق، طاباقلاری احتراملارلا آلیب قوناق اوتاغیندا، سجین ایله دوزه لرلر. طاباق گیتر نلره لایقینجه انعام وئره لرلر.

وثریله ن انعام داها آرتیق پول، یون جوراب، کونیک و سایره لردن عبارت اولار. اوغلانین و قیزین یاخین قوهوملاری، یاخنین قونشو و دوستلاری ایله بیرلیکده، قیز ائوینده قوناقلانیب شنلیک ائده رلر. چیلله گئجه سی نین صاباحی گونو قیز آناسی اوغلان ائویندن گلن یمیشلردن یاخیندا اولان قونوم - قونشولارا پای وئره. خوی شهرینده ده بدیرکی چیلله گئجه سی نین صاباحی قوهوملارین قادینلاری (خانیم لاری) قیز ائوینه گلیب اورادا شادلیق ائده رلر. رسم دیرکی چیلله گئجه سی اوجاق دویوسو پیشره رلر. اینانج بئله دیرکی چیلله نین ایلک گئجه سی شنلیک سورمه یه ن کیمسه چیلله نین سونونا قدر شادلیقدیر، اولمایا جاق دیر، چیلله اونونچون نحسلیک گتیره جک دیر. آداخلی قیزی - اوغلو اولمایان ائولرده - ده قوهوملار، عائله عضو لرینی گؤتوروب اوره کلری ایسته دیکلری بیر آغ ساققالین ائوینه گئده رلر. دئییب گولوب شادلیق ائده رلر. ایلین بو اوزون گئجه سینده قوجالار و ناغیل بیله نلر ناغیلار سؤیله یه لر، شیرین خاطره لر سؤیله یه لر. تاپماجالار دئییه لر، بو گئجه ده بعضاً سحره یاخین دئییب - گؤزلر، چالیب - چاغیرارلار، یاخشی سسی اولانلار اوخویارلار، سایلر لر قولاق وثریب لذت آلا رلار بو گئجه ده اوخونان شعر لردن نمونه لر:

من عاشق آیدین اولسون
 آی چیخسین آیدین اولسون
 ائشیدیم یارین گلیب
 گؤزلرین آیدین اولسون

من عاشق خوی چیمنی

مرندین خوی چیمنی

یا من گزیب تاپارام

یا وورار اووچو منی

عزیزیم مرنده گل

خویا گل مرنده گل

بیر گلدین ناخوش گوردون

بیرده من اؤلنده گل

اثل آراسیندا، چیلله لر حاقیندا مختلف حکایه لر واردیر. مثلاً،
چیلله لر ایکی باجی ایدی. بیرى بویوک باجی، بیرى ایسه کیچیک باجی،
بو باجیلار بیرگون ایده آغاجی نین دیینده ایله شیب دانی شیر دیلار. بویوک
باجی کیچیک باجیه: داها من گئدیرم سن نه ائده جکسن؟ کیچیک باجی
دئدی: سن نیله دین؟ بویوک باجی دئدی من گئدیب هامی نین اللرینی
باغلا یب تندی رین اوستونه سالدیم. سن نه ایله یه جکسن دئییه بویوک باجی
سوال وئردی کیچیک باجی دئدی: من سنین کیمی ده ییله م، گئدیب ها مینی
تندی ردن قووب، کؤفله دن چیخا راجا غام. اوشاقلارین اللرینی بشیکلرده،
قوجالارین اللرینی بوز سیندیراندا چاتلاداجا غام گلین لرین اللرینی بولاغ
باشیندا دورندو ااجا غام، بویوک باجی دئدی باجین اولسون سنده بیر ایش
گؤره ییلمه یه جکسن، اؤنونه یاز گلیر، عومرون آز دیر. بئله لیکله چیلله لر
ترتیب له گلیب کنده رلر. نؤبه نی باهارا وئره رلر. بعضی یئرلرده ائوقادینلاری

چیلله گئجه سینه حاضیرلیق گؤرولن ائوین حاضیرلیقیندا ایشله یه ن خانیملارینا کؤمگ ائدیپ، یاردیمچی اولارلار. اهالی نین قیزلاری ایسه بعضاً بیریشره، توپلانیپ چیلله گئجه سینده دئیپ گوله رلر. یالتیز قیزلار اولدوقدا داهادا آرتیق دئیپ گولوشه رلر. چیلله گئجه سینده گولمه لی اولان گولمه جه لرین بیریدیه، کوسا اویونودور. کوسا بیر کیشی یا بیر چوبان دیرکی اونا قوراما بیغ یاراشدیرارلار، گؤز لرینین دوره سینی بویا ایله بویارلار، بوینونا و یا چوماقینا زینقیرو باغلایارلار، بئلینه تاختا خنجر باغلایارلار. کوسانین آروادی دا اولار. بیر کیشی ده قادین پالتاری گئیپ اوز - گوزونو یاشمار. آغزی یاشماقلی، کوسا ایله ائولره گئده ر. کئدیكلری ائوده، بیرنچه دقیقه لیک تیاتیر چیخاردارلار. ائوصا حایندان امکان دایره سینده انعام آلیب باشقا ائوه گئده رلر. بئله لیکله اهالی بیله رکی چیلله باشلانماقدادیر. کوسا ایله آروادی قاپیلاری دولاندیقدا بوسؤزلری اوخویارلار.

قویون / یکی سین دوغسون

گئجی / اوچون دوغسون

کوسا ایله آروادی گئدیكلری ائولرده ائوصا حبیبی نین و اهالی نین خیرینه دعا ائده رلر، اولان نعمت لره راضی لیق، اولمویانلاری دا تانری دان ایسته رلر. بیر گولمه لی ایشده کؤره رلر، مثلاً، کوسانین آروادینی اوغورلایارلار، کوسا آروادینی آختارار، دوره یه جمع لشن آدمالار آروادینین یئرینی دئمه سه لر، کوسا الینده کی چوماقیلا اونلاری وورار و یئرینی اؤیره نهر. و بعضاً بداهتاً گولمه لی سؤزلر و ایونلار آریا چیخار. نهایت آخشام اولدوقدا هامی ائوینه گئدیپ، گئدیله جک یئر لرینه حاضرلاشارلار، یادا ائولرینده اوتورارلار

کوسانی و آروادینی بیر نتیجه نفر سایر آداملار بوگولملی کمدیادا یاردیم ائدرلر و کوسا توپلایان انعامدان اونلاردا پای آلیب ائولرینه آپارارلار. بعضی یئر لرده کند جوانلاری اهالی نین یاخینیقلاریندا اولان داغا چیخیب. داغین اوجالیقلاریندا اوجاق یاندیرارلار، آلولو اوجاقلارین ائیشیقی اوزاقدان گزورنر، بیر آغ ساقالین ائوینه توپلانانلارین بیری ائو آراسیندا سفرهیه قویولان قارپیزی کسمک اوچون قارپیزین اوستونه بیر شیرینلیک (پول و یا بیر شیئی) قویوب، بیچاق آلیب، قارپیزی دیلیم - دیلیم (برابر دیلیملر) کسر و اگله شنلره وئره...

بوگنجه چره وزلردن عبارت: گونه باخان توخومو - کدی، قارپیز و قاون توخلاملاری دا یتیه لرلر بادم پوسته، فندق دایشهرلر، انجیر خورما آلیب سفرهیه دوشه لرلر. بیر چوخ یئر لرده کوچه و یا محله آداملاری آلتیمیش گون عرضینده اولان چیلله لری ائولر آراسیندا بؤلرلر. هر ائوه بیرگون یتیه ر. بوایشه نؤبه سالدی دئیرلر. قدیملرده هر گنجه شام دان سونرا بیرائوده ایلنجه قوراردیلار (البته ایندی بئله ده بلر یوخدور ۲۰-۳۰ ایل قاباق بئله ایدی، ایندی تلویزیون ها می ایله هم صحبت اولوب).

اوایلنجه لرده دئیب گولمکله برابر آرادا اولان چتینلیکلری اورتادان قالدیر ماق باره ده دانیشاردیلار،... هر هانسی گون هوا خراب اولسایدی دئیه ر دیلر بوگنجه ائو صاحبی قاشقاباقلی اولاجاق.

شهر لرده کوسا اویونو فرقلی دیر. بیله دیرکی ایکی اوچ کمدیا اجرا ائده - بیله ن جوان بیر یئره، توپلاشیب قاباقدان کوسا اویونونا لازیم اولان وسایطی حاضر لایارلار چیلله گنجه سی اونلارین بیری قادین (آرواد) لباسلاری گنیب بیری ایسه کیشی پالتاری گینه ر. کیشی اولان کوسایا تاختادان و یا تاختا قاشیقدان بونوز، یوندان، پامیقدان بیغ و ساققال قاییرارلار. بیر نفر بالابانچی

بیر نفر شیپور چی اونلاری مراسیم ده یاردیم ائدهر. رینگلر چالماقلا کوسا اویونونو داها دا مزه لی، داها دا سئویملی ایده رلر. بیر نفر ده اونلارا وئریله ن انعام و پیشکش لری توپلایار. کوسا اویونو شام واختیندان سونرا باشلانار بئله لیکله اونلار ائودن ائوه کئدرلر.

بعضیلر ایسه کوسا اویونو اونون ائوینده دایر اولسون دئییه حیط قاپیسینی آچیق قویار و کوسا دسته سیله اوئوه کئدر. اویون چیخاریب گولدوره رلر و انعام آلیب قایدارلار، باشقا ائولره دوغرو یئوله رلر. کوسا یا وئریله ن پول - جوراب، پارچا - الجک و سایر شیئر اولار بو اویون بعضاً گئجه یاریا قدر دوام ائدر سونرا اویون چیخارانلار ایونوباشلادیقلاری ائوه، قایدیب یغیلان شئی و پوللاری اؤز آرالاریندا بولوشدوره لر و ائولرینه قایدارلار. چیلله گئجه سینین خوره کلریندن بیر ی ده «چهله جوش» آشی و «هدیک» آشی دیر. بعضی ائولرده بونلاری دا پشیریب ایچه رلر. خرافه چیلیک دوروندن یتیشه ن بیر رسم ده: چیلله گئجه سینه عایدیر. بئله دیرکی، نیت ائله یب فال توتارلار. ایکی آدم، کی باجی - قارداش و یا دایر یاخین قوهوم دورلار بیر بالاجا اوشاغی کئدا طرفیندا اولان چای و بولاق باشینا گونده ره رلر. او گئدیب بیر بایدا سوگئتیر دیکده هئچ کیمله دانیشماز. چاغیر سالار دا، دینمز.

لال دینمزدن گئدیب گله ر. گئتیردیگی سویو بیر آغ بیر چک قادین بیر بوش قابا، بیر تشته توکوب اوخویار.

الینده بایدا گلین
دورودور چاید گلین
تانری مورا دین وئرسین
آچیلان آیدا گلین

آغ بیرچک قادین تشتین و یا سویو اولان قابین آغزیناییر پارچا اؤرتتر. او مجلسیده آغ بیرچک قادین نین اطرافیندا اگلشنه قیزلارین هره سی بیر شنی گیترب اوسویو اولان تشته آتارلار (اوزوک - سانجاق - مونجوق، دوگمه و...) آغ بیر چک خانیم الینی قابین ایچینه سالیب اونو هرله یهر. سویا تۆکولن اشیا یاخچی قاریشار بیر - بیرنه، اویربایاتی اوخوبوب، سویون ایچینه اولان اشیانین بیرینی باییرا چیخاردار. هرکیمسیه نین سویا آتدیقی شنی آغ بیرچگین الینده اولسا دئیهر لر اوخونان شعر اونون طالعی، فالی دیر و تعبیر ائدله، سونرا آیری بیر بایاتی ایله باشقا بیر فال توتانین نیتین تعبیر ائدله و...

آچیلله - چیلله یاریم

آتین قمچیله یاریم

نجه سن بیر سؤزدئیهر م

قلین آچیلاریم

مچیدین بوجاغیندا

اودیاناوار اوجاغیندا

بوردان بیر گلین گنچدی

آغ اوغلان قوجاغیندا

چیلواری نین خاصینی

قال توتوب یا خاصینی

گوی آت قابودا کیشنه ر

چاغیرار آغاسینی

آچیلله - چیلله یاریم

آتین قمعچیلله یاریم

بوگون یاریم گله جک

یولون آج گله یاریم

چیخ قابو دا چایا باخ

آینا گۆتور آیا باخ

نیلیر دین اوزگه سینی

من کیمی مایا یا باخ

بعضی یثرلرده چیلله گئجه سی بیر کیمسه نین ایوی نین دامینا چیخیب
باجایا یاخینلانیب ائوده دانیشیلان سۆزلری دقتله اویره نیب کئدیپ اۆز
اثرلرینده، او دانیشیلان سۆز چرچیو سینده اۆره کلرینده اینام یارا داردیلار.
اودورکی عمومیتله قولاق آسان اولار دئییه؛ چیلله گئجه سی یاخشی -
یاخشی سۆزلر دانیشارلار، الله دان، پیغمبردن، اؤسیالاردان، یاخشی
آداملارین یاخشی ایشلریندن دانیشارلار، چیلله گئجه سی بعضی اثرلرده
حیصه بیشیره لرر حیصه (حلیم)ی پیشریب قابلارلا دولدوروب اثرلره وئره
رلر.

چیلله گئجه سینده بؤیوک آتالارو آنالارین اثرلرینه گئندن نوه لر، اۆز
بؤیوکلرینه گۆزآیدینلیق آپارار و اونلارلا تقدیم ائده لر. چیلله گئجه سینی آغیر
لاماق اوچون چیلله قاریزی کال چیخسادا اوندان یثیب دئیهرلر باشیم دمیر -
دیشیم دمیر.... سالماس شهرنین یاخینلقلاریندا اولان کئندلرده بوغدانلی

قووروب ائولرین دامینا سپه رلر. اینانج بئله دیر کی گلن ایل برکتلی ایل اولار،
بوغدا بول اولار، او گئجه پای گونده رمگی یومئلی بیله رلر، یاخشی اولار دئییه
رلر.

بو گئجه نین شیرین ناغیلا ریندان بیر چارنابت لا «قار» ین مورچالیقدان
ائلچی لیک ائله مه لری دیر (مورچالیق بیر جوهره داغ یشملیگی دیر).
عاشیق چاغیریب، چیلله گئجه سینده آذربایجان عاشیق هاوالارینا قولاق
وئرمکله گئجه نی سحره یتره رلر عاشیق حماسی، غنایی ناغیل و
داستانلاردان دئییب مجلس اهلینه داماق وئره ر. او مجلسلرده اوخونان
شعرلرین بیر نتیجه سی چیلله نین آدی ایله باغلی دیر، مثلاً،

چیخدی پاییز گلدی چیلله آخشامی
شتاختا وورسویوق کسیر آدمی

قارپیز کسه ک چیلله نین آخشامیندا
سوراق بو چیلله نی تندیر دامیندا

دورد اون دادیر بویوک چیلله عومورو
دوندارار بوزکیمی پولاددمیری

پورسه ک داغدا، یاما جلار داسورونور
کول قارلیقدا اؤزو بیر قورد گؤرونور

چیلله گئجه سنین ده بلرین بیر ده صیله گؤرمکدیر. بیر بیر نین

دردیندن - غمیندان چتینلیکلریندن خبرلی اولما قدیر. بعضاً چیلله اوچون
فکاهی شعر لرده قوشولوبدور قوشولاجاغی دا طبیعی دیر، بونا کوره، کی
چیلله مراسملری چوخ کومیک اویونلارلا باشلانیر بس فکاهی شعرلرینده
یارانا جاغی طبیعی دیر. او شعر لردن نمونه لر؛

چیلله کلیب خویدا فغان اتمه گه
خویلولارین با غرینی قان اتمه گه

بیلمیرم آیا بونشجه چیلله دیر
خونچالارین هر بیرری بیر پیلله دیر

داشقا چی ساتسین آتی نین یونچاسین
بلکه دوزه لتسین قیزنین خونچاسین

تحفه توکز، گتتمه سه گرباجی یه
قارقیش ائده راؤز آتاسی حاجی یه

بورقانونی چک بازارا سات بالا
چیلله لیگ ایستری نه لیلان خالا

ایستراودا سفرده پشمک اولان
بورغانین آلتیندا گولشکم اولا

■ خیدیر نبی

ده لو (بهمن) آئی نین اون بئشی نی خیدیر نبی یا خضیر نبی گونو آدلاندیر
بیلار اینانج بئله دیرکی خضیر پیغمبر (ع) دیری دیر و بوتون ائولره باش چیکر
و خیر و برکت گتیریر، بوگونو مبارک بیلیرلر و چیله گئجه سی نین
مراسملرینن چوخونو، بعضی یئرلرده خضیر نبی گونونده ده تکرار ائده رلر.
قیش فصلی نین اورتاسیندا بئله بیر بایراملا راستلاشیریق. سنت اهلی نین و
بیر چوخ ائلاتلارین نظریجه حضرت خضر هله دیری دیر، آت بئلینده
دولانیر، دارد اقالانلارین کارینا گلیر، اوزوایله خیر و برکت پایلایر. اوگونون
شادلاندیرجی رسملریندن آشاغا داکی اؤرنکلری آدا آپارماق اولار.

۱- کوسا بازلیق، چیلله آخشامینا عاید و ئردیگیمیز ایضاحاتد اوخویار
سنیز، خیدیر بایرامیندا کوسا دئییه ر: آلاسه بوانوه برکت وئرسین، کئچی لرین
بیرده نه قویو نلاریز ایکی ده نه دوغسون و....

۲- قوود (قاووت) دوزلمه، بوگئجه نین یشمه لی لریندن بیر و ان یاخشی
سی قاووت دیر (قاووت «بوغدا» دان - «چتنه» دن - «اییده» دن، «شکر» دن
عبارت اون کیمی یشمه لی بیر شئی دیر اونو مختلف سلیقه لرله مختلف
فورمالاردا یشمگ اوچون حاضیرلارلار.

قاووتا دوشاب، یادا، اوزوم شیریه سی قاتارلار، اوند شیرین اولار. قاووت
دان بیراز مقداردا، ائودن بایراقویارلار، البته پنجره اولان ائولرده پنجره یه
قویارلار پنجره نی آچیق قویوب یاتارلار. اینانج بئله دیرکی خیدیر نبی گلیب
قاووتدان یتب، الینی قاوودون اوستونه چکر، بئله لیکه ائو صاحبنه خیر و
برکت وئره ر.

بوگئجه بیر شعرده اوخورلار:

خیدیر - خیدیر ائیلیاس

چیچکلندی گللی یاز

۳- فال توتماق، بوگونون اثرته سی گون، قیزلار (اره گشمک ایستیهن قیزلار) کؤکه، کؤمهج پیشرب اوگونون سحر چاغی سی نیت کؤکه سی نی بیر قالاق اوستونه آتارلار اینانچ، بئله دیرکی قارقالار اوکؤکه نی هانسی ائوه ساری آپاریب آتسا او قیز، او سمت دن اولان بیر اوغلانلا ائولنه جکدیر و اوستمه تیکله ن بیرائون گلینی اولاجاقدیر.

۴- گزمک، گنج اوغلانلارین بیر نئجه سی دسمال گؤتوروب ائولری گزه رلر (او ائولره گنده لرکی، ائو صاحبی بورسمه گؤره قابی سینی آچیق قویار) دسمالین بیر اوجونو قابی آراسیندان ایچه ری سالار و دئییه لر: من حضرت خندیرنبی نین اوغلو یام، گونده ردیگی یم، گلمیشم خندیر نبی نین پایینی آپارام، نذر ائتدیگینیزی وئره سنیز آپارام. ائو صاحبی گولر اوزله خوش گلدین دئییب دسمالا، بیر آز شیرینی، یومورتا، جوز، کسمیش، جوراب، باغلار و دئییه سنین پایینی وئردیم، چک آپاردسمالینی.... بئله دئیرلرکی، خندیر نبی گئجه سینده آتا آنالاری طرفیندن بیرى - بیرى ایله ائولنمک اجازه لری اولمایان اوغلانلا - قیز خندیرنبی قوودونا یئدی دیرناق دوزقاتیب. یئسه لر گئجه یاتاندان سونرا رویادا بیرى - بیرینه بیر بولاغدا، سو وئره. یوخودان اویانیب، یوخونون ماجراسینی بؤیوک لرینه دئییه لر، بؤیوک لر ائیلچی لیگ ائده لر و اونلارین ائولنمکله ری باش توتار. ائلاتلار آراسیندا رسم دیرکی خندیر نبی گئجه سینده، سوبای اوغلانلار و قیزلار دوزلو کومج پیشرب، و یا پیشیرتدیریب، سحر تئزدن بیر آج ایتین قاباغینا آتارلار، اگر ایت کومه جی، یئه - یئه اوزونو بیر ائوه ساری توتسا او قیز و یا اوغلانین بختی او ائوده آچیلماق دیر. قیش یاری اولوب دئییه؛ سوبوق و سازاقلی گونلر آزالیر دئییه خندیر نبی گئجه سینی آذربایجاندا شنلیک ائده لر.

■ چیلله چیخارتماق ده بی

بیر پارایثرلرده بهمن آبی نین آخیر گنجه سی نی (کیچیک چیلله نین سون گنجه سی) شادلیق ائده رله ر. بو ده بین آدی «چیلله چیخارتما» دیر بو گنجه ده ده شیرینی لر، یشمه لی لر و ایشمه لی لر تدارک ائدیب سفره دۆشه رلر گوزهل - گوزهل اوخویار و ناغیلار دئییه رلر، بو گنجه نین ده بلری چيله آخشامی ایضاح اولونان ده بلر دیرلر.

■ عرْفه رسمی

آذربایجانین چوخ یئر لرینده بایرام آیی نین ایکی آخیر هفته سینی عرفه آدلانديرارلار. بیر سیرا ائلاتلار آراسیندا ینی ایل ین ایلک هفته سیندن باشلانار و یاییلاقا کۆچمکدن اۆنجه بیر سیرا رسم لر گئچیریلر عزیزلرینی ایترمیش آدمالار، یاییلاغا کوچمزدن، تانیشلارا خبر وئره لر کی فیلان جوما آخشامی قبیر اوستونه گئده جه یک. او مراسمه اشتراک ائدنلر حاضیر- لاشارلار. حاضیر لیق بئله دیر کی هر ه اۆز مالی امکانشینا گۆره بیر تحفه، اوخاطیرلی آدا ما گوند ره، بعضاً ده پول گونده ره لر. چاغیریلانلار جوما آخشامی معین بیر ساعاتدا مچیده توپلار و گتیرر دیکلرینی مچیدین آغ ساققالی و یا ماللا سینا وئره لر، اۆنجه قادینلار حلوا و شیرینی ایله قبیر اوسته گئدر و سونرا کیشی لر گئده لر، قبرستانا توپلارلار. قبرستانلیق دان ائشیکده دایانیب هامیلیقجا بیر فاتحه اوخویارلار، خاطیرلار اؤلورلرینین قبرلری اوستونه توپلار و اونو یاداندیب آغلاشارلار سونرا حلوا پایلارلار، شیرینی پایلارلار. قبیر اوسته گلمه گه امکانشی اولمویانلارادا پای ساخلار- لارکی، سونرا آپاریب وئرسینلر، ینه بیر فاتحه اوخویوب قبرستانلیقدان ائوه کئدرلر. دئمک لازیمیدیرکی اوزاق کندویا شهرلره کوچنلره بیر-ایکی گون قاباق خبر گوندره لر، اونلاردا امکان اولسا گله لر اولماسا تحفه لرینی گوندره لر. عرفه گونو قبرستانلیقدان ائولره قاییداندا آغ ساققالار و عزاصحابی جاماعاتدان استه رکی، قره کونکلرینی، قارا پالتارلارینی چیخار سینلار و خوش رنگ پالتارلار گئینسینلر، بیرده تشکر لرائدیب راضی لیقلارینی بیلدیره لر.

سونرا کند آرالیقینا یغیلار و ینی ایله کؤروله جک ایشلر باره ده مصلحتلر ائده لرر مثلاً ده لله ک، جوان، و کنده کدخودا سئچمکده فیکیر ونظرلر سؤیله لرر.

■ بایرام آیی نین ده بلری

بایرام آیی نین رسم لرینده صفالی اولماق، صمیمی اولماق، شادلیق و محبت یارا دماق بیر اینجی هدفدیر، امکانسیز آدمالاردان خبر سیز اولماقادیر. «نوروز بایرامی» نین رسم لری چوخ قدیم دور لردن ایندییه ده ک قالایله ن ده بلردندیر. آنجاق اؤلکه میزین بعضی یئرلرینده جوریه جور فورمالاردا اجرا اولونور. بوده بلری ایکی اساس بؤلۆمه بۆلمک اولار.

۱- عمومی رسم لر: بو رسم لر بیر چوخ اؤلکه لرده چوخ اوخشار لیقلا عینی فورمادا اجرا اولونور (شنلیک ائله مک، گۆر - گۆروش ایله مک، طبیعتین جذبه لی جیلولریندن فایدالانماق یاز آیلارین ایلک گونلرینی عزیزله مک و سایر، ...

۲- خاص جغرافیادان آسیلی اولان رسم لر؛ (آذربایجاندا اود و سو حیات اوچون مهم دیر. اود، ایستیلیک علامتی و حیاتین داوامی معناستدادیر. سو ایسه مهم عنصر دیر، سو اولماسا، داغلاردا، دوزلرده هئچ نه بیتمز اوناگۆره بایرام رسملرینده بو ایکی مسئله داها آرتیق گۆزه چارپیر. بو موضوعلاری اؤزونده عکس ائتدیره ن رسم لری آشاغیدا ملاحظه ائدیرلیک.

■ چرشنبه آخشاملاری نین رسملری

چرشنبه آخشامی نین رسملرین سالی گونونون (سه شنبه) آخشام باشیندا اولما سینا، مختلف روایت لر واردیر. بئله بیر روایت وارکی، زرتشت پیغمبری، زامان (گون، هفته - آی - ایل) حسابلارینی دیقته تدقیق ائدندن سونرا بیر دیقته زامان بؤلگولر - ی نین حسابلاشدیرماسینی گوستردیر. اوچاغ، ایل دؤنهری سالی (سه شنبه) گونویله برابر اولدو. اوگونون ایلکی یاریسی کوهنه ایلدن، سون یاریسی ایسه تازا ایلدن اولوردو اوناگوره سالی نین سون یاریسینی شنلیک ائدیپ صاباحیسی گونو (چرشنبه گونونو) بایرام ائدیپ، اود یاندیریب سئونه لرلر. اوچاغدان بویانا اوگشجه نی چرشنبه آخشامی (چهارشنبه سوری) آدلاندیریب و عزیزله یلر. آیری روایتلره کوره چرشنبه آخشامیندا اودیاندیرماق، «مختار سققی» نین قیامینا عایدیر. روایت بئله دیر: «مختار سققی» کرلا شهیدلری نین انتقامینی آلماق اوچون قیام ائتدی، اؤز طرفدارلارایله قارار گلدی کی چرشنبه گونو ها می اؤز ائوینین دامیندا اودیاندیرسین، بلکه بوتون طرفدارلار انتقام لحظه سیندن خبر دار اولوب، قاباقدان معین لشمیش یثره توپلانیپ عینی زاماندا «ابن زیاده» ین حکومتینه هوجوم ائدسینلر، آمما، حکومت آداملاری شیعه لرین چرشنبه گونو کوره جکلری ایشی باشا دوشموش اولدولار. مختار و اونون طرفدارلاری گلدیکلری قرارلارینی مجبوراً بیرگون قاباغا سالمالی اولدولار. نتیجه ده سالی گونو (سه شنبه) آخشام باشی اؤز داملاریندا اود یاندیریب قاباقدان تعیین اولموش یثره توپلانیپ بیر آئین ایچینده یوروش ائدیله.

شاید «سوری» کلمه سی کی، کوردی دیلینده (سرخ) یعنی قیرمیزی معنا سیندا دیر، فارسلا ر اونو «چهارشنبه» کلمه سینه اضافه ائدیله، قان

انتقامی معنا سینادیر. اوزاماندان رسم اولوب و انتقام چرشنبه سی (چهارشنبه خونخواهی) معناسیناؤلا. بوکیمی دئیش لره کوره چرشنبه آخشامی نین اود یاندرماسی، امام حسین (ع) ین قاتیلریندن انتقام آلماق شادیانالیقیدیر. داهای بیر آیری روایته گوره ایرانلی لار ایلین آخیر چرشنبه آخشامیندا اودیاندیرماغی اسلام دینینی قبول ائدن سونرا ده بلشدیریلر. بونا گوره کی، عربلر چرشنبه گونونو (یوم الاربعه) شوم بیلیردیله. آذربایجان و ایرانلی لار آذار (حوت = اسفند) آبی نین هر چرشنبه آخشامینی بیر آد ایله آدلاندیر میس و توی توتار میشلار (ایندی ایسه آخیر چرشنبه دن باشقا اوج چرشنبه نین ده بلری اونودولوب و ماراقیز اولوب) آنجاق آخیر چرشنبه آخشامی نین رسملر وده بلری اؤزسرین لیگی ایله دوام ائتمه ده دیر. بایرام آبی نین «آذار» بیرینجی چرشنبه سینه، یالانچی چرشنبه دئییه لرلر. اینانج بئله دیر کی بو چرشنبه ده آدام هر نه ائشیدسه یالاندیر؟! فال آچیج، نیت ائله مک کره کلنمز اولار ایکینجی چرشنبه سینه ایسه، دوغور چو و یا مشتلوقچی چرشنبه دئییه لرلر. اوچونجو چرشنبه یه ده «قره» و یا «قره تک» چرشنبه دئییه لرلر. دئمک، بوچرشنبه نی گویا بئله دوشه ر، ئیللر ایستیله نیب آعاجلار یواش - یواش موچورلایار، قیش یوخوسوندان اویانار. بیر آیری ایناما گوره بو چرشنبه نی اؤلورلر چرشنبه سی آدلاندیرارلار، بئله کی، کهنه لیک عرفه سینده اولان ایل عرضینده اؤلورلی اؤلوموشلرین ائولرینه گئدیب اونلار باش - ساغلیقی دئییب و اؤلورلرینه تانری دان باغیش دیله یرلر. ده بدیرکی، عزایا باتمیش کیمسه نین ائوینده ایلنجه اولار، قوهوم - قارداش، دوست - تانیش ایسه تحفه لرله ایلنجه ائده نین ائوینه گئدیر. تحفه لر، خرما، حلوا، یاغلی کوکه، اگیرده ک و سایره لردن عبارت اولار. ایلنجه اولان مجلسه گئدندر اؤلونین روحونا فاتحه اوخویوب، اؤله نین باغیشلارناماسینی و عزالیلار جان

ساغلیغی، ینی ایل ده سعاد تله عومور سورمک لرینه دعا ائنده لر، مزارلیغا گئدیپ تازا اؤلورلرین قبیرلری اوسته فاتحه اوخویارلار و ائله جه ده کهنه اؤلورلرین مزارلارینا باش چکرلر و خاطیرلایارلار. بایرام آیی نین دورد اینجی چرشنبه سینه آخر چرشنبه (آخیر تک یا کوله چرشنبه) و یا چهار شنبه سوری دئیهرلر. بوباره ده بیر بئله عقیدوارکی بو چرشنبه تورباغا دوشهر و تورپاق ایستی له نر بو چرشنبه یه کوله دئیهرلر کی قیز گلین لر ساچلارینی قیسالدارلار، کیشی لر و اوغلانلار ایسه ساچ ساققال لارینی گوده لده لر. حیوانلاریندا، یال - قویروقلاریندا قیرخارلار و بوایشلری یمن ییله لر. آخر چرشنبه نین مخصوص ده بلری واردیر. اوده بلری آشاغیدا قید ائدیریک.

اسگی چاغلاردان بری خالق بایرام آیی نا عاید چرشنبه آخشاملاریندا داملار دا و گوچه لرده اود یانندیرارمیشلار (بعضی یئر لرده هله ده یانندیریرلار) یانندیریلان آلاوین اوستوندن آتلانارکن دئیهر میشلر:

دردیم، بلام، دیش آغیریم، باش آغیریم، آغیرلیغیم، اوغورلوغوم، آجیلیغیم هامیسی توکولسون بو اوددا یانسین. چرشنبه گونلرینده اود یانندیرما، عائله نین جوان عضولرین عهده سینه دیر. کندلرده یاشایان اهالی نین اوشاقلاری چرشنبه دن بیر نئچه گون قاباق دسته لیکده و یا تک لیکده باییرا گئدیپ اودون یغارلار، (اونا چرشنبه اودونو) دئیرلر. یغیلان یانا جاقلاری یالنیز چرشنبه آخشامیندا یانندیرارلار. بئله لیک له گلن ایلین پشوازینا چیخارلار. عائله نین آغ ساققالی و مسئول عضوی سایره لره پول وئرهر (چرشنبه لیک) اونلار ایسه اوپولو دوگان بازارا آپارار و باجی - قارداش، آتا - آنا و شاید ده باشقا لارینا چرشنبه لیک آدلانان تحفه لر آلیب گتیره لر. بیرگون قابقدان، چرشنبه بازارینا گئده نلره قابقدان گئده نلر چرشنبه آخشامی نین گون اثرته سی گئده نلره «دالیدان گئده نلر» دئیهرلر

چرشنبه بازار لیقیندا آلینان شئی لر. یتدی لوین (شیرین آجیل) آینا، کبریت - قنادی شیرینی سی، کوزه - داراق، عطر، خینا - نابات، گولاب، بالابان، قولجاق مختلف پالتارلار، فیشیشالار، دستمال - اویونجاق - باشماق - جوراب لچک و بزه ک و سائطی اولار.

اوشاقلار بازاردان ائولرینه قایداندان سونرا آلینمیش پالتارلارینی گئیپ سوینه - سوینه ائولرینه گنده رلر چرشنبه آخشامی یئمک اوچون لذتلی خوره کلر پیشره رلر (تویوق پلو و کشمیش پلو و سبزی پلو...)

ایندی شهر لرده شام یئمکدن اؤنجه، فیشیشالاری یاندیریپ، گویه آتیب ترقه لری پارتلادیپ و شنلیک ائده رلر. بعضاً ده یشکه حیط و کوچه لرده آلدۀ اولاییله ن یاناجاقلارلا اودیاندیریپ اوستوندن آتیلارلار. شهرلی لر چرشنبه اودونونی بعضاً بازاردان آلارلار. اودون اوستوندن آتیلارکن دئییه رلر. سنین قیرمیزی لیقین مندن، منیم ساری لیقیم سندن. گشچن ایلین دردلرین، ذیلترلرین سنه تاپیشیریرام، سندن شادلیق، سلامت لیک، دیلخوشلوق ایسته بیرم اود تونقاللارینی ایکی ردیف ده و هر ردیف ده ایسه نئچه کوما قوروب یاندیرارلا. ده بدیرکی ائوین اودیاندیران کیچیگی، اؤز بویوک لرینین اجازه سیله قورولان تونقاللاری یاندیرسین. آلاو تونقاللاریندان آتیلاندان سونرا گنجلر وجو قوqlار، اؤز قاییرما توپلارینا اودوروب، گویده فیملارداندان سونرا، بودامدان - اوداما بو محل دن - اومحله یه آتارلار، بیر بیرى لرینه آلیشمیش توپ آتماقلا جواب وئره رلر. دئمک لازیمدیرکی، بیر نئچه گون چرشنبه آخشامیدان اؤنجه پارچادان - پامبیق دان - ساپدان و یا کئشه دن قاییرارلار، بلله دیرکی آد وئر دیگیمیز ماتیربالارین بیرینی یومورولویوب، اونو دمیرسیم و یا قیریلماز ایپله سرت باغلایارلار. اویومورونو توپ آدلاندیرارلار. توپو بیر نئچه گون نفت و یا گرچک یاغی نین ایچینده

ساخلا یارلار. جاماعات بوکیمی اود یاندیرما و شارآتمالاردان چوخ سوینه رلر. شادلیق ائده رلر. بوسوینجلی مراسم گئجه دن بیر نچه ساعات گئده نه قدر دوام ائده ر. بعضاً اهالی نین آغ ساققاللاریندان، بیر نچه سی داما چیخیب توفنگ آتارلار. اینانج بئله دیر کی تفنگ سسی غملر و کدرلری اوره کلردن چیخارار. آلولارین هوندورلویو بعضاً قونشولار آراسیندا باش وئره ن اینجیک لیکلره سبب اولار. قونشولار آراسیندا کدورت اولماسین دئییه. دام اوستوندن بیر- بیرینه اوجا سسله، آرامیزدا کدورت خصومت یوخدور دئییه رلر. قونشو لوقدا محبت داما دا آرتیق اولسون دئییه صمیمتلی آر تیرماق اوچون توفنگ آتارلار. یا گولله پارتلا دار لار شام ییئهدن سونرا جوانلار قونشولارین داملارینا چیخیب شال سالارلار. شال بیر تمیز پارچادان - و یا کلاغایی دان عبارت اولار. شال سالماقلا ائو صاحبیندن چرشنه لیک ایسته - مک لرینی ییلدیره رلر. استاد شاعریمیز شهریار بو مقدس عادت و عنعنه لریمیزی حیدر بابایا سلام آدلی شاه اثرینده اونودولماز لوحه لرله شعره چکیب:

بایرام ایدی گئجه قوشو اوخوردو
آداخلی قیز ییگ جورابین توخوردو
هرکس شالین بیر باجادان سوخوردو
آی نه گۆزه ل قایدادی شال ساللاماق
ییگ شالینا بایراملیغین باغلاماق
شال ایسته دیم منده، ائوده آغلادیم
بیر شال آلیب تتز بلیمه باغلادیم
غلام گیله قاشدیم شالی ساللادیم

فاطمه خالا منه جوراب باغلادی

خان ننه می یادا سالیب آغلادی

شال ساللایانانین کیم اولدوغونو ایسه ائوییه سی اؤز فراستیله بیمله لیدیر،
یوخسا چرشنه لیک لری دگیشیک باغلایار. شالا چرشنه بازار یندان آلینان
شئی لردن بیرینی باغلایارلار. بوشالا (به ره ک) دئییه لرلر.

بعضی کوره کنلر (نشانی اوغلانلار) بیر کله قندی بزهر و اونونلاییرگه
جوراب سانجاق و باشقا سوقتلری بیر دستمالا با غلاب شال ایله نیشانلی
سی گلین ائولرینه ساللایار (باجا دادن و یا پنجره دن) ائوده اولانلار شالی
آچیب کوره کنی ائوه چاغیرارلار. اوگنجه نین سحریسی قیز آناسی داکوره-
کنی اوچون بیر لایقلى طاباق بزهرکن. اوطاباقا دوزوله ن سوقتلر، شیرینی -
جوراب - کؤینک - کومه جدن عبارت اولار، طاباغی نیشانلی اوغلانین
ائوییه گوندلر مکله، اوغلانی عزیزله یه لرلر.

خوی ماحالیندا نیشانلی اولماق ایسته یه ن اوغلانلار، ائولتمک ایسته
دیکلری قیزلارین ایولرینه شال سالایارلار، قیزایسه اوغلانی سئوسه و اونون
سالادیقی شالی تانیسا دئییه ر.

چک دستمالین سئومیشم

دسمالا آلما قویموشام

دئمگ لازیمدیرکی قیز، آلما باغلاماقلا راضی اولدوغونو بیلدیره ر،
سئودیگین اعلان ائده ر. اوغلان ایسه گنبدیب توی فیکیرینده اولار (عمو میتله

هئچ کیمین شالی نی بوش قایتا ر مازلار قیز عائله سی اوغلانلا قیزین
اؤلنمکلرینی مصلحت لی گورمه سه ، قیز اوغلانین شالینین جواپیندا دئییه ر:

آی باجادان یوللاما

دسمالیوی ساللاما

منی سنه وئرملر

آلما آلیب یوللاما

بوشمری اثشیده رکن اوغلان اوز تکلیفینی باشادوشهر. بعضی شال
سالایانلار شالین اوجو ناییرنار باغلاب بیر ائوه سالایار ائو صاحیبی ایسه
ناری آچیب گوتوردو کدن سونرا یئرینه بیر آیری شئی باغلا یار. و اخت اولوب
که اوغلانی سئون بیر قیزی اونون شالینا باغلابیلار و اوغلان قیزی شال ایله
چکیب آپاریب و گندیب قوشایا شاییلار (بورسم لرین آدلاری شال ساللاماق
یا به ره که سالاماق دیر). بعضی یئرلرده شال ساللاما رسملرینه، بیلدی -
بیلدی ده دئییه رلر چرشنه آخشامی نیشانلی اوغلان طرفیندن قیز ائونه
طاباقلار گنده ر او طاباقلارلا خونچا طاباغی دئییه رلر. بزه نیلمیش خونچا یا
قیزیل - گوموش - پالتار - پارچا - شیرینی و یئدی لوین آلیب دوزه لر و
اونلاری بیر نچه نفر (هر طاباغی بیر نفر) باشلاریندا توتاراق قیز ائونه
آپارارلار، قیز ائوی خونچا طاباقلارینی آلیب ائوین یوخاری بارشیندا دوزوب
گلن آداملار احرمت اندیب یولا سالارلار. طاباق گتیره نلرین خالات و
انعاملاری، دستمال، جوراب الجه ک و یا پول اولار.

چرشنه آخشامی نین او یونلاریندان، یومورتا سیندیرما - بادام آتما -

شار اویناتما و جویندییغیرلاتما اویونلارینی آد آپارماق اولار.
قره پاپاق ائیلینده (سولدوز یا سولودوز یا سال دوز) هر آلیشایله ن گیرده
بیر ششییه شار (تيله) دئییه رلر. شار قاییر ماغی قاباقدا ایضاح اتمیشیک.
چرشنبه و بایرام یومورتالارینی؛ سوغان قاییغی نی سامان و نارقایغی ایله
باغچا بویاق دا (روناس) قاینادارق بویارلار. سوغان و نارقایغی یومورتانی
ساری و قیرمیزی ائله ر.
بعضاً یومارتالارین دوره سیننه مختلیف جهتلرده قنداب باغلیب بویاماق
اوچون بویاقلار ایچینده پیشیره رلر. بئله اولاندا یومورتانین ساپ دولانان
یثری آغ قالارو سائر قسمت لری بویالی اولار. اوستاد شهریارین بوباره ده بیر
شعرینی اوخویالیم:

یومورتانی کویچک گولو بویاردیق
چاقیشدیریب سنانلارین سویاردیق
اونیاماقدان بیرجه مگر دیواردیق
علی منه یاشیل عاشق وئره ردی
ایرضا منه نوروز گولو دره ردی ردی.

چرشنبه آخشامی نین صاباحی سی سحر تئزدن عائله لر جوان اوغلان و
قیز - گلینلر چرشنبه بازاریندان آلدیقلاری کؤزه و بایدا لاری گؤتوروب بولاق
باشینا (تمیز سو اولان یئره، سو آخان یئره) گشدیب سویون اوستوندن
آتیلارلار. نیشانلی اولمایان قیزلار: (یالنیز قیزلار) سویون اوستوندن آتیلدیقدان
دئییه رلر.

باختیم آچیل چرشنبه

آتیل ماتیل چرشنبه

سوواستونه گئدمیش اولان سایره لرده دئییه رلر: آغیرلیغیم - اوغورلوغوم، دردییم، بلام تۆکولسون بوسویا گئدسین.

سویون قیراغیندا، قیز گلین لر ال اوزلرینی یوباندان سونرا دئییب گولوشه- ره ک چرشنه بازاریندا آلدیقلاری آیناداراقلا اؤزلرینی بزه ییه رلر. قایچی ایله تئلرینین اوجوندان کسیب سویا آتالار. چرشنه شیرینی لریندن، ئیددی لویئرلریندن ده بیر آز مقدار دا سویا سپه رلر بولاق سویوندان بیر آز ایچیپ سونرا سوقابلارینی دولدوروب تزه سودور دئییه؛ تبه رلیک عنوانیندا ائولرینه آپارارلار.

اوگونون ایچیله جک چایینی همان سودان قاینادیب، همان سو ایله یمک پیشیره لرلر. اوسویون کؤزه سینی ایشله ده ره ک. اوگون آغاجدان و یا دیواردان آسلا یارلار، بئله اینانج وارکی، کؤزه نین گوتی بولاقدان ائوه گلنه قده ریثره توخانما مالی، ائله جه ده سوقورتارانا قده ریثره دیمه مه لی دیر. چرشنه سویونون قالانینی بیرئکه قابا توكوب ساخلایارلار اوسودان پنیر توتاندا - نه ره چالخیاندا - خمیر ایله ینده و اکین زمیلرینه - اکیله جک اولان توخوملارا قاتارلار، حیوانلار و خسته لیک ده اولان آدماملارا ایچیره لرلر. خالق آراسیندا بئله بیر عقیده وارکی چرشنه آخشامی نین سویو، خمیری - پنیری - کره نی واکینی بره کتلی ائده ر. تاخیل زمی لرینی آفات سیز ایله ر خسته لره ساغلاملیق، وئریب ساغلاملاری ایسه ساغلاملیقدا ساخلایار.

«چای» قیراغینا «بولاق» باشینا و «نوو» اوستونه گئدمگین فلسفه سی بئله دیر کی کهنه ایلین خسته لیک و ناخوشلوغو و غم - کدری اوگون سحر تئزدن سویا توكولوب گئدسین. بغضی یثره لرده سودان آتیلاندان سونرا سویون کناریندا و یا ائوده تونقال قوروب اود یانددیرارلار و اودون اوستوندن آتیلیب سوینه رلر. اود سؤندن سونرا اونون کولونو یغیب ائوین ائشیگینه، قاپی

باجايا سپهرلر، ائوه قايداندا قاپيني دويه رلر، ائوين ايچهرى سينده اولان
سوروشار:

- کيم سن
- منم
- هاردان گليب سن
- تويدان گلميشم
- نه گتريب سن؟
- سلامتليک

داها قاپى نى آچارلار.
بولاق باشتيا و يا سو باشتيا گئدن قيزلار و اوغلانلار شعرلر اوخوبارلار
اورنگ اوچون

دورآرا خلوت کن گنده ک بولاغا
سو اوسته ن آتلاق کوزه سيند يراق

* * *

ارليک قيزلار دئيه رلر:
آناجان دورگنده ک بولاق باشتيا
من آتليم بختيم آچيلسين
گله ن ايل گلين گئديم
گلين گولو باشيما ساچيلين

* * *

و هابئله چرشنبه آخشاميين صاباحى سى، سحر چاغى سويلا گئندنه

اوخو یاریلار:

بخت سن، بخت سفید باختیم باره ک الله
آغ الله قیر میز حنا یا خدیم باره ک الله

آتیل ماتیل چرشنبه
آینا کیمی بختیم آچیل چرشنبه

سحر چاغی بولاقدان قایدیب نشتوولیق یثیب، بیر - یغیش ائدیپ، سونرا
چوله گئدیپ، بیر آچیقلیقدا، توپلاشارلار. توپلاندىقلاری یثره، دوز دئییه رلر،
آتی اولان کیشی لر آت چاپماق یاریشی گنجیره رلر. بعضی لری بادیام اوینار
(تک یا جوت ایونو - جولاقا آتماق ایونو) قاییش قویدو ازلی - یولاگئدی
بعضی لری ده ناهار چاغینا قدر گرمک و دولانماقلا مشغول اولارلار چرشنبه
گونو ناهار اوچون چوخ یئرلرده (که له جوش) و یا (کوفته) پیشره رلر.

چرشنبه گونوندن بایراما قدر ائولرده بایرام سفره سی اوچون (ایل
بایرامی) شیرینی - چوچه (کوکه) پیشیرمک و ائوبزه مکله مشغول اولارلار.
چرشنبه گونونون ایکیندیسی هر کیمسه نین گوونه لمیش اولان ایل عرضینده
اؤلوسو و واردیرسا اونون ائوینه گئدیپ گویونو آلارلار، دامیندا یا قاپی
باجاسیندا اودیاندیرارلار.

چرشنبه دن بیر گون قاباق بازارا گئدنلره (لوطی) و اوگونه ده (لوطی
چرشنبه سی) و اوبازارلیغا ایسه (لوطی بازاری) دئییه رلر. کندلردن شهره
گئدنلر ایسه ایه ر شهرده ساکن لشه نلر آراسیندا، قاهیم - قارداشلاری وارسا

اونلارلا باش وورارلار حال - احوال ائدیپ کنده قاییدارلار. شهرده گوزآیدینلیق اوچون، گنده جک لری ائولره قاتیق - توپوخ - پنیر... آپارارلار. چرشنه آخشامی (بایراملیق - چرشنه لیک) آپارما ده بی بئله دیرکی، خونچالار دوزوب نیشانلی قیزلارا، تازا گلین لره آنا - باجیلار و قیزلارا گوندیره لر. بو غوغچالارلا قویولان پایلار، یئدی لوین - شیرینی جات - پالتار و سایره لردن عبارتدیر او آخشام گئدن پایا بایرام پایی - چرشنه پایی دئییه لر. چرشنه گئجه سی داماجیخیب یولدان اوتلرین آغیزلاریندان چیخان سؤزلرینه اهمیتله قولاق وئره لر. بیرده بعضی ائولرین داملارینا گئدیپ باجالاریندان اونلارین دانیشیقلا رینا قولاق وئره لر. اونا گوره خالق و عائله آراسیندا چرشنه آخشامی یاخشی و گؤزله سؤزلر دانیشارلار. دئمک لازیمدیرکی ائشیدنلر ایسه، ائشیدیکلری سؤزلر اساسیندا اوره کلرینده اولان تئیتلرینی تعییر لندیره لر. چرشنه گئجه سی یاری اولدوقدا ایکی ینی-یتمه اوشاقی بولاقدان سو گتیرمگه گونده لر. او ایکی اوشاق باجی قارداش یا عمی قیزی عمی اوغلو اولارلار اونلار گئجه یاری سواستونه گئدیپ سو گتیره لر. سوو گیتردیکده بیر کیمسه ایله دانیشماما مالیدیرلار. او سوو بیر قاباتوکوب اوستونه بیر تمیز پارچا اورتلر. هره بیر شئی او سووون ایچینه سالار. بیر یاشلی آدام بایاتی اوخویاریکن اوشیلری بیر-بیر سودان چیخارار. یاشلی آدام شئی چیخارتدیقی حالدا اوخودوغو شعری اوشی صاحبی نین طالعینه او یغون ییلر. و تعییر ائده لر بعضی یئرلرده ایسه، گئجه یاری بولاق باشنیا گئدیپ سو گتیره لر او سوو ائوه، قاپی-باجایا، قوهوم قارداش ائونه سپه لر و دئییه لرکی بوسوون یومنی خوش اولار - برکتلی و ساغلاملیق باغیشلایان سو دور، هر کیمسه یه بو سودان ایچه رسه لر ساغ قالار آزارلی اولسادا ساغلاملیق تاپار.

اثر صاحبی سوگتیریب، سو چیله یه ن آداما: آیدین لیقا چیخاسان خوشبخت اولاسان، آلاسه مراد نیزی وئرسین دئیب تشکر لرینی بیلدیره ر. چرشنه یه نئجه گون قالمیش جوره به جور گویرتیلر گویرده لر. مثلاً بوغدا - آریا - مرجیمک، و پاخلاگویی، بوایشه (کوی گویرتمک یا گوی چیرتلاماق و گویره نین اوزونه ده (گئی) دئییه رلر.

بعضی ئیرلرده آهالی نین آغ ساققال و آغ بیر چک لری بیر یثره یغیلیب خاطیرلیلارین (عزالیلارین) ائولرینه گئدیپ باش ساغلیغی دئییه رلر. بعضاً یاخین آداملارایسه خاطیرلیلارا یاسلاما آپارارلار. خاطیرلاردان رخصت آلیب اونلارین قاپی لاریندا و داملاریندا اودیاندیب اوزلرینی ده اود استوند آتیلماغا دعوت ائده رلر. خاطیرلیلارین اگئینده اولان پارپالتارلاری چیخاریب آیری پالتارگیمک لرینی خواهش ائده رلر. خاطیرلیلارین ائولرینده فاتحه اوخویوب، اگر اهالی آراسیندا بیری - بیریندن کوسولو اولارسا اونلاری بیری بیرایله باریشیدیرارلا. ایلک خاطیرلیلارین ائولرینده اود یاندیریپ سونرا هرکس اوز ائوینده (دام دا - حیط ده) اود یا ندیرار گنج لر بیری بیرینه اودگولله سی آتارلار. (اودگولگه سی: یومورولانمیش پارچالاری ائیپ و یا نهزیک سیمله ساریقلایب یاغ و یا نفت ایچره ساخلایب، چرشنه آخشامی اودلایارلار). چرشنه گئجه سینی دئییه - گوله یاتارلار. سحر تئزدن. اثر قادینلاری، (گلین لر - قیزلار) تندیرلری آلیشدیریپ، یتکه قازانلاری آسیب سو قیز دیرارلار. اوزلرین و اثر اهلی نی یوبوندورارلار. (حمام اولمویان یئرلرده) بوگئجه ارشیده دن و یارمادان - یتمک پیشریب اوستونه کیشمیش توکرلر، گئجه پیداخ و قاوورقادان چره وزیرینه فایدا لانارلار. آذربایجانلی لارین اعتقادی ایله کره کدیرکی ها می چرشنه آخشامیندا اوز ائوینده اولسون. ائوده اولما ماغی اثر اهلینه چوخ پیس بیله رلر. آداخلی اوغلانلار،

چرشنبه گونو اوچون تحفه لر آلب گئیز لینجه آداخلیلارینا تقدیم ائده رلر. بو ایش لازمی رسم دیر. ائوده اولان اوشاقلارادا چرشنبه لیک آدیله پول وئریب اوزلریندن اوپر لر. (ایوین بویوکلری). بایرام آیی نین هر چرشنبه سینده اودیاندیرماق لازیم دیر و رسم لردن دیر. آنجاق آخیر چرشنبه گئجه سی و سحری سی دها کره کلی دیر.

قدیملرده چرشنبه گونونه بیر نئچه گون قالمیش رفلری و طاقچالاری بزه ییب دوزمه لری ایسه دوزه ریشلر. استاد شهریار بوگوزه عنعنه نی بئله یازیر:

بایرام اولوب قیزیل پالچیق ازه للر
ناخیش وروب اوتاقلاری به زه للر
طاقچالارا دوزمه لری دوزه للر
قیزگلین نین فیندیقچاسی، حناسی
هوسله نر آناسی، قیناسی.

آخر چرشنبه آخشامی، آرتیق اوشاقلار اوچون گوزه ل رسم و شادلیق گونودور. اوشاقلارتازا پالتارلار. تازا باشماقلار و آیری گیم لرینی گئیب بیر بیر لرینه نشان وئره ر و شادلانارلار. بیر یئره توپلاینب بویاقلی یومورتا-لارینی چاقیشدیرارلار و یومورتالارین سینا نلارینی یییه رلر. یومورتالاری چاقیشدیراندا دئییه رلر: دوشورسن؟ یا، دوشوم؟ هر کیمسه دوشمه گه حاضر اولسا، یومورتانی ایکی اووجونون آراسیندا ائله سا خلایارکی یالنیز یومورتا نین باشنیدان بیر آز. ایشیکده قالار.

یومورتانی ووران ایسه، یومورتاسینی دوز توتمالی لیدیر. هر کیمین یومورتاسی سینسا اودوزموش حسابلار و سینان یومورتاسینی مقابل طرفه

وثرمه لی اولار. اوستاد شهریار «حیدر بابا یا سلام» اثرینده بو اوینو بئله قلمه آلیر.

یومورتانی گویچه ک، گوللو بویاردیق
چاقیشدیریب، سینا نلارین سویاردیق
اوینا ماقدان بیرجه مگر دویاردیق
علی منه یاشیل عاشق وثره ردی
ایر ضامنه نوروز گولود دره ردی

داها دوغروسو اوشاقلارین دنیاسی، آیری عالمدیر، اونلارین شنلیک و دئیب گولمه لرینی یثرگوی توتماز. چرشنه آخشامی بیر پارایثرلرده شام یئدیکن سونرا بیر سفره آچیب، سفره یه قرآن، بویاقلی، یومورتا، گوی - گوبرتنی، جویز اییده، کیشمیش، بادام قوورولو بوغدا، نار، شیرینی و یئدی لوین و آیری یئملی لردن قویارلار. عائله عضولری و سایرلر شامدان سونرا گلن لر سفره یه دوزولمرش ماطاحلاردان یئیه رلر. ائوین بویوگو، اوتن ایللرین خاطره لریندن دانیشار، اوشاقلارا یاشایش درسلی کیمی مثل لر دئییه رلر، اونلارا حیات یوللاریندا گؤسته ریشلر وثره ر

چوخ یثرلرده چرشنه آخشامی نین سحری جای قراغینا گئدیب، اوزلری ایله جویز و گوی - گویه رتنی آپارارلار. اول نیت ائله ییب گویون بیر نئچه سیندن توتوب جوت - جوت سایارلار، جوت گلملکه نیت اندهن اوز نیتینه چاتاچاق اولدوغونا تعبیر دیر. نیتیدن سونرا جویزلری ائله سیندیرارلارکی، جویزلرین قایقلاری بارابار جاسینا ایکی یثره بولونه ر جویزین ایچینی یئیب لوله لنمش پامبیقی پیلته شکلینه سالیب جویز قایقلارین ایچینه قویوب

بیر آز- دا لامپا ياغى (نفت) و يا باشقا نوع ده اولان ياغ توکوب يانديرىب
سويون اوزونه قويارلار. بعضاً ده پيلته و پامبيق عوضينه قايققلارين ايچينه شام
(شمع) قويارلار. سحر تئزدن او اودلانميش جويز قايققلارى سويون
اوزه رينده پارلاق اولدوزلارا بنزه رلر. آليشان قايققلارين شعله لرى سويون
اوزونده اونودولماز منظره لر و روماتيک تابلولار يارادار.

جويز قايققلارين پيلته نى يادا، شامى يانديرىب سويلا قويانلار بعضاً نييت
ده ائده رلر. بئله کى، هر کيمين جويزى چوريلمه سه و آخيره قدر يانسا، نييتى
قبول اولموش اولار (سولدوز ماحالى) هر دنده گنج لر آراسينده ياريش لار
(مسابقه لر) اجرا اولونار. بئله دير کى، هر کيمسه نين يانديرديقى جويز قايعى
سويون اوزه رينده چوخ داوام گيتريب قالسا او ياريشى (مسابقه نى) آپارار. او
دورکى بعضى لر نتجه گون ايره ليدن ياريشا حاضيرليق گوره ر بوده به: (جويز
ايچينه ياغ توکوب سويلا آخيدماق دئيهر لر) بو مراسم دن سونرا، چيرچيب
(چورچوب) يغيب سوکناريندا يانديرارلار تونقالا قيزيناندا سونرا اوغلانلى
- قيزيلي اودون اوستوندن آتليب ماهنى اوخويارلار. قادين و کيشى لر اودون
دوره شينه کومالاشيب ياللى گنديب شنليک ائده رلر. بوگوندن (چرشنه گونو
چرشنه آخشامى) آشاغاداکى ميصراعلارى ياداسالماق يئر لى دير. (ايضاح
لازمدير کى آشاغيداو شفاهى خلق ادبياتى کيتاييندا اوخوياجاقينيز شعرلر
عموم کوتله طرفيندن دئييب و قوشولدوغونا گوره گرامر يک اوصوللار
اولدوغو کيمي ملاحظه اولونمايدير. بوکيمي ماهنى و قوشمالارين شاعرى
ائله خلق اوزودور شاعر ليک صنعتلرينه مهارتلى اولمايان انسانلاردير
آنجا احساسلارنى ميصرا- علارا بوکوب شعر صورتينده بيان ائدن انسانلار
بو شعرلرى اوقدر احساسلى و گوزه ل تصوير لرله قوشموش اولو بلارکى،
وزن و قافيه لرينده يالئيشليقلار اولسا دا، اونلارى ماهنى کيمي قبول ائديرک.

بونا گوره کی، خالق ترنم لری خصوصیتلرینی مینمسه یه بیلر لر.

آی نه گل، گئدک چایین باشینا
آتیلیم باختیم آچیلسین، آتیلیم باختیم آچیلسین
گلهن ایل کئدیم اره گلین گولو، باشیما ساچیلین
آتیلیم باختیم آچیلسین، آتیلیم باختیم آچیلسین
گئجه سالمیشدیم آچار همسایا میزباننادی بیردن
دئدی واه واه نه زهله م گئدیر اردن
باشی داشلی بئله بیر سؤزدئمه دی باختیم آچیلسین
دور گئده ک چای باشینا آتیلیم باختیم آچیلسین

بعضی یئرلرده چرشنه نین ایکیندیزی، ائوین قادینی قاوریلی اولان
بوغدا، کونجود، مه که نی و... دامین باجاسنین دوره سینه سپه رائل آراسیندا
دهب دیرکی بوایش ائوین خیر و برکتینی آرتیرار. چرشنه نین صوبه حونده
چوبان و یا نوکر حیوانلاری چایا آپارار. سودان اوچ دفعه گئچیردهر، خیر و
برکت دوعاسی اوخویار. ناهاردان سونرا خانیملار (قادینلار) گؤزلرینه
سورمه چکیب. اللرینه خینا یا خارلار. مینجیق قولباق و بویون باغی (گردنبند)
تاخارلار. سحر چایا گئدیب سوو قیچی لهیب دوعا اوخویارلار. «نوو»
اوستونه گتمیش اولسالار «نوو» ن قیراغیندان بیر چوپ قوپاریب یتدی کیچیک
داشلا بیرگه تولوغون ایچینه توکوب ایران دوزه لده رلر. قیزلار باغا گئدیب،
تورباغی آلت اوست ائدیب ائوه گلرله. (چرشنه آخشامی) صاباحی سی ینی

باغا گئدیب اؤز آلت - اوست ائله دیکلری تورپاغا دیقتله باخارلار،
قوردا لانیشر تورپاغین آلتیندان یب شئی تاپیلسا (قورد - قوش) نیتین باش
توتاجاغینا اینارلار. گون باتان چاغدا جوانلار باشقا ائولرین باجالاریندان
ایچه ری یه قولاق وئره لر.

اگر یاخشی سؤز ائشیدسه لر. ائوه پول و شیرینی توکرلر. امما اگر پیس
سؤزلر ائشیدسه لر باجادان تورپاق، یاپا، ته زه که توکرلر.

شال ساللامادا، ائوییه سی به ره ک (شال - قورشاغ) ساللایانی تانیسا
یاخشی هدیه لری تانیش آدامین شالینا باغلایار، خیر دوعا ایله داماکوند ره -
ر، بئله اینام وارکی شالا باغلانان شئی لر اوشاقلارین روزی سینی چوخالدار.
چوخ یئرلرده خالق، مختلف دسته لرده و قوروپلاردا اوینایا - اوینایا ماهنی
اوخویا - اوخویا - چای قیراغینا یا بولاق باشینا گئدرلر. ال اؤزلرینی یوبارلار
قیزلار تئلرینی دارایب، دیرنا قلارینی توتارلار. قیزلار ساچلارینین اوجوندان
کسیب سویا آتارلار و دئییه رکی، دویون دوشموش باختیمیزین کوکلرینی
کسدیک، ویصال گونو یاخینلاشیب.

چالديران ماحالیندا نیشانلی اوغلان به ره که (شالا) بیر قیرمیزی آلمان
باغلایب قیزین ائوینین باجاسیندان سالایار. قیز ایسه آلمان شالدا آچیب
گوتوره و وئیرینه اؤزو توخودوغو بیر ایپ جورابی بره که باغلایار و اوغلانا
هدیه ائده ر. بیر پارایئر لرده نیشانلی اوغلانین ائویندن قیز ائوینه چرشنه،
خونچا سیله شام دا (شمع) گوندره لر، و گئدیب گلین ایله گؤروش ایله لر.
خویون بعضی کنلرده گنجلر (نوجوان) چرشنه دن چوخ ایره لی، خوروز
بشجریب چرشنه آخشامی آپاریب شهر ده ساتارلار و اوپول ایله اؤزلرینه
چرشنه لیک آلالار، دئمک لازیمدیرکی، او خوروزلاری آلیب کسیب،
پیشرب چرشنه پلوونون اوستونه قویارلار ائوده اولان قادینلار چرشنه

آخشامی ائولرینی بز بیر لر.

نیشانلی اوغلانلارین قوهوم - قارداشلاری اوغلان ائوینه توپلاشیب هره سی اؤزونه اویغون بیر تحفه آلیب، نیشانلی قیز ائوینه آپاریلان خونچا ایله قیز ائوینه گئده رلر، قیز و اوغلان عائله لری اؤز قاهیملارینن آغ ساققاللاریندان بیرینی خونچا اوستونه چاغیرارلار. آغ ساققاللاردا گلیب چرشنبه سفره سینه دوزولموش، یشمه لی لردن یشیب، ایچیب عائله لره خیر دوعا ادیب اوغلانلا - قیزا تبریک سویله یب دوعا ایده رلر. آذربایجانین بعضی یشلرینده چرشنبه گونو سحر تئزدن بولاق - کهریز و یا آخارچای سولاریندا یوینارلار. دیشلر چرشنبه سویو ایل بویو اولان خسته لیگی، کینه و عداوتی چیملنرین جانلاریندان چیخارار. چرشنبه سویو یونگولوک گیتره ردئیه رلر.

چرشنبه گونو سو اوستونه گئدیپ بیر - بیر ایله قوشولوب قاقماق ایسته یین قیز و اوغلان اوچون چوخ ماراقلی و ال و ئیریشلی دیر. بعضیلر چرشنبه گونو سو باشینا گئدیکده بیر - بیر ایله قوشولوب قاجارلار و بیرگه یاشاماغلاری نین ایلک قدمی نی بیرگه گوتوره رلر. (ایضاح لازیمدیر کی ائولنمک - لرینه عائله لری طرفیندن مانعه لرله اوز به اوز اولان گنجلر، بیر - بیرینه قوشولوب قاجارلار) خالق آراسیندا دئییه رلر کی، چرشنبه گونو، باخت آچاندیر. چرشنبه گونو ائوه بولاق سویو ایله یشمک پیشریب ائوین اهلینه یشدیردرلر. خسته لره چرشنبه سونندان ایچدیریب یویندورارلار، اینانج بئله دیرکی، اوسو خسته لره ساغلاملیق باخیشلایاجاق و ساغلاملاری دا ساغلاملیقدا یاشاداجاق.

چای باشینا گئدیپ، دئیهرلر دردی میزی توکدوک سویا. گله جکیمیز آیدینلیق اولسون ساغلیق اولسون تانریدان اوزوموزه، اوشاقلاریمیزا سلامتلیک و شادلیق ایسته بیریک، سونرا چرشنبه بایداسینی سو ایله ن

دولدوروب ائوه گنده ر، او بایدانی بیر یثردن آسارلارلار. اینام بئله دیر کی بایدانین (کوزه نین) گۆتی ئیره دیسه آیدینلیق گتیرمز. بیر پارا یثرلرده چرشنه گونو کوهنه ایل بویوندا اوئلرین لرین مزارلارنین اوستونده اودیاندیریب قبیر لرینی سواخلا سوایارلار ویا سمیت له اوستونه بتون تۆرکرلر.

بعضی یثره لرده اول چرشنه ده شهرین ویا کندین بویوک میدانیندا امیر بهاری (میر نوروزی) تیاتیری چیخاردارلار. امیر بهاری باشیندا تاج و طاووس له لک لریندن تۆل وریزه گوللری اولدوغو حالدا. چیتر کولگه سینده ایکن گون چیخاندا امیرلیک تختینده اگلشه. و سونرا وزیر اوزونو امیر بهاری نین قوللوغونایتیره ر. یاز امیری (امیری بهاری) وزیره اجازه وئره قدیم دن قالمیش و فالی وزیر ی ساغ و سول الده اوتوراجاق اولان وزیرلری، گیزیری و میرزه نی (کاتبین) و آیری خدمتچی لری تانیدیرسین امیر تخته اگلشندن سونرا شهرین و اطراف یثرلرین اهالی سی تبریک اوچون و شادیانا لیقدا اشتراکیچی اولماق آرزوسیه امیرین قوللوغونا یئتیشه رلر. (بو ایشی اۆزلینه بیر اجتماعی وظیفه حساب ائده رلر) اهالی نین بیعت ائيله مه سیندن سونرا، امیر اوز قول چوماقلاری ایله وتوپلانیب کلمیش ماحال اهالی سیله بیر لیکده شادلیق ایله دیکلری حالدا، خیابانلاری و محله لری گزه ر. بو دولانماق چوخ ازدهاملی اولار. او دوکان بازارلاری باغلادیب عموم جاماعاتی حقیقی امیری (شاهی) تختدن سالماق اوچون حاکمیتین بناسینا دوغرو آپارار امیری بهاری (میر نوروزی) هر ایله خالقی حقیقی عصیان اچاغیرار، دئیرلر بعضاً ائله اولوب کی خلق اله گنجیر دیکلری فرصتدن فایدالانیب حقیقی امیری کۆتک لهیب و اولدورموش اولابلار. (قدیم زامانلارد) اوناگۆره سون دوره لرده حاکمیت اورقانلارنین نماینده لری یاز امیری نی واونون دسته سینی مشایعت ائده رمیشلر. ماراقلی دیرکی، یاز امیری هر دن چوخ آغیر ایشلر

گۆردوروموش و حقیقی بیر امیر کیمی، اونون وئردیگی فرمانلار اجرا رلرنارمیش. او فرمانلارینی ایلک دفعه ساغ و یا سول وزیرلرینه بویورارمیش. اونلار ایسه کسلیسلمیش اولان قرارلاری یثریسه ییثریره میشلر. نمونه اوچون یاز امیری گونا هسیز حبس اولانلارین آزادلیقلارینی ایسته رمیش، کوسولولرین باریشماقلارینی ایسته رمیش، فاغیرلارا مادی یاردیم اولسون، فلان چایین اوستوندن کۆرۈپوسالینسین، هر کیمسه اوزائونین اطرافینی سیل سوپور ائله سین، هر کیم امیر بهاری نین فرمانلاریندان بویون قاچیرسایدی جزا لانمالی اولاردی. مثلاً اون قاچمی وورولمالی اولاردی، بیر گون حبس اولوناردی. امیری بهاری نین امیرلیگه سئچیلمه سیندن ماراقلی اولان داهادا اونون تختدن دوشمه سی دیر. بئله دهب دیرکی، امیر وزیرلریندن باشقا بیر آیری آدام ایله دانیشسا و یا گولسه همان دقیقه تختدن دوشمه لی دیر. شادلیقلارین سون چاغلاریندا خالق امیره داهایا آرتیق عذابلار ییثره رلرکی دانیشسین و یا گولسون. بعضاً یاز امیرینی گولدروب تختدن سالماق اوچون گولونج ایشلره ال وورارمیشلار. اؤز حاکمیت دورونوقورتارماقدا گۆره ن امیر بهاری باشادوشه رکی اونون حاکمیتی بیرگولوشله الدن گئده ر اولاجاق، اودورکی چوخ مغایت اولار، گولمزه. یاز امیری اؤزونو اهالی آراسیندا احتراملی اولان بیر ائوه سالار و اوردان ائشیکگه چیخماز. قاچیب اوزونو احتراملی اولان بیر عائله نین ائونه سالدیقدا یاخالانسا، جاماعات اونو ائله بیر گونه قوبالارکی داهایا امیر لیک فیکلرینه دوشمز. بئله لیکله یاز امیری (امیر بهاری) نین حاکمیت دوروسونا چاتار.

آذربایجانین بیرچوخ یئرلرینده بایرام آیی نین اولین «کوراوغلو داشداقالان گون» آدی وئریلر بئله دیرکی قدیم زامانلاردا بو وقت هوا ایستیله نرکن بیر آنا اوغلونو اودون یغیب گیترمک اوچون داغا گوندیریر. بیر آندا، هوا سوپوور

و حیرتلندیرجی قاریاغیر، اوغلان سویوقدا بیر ماغارا پناه آپاریر. شدتلی قار یاغاریکن ماغارین آغزی قارشبه سیله هورولور علاج سیز اوغلان گنجه نی ماغاردا گنجیریر. آنا ایسه بومدته هی ایشیگه چیخیب ایچری گیریر، اوغلان دان خبر، اتر اولمور.

گنجه نی سحرده ک ماغاردا قارق اولوب قالان اوغلان سحر چاغی ماغارین دیشگیندن بایردا ایشیق گورور. دئمک قارلار یاواش - یاواش ارینب یاتیر. اوغلان دیر: آلاه یثره نفس گلدی بونا گوره آذربایجان - نئی بایرام آییندا اسه ن یثله بایرام یثلی و یا وعده یثلی دئی ره لر، اوئیلی قارلارین اریب اوتلارین گویه ریلمه سینه سبب بیله لر، چرشنه نین صاباحی ائوین زیر زیلینی آخار سویا توکر، ان اوجائیده اودیاندیرارلار.

چرشنه آخشامی عائله عضو لرین ساینده، داش آباریب دام اوستونه قویارلار، هر داش عائله نین بیر عضونون آدایله تانیار. صاباح اولدوقدا داما چیخیب داشلاری قوزایارلار هر هانسی داشین آلتی لاپ ایستی اولسا ینگه ایلده عائله نین روزوسونو اونون یلنده بیلرلر.

«سالماس» بولگه سینده چرشنه آخشامینده، «سیزدهک» ده و صفر ایی نین آخیر چرشنه گونونده، جان گولوم آدیندا خصوصی شنلیک اجرا ائده لر. بو مراسیمده بیر تعداد قوهوم - قونشی بیر یثره یغیشیب فال آچارلار، بو مراسیم دئی بولگه اوچون تشکیل تاپار و اونو خوش یومن بیله لر «جان گولوم» اوونویثله دیرکی یغیلیب گلن لرین هره سی بیر شئی گوتوروب سوگوزه سی نین ایچینه سالار، سونرا بیر قوجا آنا بیر قوشما و یابیایاتی اوخیار و بیر بالاجا اوشاق، الینی سوکوزه سینه سالیب کوزه نین ایچینده اولان شئی لردن بیرینی گوتوره ر اوخونان بایانی، تزه جه گوتورولن شئی صاحبی نین نیتی نین تعبیرینده بیله لر، و یثله لیک له بوتون شئی لری کوزه دن چیخارارلار. بو مراسم ده اوخونان بایاتی لار دان وقوشمالاردان

اورنکلر وثریریک.

جان گولوموز باشلانیر
عشق اوره کده داشلانیر
لیللی مجنوندان اؤترو
کوچه لرده داشلانیر

من عاشق دالدا سینا
مردایگیت دالدا سینا
نامردا صلان اولسادا
سیغینما دالدا سینا

عزیزیم وطن یاخشی
گونه گی کتان یاخشی
غربت ائل جنت اولسا
یئنه ده وطن یاخشی

عزیزیم گول اللر
آغ بيله که لر گول اللر
ده نیرجه عقلین اولسا
یوخسول اولسان گوله رلر

باخچادا گول قلمی

سسله ره م گول قه لمی

ایشین دارد ا قالاندا

چاغبیر صاحب المی

دئمک لازیمدیرکی، بوده بلرده همیشه یاخشی بایاتیلار اوخوبارلار. ایندی لیکده ده، ایران و آذربایجان ملت لرینین آراسیندا، زرتشت چی لیک چاغلارنین ده بلریندن اثرلر گورونور. ثبله کی، چرشنبه آخشامیندا ائولرده و کوچه لرده ردیف ردیف کوما - کوما اود یاندیریب، اودون اوستوندن آتلانیرلار، هله ایندی ده چوخلاری، هر وخت بیر ایشیق و یانار چیراق گورسه لر سلام و ثریب، تعظیم اندره لر. هله ده چوخ آداملار، اودون آلاوینا، شعله سینه آندا ایچه لر. اوجاغا آندایچه لر. دئمک لازیمه رکی اودیاندیرماقلیقار یالیز بایرام آئی نین چرشنبه لرینه عایید دئیل. بلکه چرشنبه آخشامی نین اودوو، مقدسلیگه بیر باشلانغیج دیر بایرام گئجه سی نین اودونا باشلانغیج دیر. خالق بواودلارلا روحلارینی، بدن لرینی اوره ک لرینی پاک لیغا چیخاریر لار. بیر پارا یئرلرده. چرشنبه آخشامی دام دا یاندیر یلان اود دان گتیریب ائوین اوجاغینا قویارلار و انیانج بئله دیرکی بئله لیکده اوائوده همیشه اود، تندیر یانارلیقدا اولار. و بوکیمی مراسیملر، ایللر بویو او ائوده بریا اولسون، اودسونولمه سین، اوجاق دائیم، توستولو، اولسون اوجاغین توستوسو کسيلمه سین.

مؤمن آداملار چرشنبه نین سحری سی گئدیب آخارسولاردا دستماز آلارلار، گلیب ائوده ناماز قیلارلار. چرشنبه آخشامی اودیاندیریب اوستوندن آتیلاندان سونرا، ائوه گلدیکده قیزلار اؤزباشماقلارینی آیا قلاریندان

چیخاردیب وُز ائولرینین آستاناسیناساری آتارلار. باشماقلارین دابانی ائوه طرف اولسا بومعنادا دیرکی، اوقیزینی ایلده بخت ائونه گئده جگدیر، یا اوئودن چیخان اولاجاقدیر، قدیم لرده چرشنه سوی ایله کورپه اوشاقلاری چیمزدیریب، یویوندورارمیشلار بئله بیلهر میشلرکی بئله اولسا بالالاری سانجان حیوانلارلا جانینما باجاقلار: (عقرب - اییلان - آری - بووه ...)

بعضی یئرلرده عقیده وارکی، شام پیشیره ن خاتون، گره ک بزه نسن و سونرا یتمک پیشیرسین. چرشنه سویوندان شوشه یه تۆکوب. گلن ایله قدر ساخلا یارلار، بوایش له سلیقه لی اولدوقلارینی دا ثبوت ائدیرلر.

«قره پاپاق» ائیلنده بایرام آیی نین اوچ آخیر سالی سینی (سه شنه سینی) ترتیبه اول تک - اورتاتک - آخیر تک آدلاندیریرلار. آخیر تک هامان آخیر چرشنه آخشامی دیر. بو ائلده شال سالاما رسمینی بایراما بیرگون قالاندا انجام وئرهرلر. اونلار بایرام آخشامینا باجا - باجا آخشامی و باجا - باجا ده لانا آخشامی دئییه رلر. بیل دشت (عربلو) ماحالیندا چرشنه آخشامی کد باتاندا خالق بیر - بیرینی سولابار و دئییه رلر: سواشیق و آیدینلیق و صافلیق نشانه سیدیر. سو اوستونه گئمه دن اونجه داملاری و حیطی سوپوره رلر، «بوخاری نازیک» ده بو گئجه ائوین دووارلارینین دووره سینه یاپما و کرمه دوزوب اود و زارلار کی ائوین اطرافنی ایشغلی اولسون و هر حور بلادان - آفادتان ایراق اولسون. نیشانلی اوغلانلار - قباقدان، چرشنه گئجه سی ساللا یاغاغی شالینی نیشانلی سینا گزمنره، چرشنه گئجه سی قیز ائوین دامینا چیخیب شال سالادیقدا ائوین ایچه ریسینه سودا تۆکر. قیزین آتاسی و بویوک قارداشی ائوده اولماسا، ائوده کیمسه یوخدور دئییه نیشانلی اوغلانی ائوه چاغیرارلار، دئییب گولوب. قوللوق ائدیب قولناقلیق دان سونرا هدیه لره اوز ائونه ساری یولاسالارلار، بو گئجه نین اویونلاریندان گوزور باغلیجا،

آنانی قوردا وثرمه و سودو سوموک اویونلارینی آد آپارماق اولار، بعضی یئرلرده بایرام آبی نین اول چرشنه سینه، چیلله قووان، ایکینجی چرشنه یه خبر چی، اوچونجو چرشنه یه، قره چی و دردونجی چرشنه یه کوله چرشنه سی دئییه رلر. خوی اطرافیدا اولان بیرکندده چرشنه گونو سحر تئزدن داملاردا اود یاندیرارلار، او اودون کولونو سوپوروب همان ائوین دوره سینه همان کول ایله جیزیخ چکلرلر، بعضی یئرلرده قوهوم قونشو دامینا گئدیب ائوین باجاسیندان سوتوکرلر. ائوییه سی دئییه ره سیزی آیدینلیغاچیخا سیز، داوار و حیوانلارین کومالارینا و طوله لرینه ده سو چیلرلر. بو حالدا حیوانلارین بیری اوسکورسه دئیرلرکی، سوچیله یه ن آدام آرزوسونا چاتاچاق. قیزلار اود اوستوندن آتیلاندا دئییه رلر:

آلا و آلا اوستونده

آدام اوستونده

آغیر لیغیم - آغور لوغوم

ائوده قالان اوستونده

آغیر لیغیم - آغور لوغوم

یوخودا قالان اوستونده

خویون شره ماساند. هر عائله چرشنه بازاریندان ایکی بایدا (کوزه) آلا، بیرینه چرشنه سویی توکه ر و بیرینده ده گوی گؤیه رده رلر. همان گوی ایل تحویل اولاندا سفره یه دوزه رلر، چرشنه آخشامی ائوی سوپوروب آشغالینی بیر ساخسی یه توکرلر و آپاریب سویا آخیدارلار.

بئله نظره گلیرکی اودیاندیرما ایرانلی لارین و آذربایجانلی لارین قدیم آتش پرستلیک دوره سیندن و زرتشت پیغمبرین زامانیندان قالان بیر ده بدیر. قدیم ایرانلی لار اودا چوخ حورمت ائدیب اودخانلار (آتشکده لر)، تیکه-ریشلر و اورادا، اود همیشه یانارلیقدان اولارمیش.

زرتشت پیغمبری میلاددان یزدی یوز ایل قاباق، ساسانی دوره سینده رسمی بیرمذهب ایمیش. زرتشتی لر تک آلاهی پرستش ائله یب، دنیانین خالق و یاخشو ایشلرین عاملینی (اهورامزدا) و پیس ایشلرین عاملینی (اهریمن) بیله ریشلر زرتشت چی لر سویو، اودی، یثلی، تورباقی حورمتلره لایق بیلیب، اود پرستلیک له تائینمشلار، زرتشت ین آذربایجانلی اولماسی بوادعائین ثبوتونا محکم دلیل اولایله ر. بعضی یئرلرده ارلیک قیزلار چرشنه آخشامی یاغلی فه تیر پیشرب، دام اوستونه آتارلار اگر بیر قارغا و یا آیری قوش او فه تیر پاراسینی بیر داما، یادا بیر سمته آپارسا دئییه رکی من او ائوه قسمت اولاجاغا و یادا، اوسمتده گلین اولاجا غام. چرشنه گئجه سی بعضاً قوهوم قارداشلار بیر یثه یغیلیب (آغ ساققال ائوینه) خاطره لر سویله رلر، یثدی لوین یثه یندن سونرا حیط ده اولان اودون قیراغینا گئدیب سونموش اولسانینی دن یاندیرارلار. حیط ده اوینوبوب و گووه نگ (یاللی) گئشه رلر و اوزه رلیک یاندیریب بیرلیکده بو شعرلری اوخویارلار.

اوزه رلیک دنه - دنه

چیتلا بیرایچی یثنه

یاداولا، قوهوم اول

بدنظر اود دایانا

اوزه رلیک سن هاواسان

نشه درده داواسان

هانسی ائوده اولارسان

قادا - بالاسووارسان

اوزه رلیک لریارتلا سین

یامان گوزلر چیتلا سین

اوزه رلیک سن هاواسان

هریر درده داواسان

دردقایدان گلنده

سن باجادان قوواسان

چیخدیم اوزه رلیک داغینا

باخدیم اوزه رلیک داغینا

اوزه رلیک سن هاواسان

بودرده سن داواسان

آذربایجاندا شال سالایاندا آشاغاداکی شعرلری اوخویارلار

شالیمآلماقالا

باشیمآچالماچالا

گئدیردیم یارستمه گه

توش گلدیم قالماقالا

دئمک لازم دیرکی بیر قیز اونو سئوهن اوغلانا یوخ جوابی وئر نده، اوغلان

حزین سسله آشاغاداکی بایاتی نی اوخویار،

شالیم قارا بویاندی

اوجو یرده دایاندی

مه‌لیم آه ولامدان

چرخ فلک دایاندی

چرشنبه آخشامی نین رسم‌لریندن بیر ی ده «ته‌که» یا سایاچی ده بی دیر
سایاچی بیر آغاجی یونتا لایب ته‌که (کئچی) شکلینه سالار، گئیم گئیندیره،
بونونا زینقیرو سالار تربتدیکجه اونو سسله ندیره رو آشاغی داگله ن
شعرلری اوخویار،

سایا، سایا، سایادان

دامازلیغی مایادان

گتیر سایاچی پایین

خانیم ائوین آبادان

ته‌که گلیرها وادان

گوینگی وار، یئل قاون

گتیر ته‌که نین پایین

خانیم ائوین آبادان

ته‌که، ته‌که، ناریش ته‌کم

گردنی بیر قاریش ته کم
هر نه قدر اویناسان
بیر خوش سؤز دانیش ته کم

بو ته که آخدا ته کم
بوینوندا نوختا ته کم

سایاچی ممد گلدی
خیر برکت گلدی
نجیبه رحمت گلدی
نانجیبه لعنت گلدی

نرته کم اییی ته کم
قولاقلاری قیسا ته کم
گزه گن آروادلارین
چولمه گین سیندیرته کم

بوته کم او یون ایله ر
قوردونان قویون ایله ر
بیغار کندین دوگوسون
ممدین تویون ایله ر

صفا اولسون یور دلاریز

اولا ماسین قوردلاریز

خانیم، خانیم دورانیدی

یوک دییینی سوک ایندی

قاشیغین یثکه سینی

یاغ کوپه یه وورانیدی

یاغ وثره نین اوغلو اولسون

آدی محمد اولسون

یارما وثره نین قیزی اولسون

باشی دا کئچل اولسون

سایاچی سۆزولرینی اوخویوب قورتارانندان سونرا، ائوییه سیندن انامینی
آلب آیری ائوه ساری یونه لر. بورسم بایرام آیی نین آخرئینا قدر دوام ائده-
ر. بیر پارا یئرلرده بوگون خاطیرلی آداملارین ائولرینه گئدیب، یاسلاما
آپارارلار اونلارین اگینلریندن قارا پالتارلاری چیخاردیب آیری پالتار گئیندیره-
رلر. بورسمه (یاسدان چیخارتماق) دئییه رلر. چرشنه اودون سوندوره رکن
دئییه رلر: قیزیل اول - گوموش اول - اینانج بئله دیرکی بو گئجه موراد گئجه
سی دیر، او اودون کولو قیزیلا و گوموشه چئوریلر.

بیرایکی گون چرشنه یه قالمیش، نوخودو، مرجیمگی اسلادیب
کونجودو تمیزله ییب، چرشنه آخشامی دا بوغدانی قاویریب، گون باتانا
یاخین هراثودن بیر گنج و بیر یاشلی آدام داما چیخیب تندیر شیشی ایله دامین
دورد طرفینه بیرجیزینج چکیب قاویرقادران او جیزیقین دایره سینه سپه رلر. و

دعا ائده رلر:

بسم الله الرحمن الرحيم، الهم صلی علی محمد و آل محمد، ائی آلااه
انشاء الله کی، محمدین (ص) نورونو، ابراهیمین دولتنی، نوحون عومرونو،
ساغلیق و بوللوقلا بیرگه بیزلره و قونشولاریمیزا کرامت ایله یه جکسن،
سونسوزلارا ائولاد جوانلارا ساغلاملیق، قوجالارا اوزون عومور، ناخوشلارا
شفا، فاغیر لارا دولت پوللولارا کریم لیک عطا بویور، هامی نی بیر بیرینه
مهربان ائله. آمین یارب العالمین. دوعادان سونرا بیر اووج قاویرقا، نوخود و
مرجکدن گوتوروب اوزو قبله یه ساری دوروب نیت ائده رلرکی، تانری
هاممیا شانلیک و بول اوروزو قسمت ائله سین، سونرا اووجلارینداکی
قاویرقانی گویه سپه رلرو دئییه رلر بودا قوشلارین پاییی.

شال سالامالاردا بعضاً شالاگوی (گویه ردیله ن گوی اوت) باغلایارلار و
دئییه رلرچک آپار، الله مرادینی و ئرسین. بوکیمی مراسیملرله کهنه ایلده سون
چرشنبه آخشامی باشا چاتار، قاباقدان گلن ایلی آلقیشلارلار و موخترف
شانلیک توره دن ده بلرله اونو قاریشلارلا.

■ سمنی پیشیرمک ده بی

سمنی پیشیرمک ان قدیم دورلردن بری آذربایجانلی لار آراسیندا گۆزه ل بیر ده ب اولوبدور سایر ده بلرکیمی بوده ب ده مقدس سایلیر، نذیر کیمی نظرده توتولوب بیشیریلن سمنی داها آرتیق عزیزله نر. اونون رسم اولدوغونو حضرت فاطمه یه (س) باغلا ییرلار اسکسی چاغلاردا فاغیرلار آراسیندا پایلانارمیش. بو نذیری، بعضاً بایرامدان قاباق، ایل دؤنوموسفره سینی تکمیل ائدمک اوچون بعضاً ده یازین اوللرینده، تانریدان یاغیش دیله مک آرزوسيله بیشیه رلر، بعضی یئرلرده اینانج بئله دیرکی سمنی بیشه ن ائوه حضرت فاطمه (س) گئدرو اؤزوايله او ائوه برکت آپارار، اونا گۆره دئییه رلرکی تانری، سمنی بیشه ن ائوه خیر و برکت وئره ر بلکه ده بو اینانجا اساسلانا راق اونو بیشیری ب تحویل سفره سینه قویارلار. سمنی نی بیشره نلر ایسه ان ازلدن رسم اولدوغونا دایر چالیپ اوخویارلار، نیسان، ایاز (فروردین - اردیبهشت) آیلاریندا تاخیل بول اولسون دئییه، قوراقلیق اولماسین دئییه نذر ائدیب سمنی بیشره رلر. ائله جه ده قورا قلیقدا سمنی بیشره رلر. (نذر اوچون) سمنی نی بیشیرمگه هر ائودن بیر آز بوغدا آلارلار و یا بیر نفر گئدی ب بازاردان بوغدان ی آلی ب گتیره ر و پولونو عائله لردن ییغار (هامی شریک اولماق اوچون) آلی ب گتیریلر، یادا، ائولردن یغیلی ب توپلانان بوغدان ی، معین ائدیله ن بیر ائوده اوچ گون سودا اسلادارلار. سونرا بوغدا لاری بیر تمیز توریا یا توکرلر، ایسلاق، بوغدا توربادا قالار، هرگون بیر و یا ایکی نوبه ده اونا سو چیله یه رلر. اومدته بوغدا لار جوجرییه رلر. جوجریمیش بوغدا لاری یشکه مژمه ئی لره و یا مخصوص تاختالارا سه ره رلر. سرگی نین قالین لیغی ۴-۵ سانت اوجالیقیندا اولار. سرگی لرین اوزلرینه تمیز پارچا اورتوب، گونده ایکی اوچ اوینه تمیز

سو چيله يه رلر، بش گون و يا يئدى گون بو وضعيته قالار، بو حالدا قالدقدا بوغدا لار قيرمیزی بالديرلارنارلار. جو جر ميش بوغدا لار قيرمیز بالدير لانماسا، اونا سمنی نی ييشرنده آجی کیمی دادی اولار. (قيرمیزی بالدير دئمک نه چوخ ياشيل رنگده نه چوخ ساری رنگده اولماقدير) بوغدا لار بالديرلاناندان سونرا قونشولاردا اولان قيزلار، گلین لر، قادينلاری بوغدا دويمه گه چاغيرارلار. بو چا غيريشين اوزو گوزه ل بير ده ب دير بئله کی، بيرئیکه مژه ئيه بير اوچ بالديرلانميش بوغدا، آينا، سورمه و سورمه مولچوسو قيوبوب، اونلارين بير قيرمیزی پارچا چکيب قونشوا ثولرين قاپيلارينا آپارارلار. قاپيسينا مژه يی گئدن اثوبن قادينی مژه ئینی گوزه ن کیمی دئيه ر، به به، حضرت فاطمه (س) خانمين ايشلريندن گورورسونوز آينانی (مژه ئی دن گوتوروب اوزونه باخار، گوزه نه سورمه چکر، قیزی و يا گلینی اولموش اولسا. اونلاری سمنی بوغدا سینی دويمه گه گوندره، اولماسا يالئيز اوزو گئدهر. بئله ليکله قيزلار گلینلر و قادينلار توپلاشيب سمنی بوغدا سين يئدی دونه داش توخماقلا و يا هه ونگ دسته ايله، (البته ايندی سمنی بوغدا سينی ات ماشينيندا و يا ميوه سويو چيخاران ماشيندا ازيب سويونو چيخارديلار) ايلک دفعه دؤيجله نن بوغدا لاری بير يئکه قابدا اولان سويون ايچينه توکرلر، اللری ايله قارشيديرارلارکی بوغدا لارين شيره سی سويو قارشيسين سونرا بوغدا لاری محکم سخيپ سويونو الکدن گئچيره رلر. بوسويا (اول سويو) ديه رلر اول سويو قيراغا قويوب تليفلری ينه دؤيجده رلر. يئنه اونو، سويو اولان بير آیری قابا توکوب. اللری ايله قارشيديرار لار کی، شيره سینی، سويونو وئرسين، اونودا الکدن گئچريب سويونو بير قابا تؤکرلر بوسويا ايکينجی سو و يا سوباشی دئيه رلر. بوايشی آلتی دفعه تکرار ائده رلر. بير اينجی سويو (بوغدا شيره سينه) اون تؤکرلر، هر کيلو مقداريندا

سویا ۶-۷ کیلو اون توکرلر. اونو سویا آز-آز توکدوکه، یاواش - یاواش دا چالارلار، ائله چالارلارکی چوروم - چوروم اولماسین، اورتاق اولان قونشو لارین بیرر گندیب سمنی تیانی (قازانی) کرایه ائدیب گتیره ر (امانت تاپماسا) او آدام (عموماً قادینلاردان بیرر اولار) سمنی تیانی گتیر مگه گتیدیگی یثرده آشاغیداکي شعرلری اوخویار

دولانا - دولانا گلیمیشم

سمنی قازانی نا گلیمیشم

آینا داراق الیمده

بزه نه - بزه نه گلیمیشم

سمنی قازانی نی حاضیر لایب، قازانین ایچینه یاغ توکوب ائشیگینه پالچیق چکیب اوجاق اوستونه قویوب، اوجاغی آلیشدیریب ایلک سویو قازانا توکوب سمنی نی بیشرمگه باشلایارلار اونو برکینه قدر قاریشdırارلار. اوقدر قاریشdırیلمالیدیر دیرکی، کونده کونده اولسون، تیانی دیینه یاپیشماسین. حالوا فورمونا دوشسون، حالواکیمی قهوه ای رنگینده اولسون، قیزارمیش اولدوقدا اوستونه سوباشیندان توکوب قاریشdırارلار. برک اولدوقجا بو ایش دوام ائدهر. نهایت سمنی بیشره و اصل سمنی وضعیتینده اولدوقدا قازانین قاپاغینی آغزینا قویوب سمنی نی ملایم حرارتله دمله-یه رلر. سمنی نین ایچینه بادام دا سالارلار. سمنی پیشندن سونرا باداملاری چیخاریب تبرلیک دئی اوشاقلارین بوینونا سالارلار. و یا بیر پارچا ایله گشیدیکلری پالتارین چیگین لرینه تیکه رلر. اینانچ بئله دیرکی اوندا اوشاقلارا یامان گۆز توخانماز. بعضاً ده نیت ایله یب، بادامی ساخلایارلار،

نیت لری یثرینی آلسا، سونرا سمنی بیشرب همان باداملاری سمنی قازانی نا
تؤکرلر، باداملاری قازانا سالاندا بئله شعرلر اوخیارلار.

سمنی یه سالدیم بادامی
یانلاری دولو آدامی
سالینسین اوشاق بوینونا
سمنی دن چیخان بادامی

سمنی یه سالدیم بادام
دورد بیر یانین آلیب آدام
آتامین قیز - آروادی
قویمور بیر بارماق دادام

سمنی آی سمنی
بسله ره م اوزوم سنی
نه قدر زحمت اولسا
زحمتینه دوزه رم سنی

قره تریوق قاچاقدی
قانادلاری آچیق دی
بوزامانین قیزلاری
سمنی دن قاچاقدی

سمی نی بیشره نلر گوزه ل شعرلر اوخویارلار. ایسته ردیم معاصر شاعر
یمیز «حسین آغیارلی» نین سون ایللرداها آرتیق عاشیقلار و خواننده لر
طرفیندن قارشیلانمیش و آلفیشلارا لایق شعرینی، بوچاغداش اثرده اولان
خاص لیریزم و پوئتیک لیگه گوره تقدیم ائتمیش اولام.

بیر شمع اولوب اریئیدیم
دوست باغیندا یانا - یانا
سوینج اولوب یئرئیدیم
یاناغیندا یانا - یانا
بیر دومان سیز داغ اولایدیم
یاشیل - یاشیل باغ اولایدیم
نه اولاردی یاغ اولایدیم
چیراغیندا یانا - یانا
سارسیلمایان ائل اولایدیم
ائل، قیزیل گول اولایدیم
بیر دانشان دیل اولایدیم
دوداغیندا یانا - یانا
آل قان اولوب بله ئئیدیم
ایشیق اولوب اله ئئیدیم
وطن دئییه چیله ئئیدیم
قوجاغیندا یانا - یانا
آغیارلی - یام گلدیم جانا
نئجه قالدیم - یانا - یانا
بیر شمع اولوب چاتام سونا
اوتاقیندا یانا - یانا^(۱)

سمنی بیشره نلر اونو قاریشدیرارکن قرآن آیه لریندن اوخویوب صلوات
چئوره رلر. بیرده سمنی بیشره نلر آشاغیداکی شعرلری ده اوخیارلار.

سمنی ساخلا منی

هر ایل گویرر دیم سنی

یاندیم - یاندیم سمنی

ساققیزی قیزیل سمنی

ایمام ارضا باغلاری

یاشیل دی یار باقلاری

آلاه مورادین وئرسین

یاندیر سین چیراقلاری

سمنی ساخلا منی

هر ایل بیشیریم سنی

اورتاقلیقلا بیشیریلن سمنی یه (اثل سمنی سی) دئییه رلر. اونا گوره کی
اونون بیشمه سینده هامی اشتراک ائده ر، سمنی بیشندن سونرا آغ بیر چک
قادینلارین اجازه سیله او جاعی سؤندروب قازانی یئره قویارلار. قاپاغنی
گوتوروب آغیزینا بیر تمیز پارچا اؤرتوب، کناریندا جانا ماز آچیب، بیر قرآن،
بیر سورمه دان، بیر بوشقاب گوی، بیر یا نارچراغ، موهور و تسبیح، بیر آز قند
- نابات، و بیر آفتافا سوقویارلار.

اینانچ بئله دیرکی، حضرت فاطمه خانیم سمنی بیشه‌ن ائوه گله ر، سمنی ایله آغیزینی شیرین ایله یب. دسته مازآلیب، گؤزلرینه سورمه چکر، قرآن اوخویوب ناماز قیلار، اگر سمنی نذیری قبول اولسا بارماغینی سمنی یه وورار، بارما غیله، آلاسه - محمد، علی، فاطمه و آیری مقدس لرین آدلارینی یازار سمنی بیشندن بیرنچه ساعات سونرا ائولردن گلن قابلارای چکرلر. بئله دیرکی هرکیم نه مقداردا پای قویوسا اونا مناسب ده سهم آپارار. سمنی خانیمی اوزو پایلاری چکر قادینلار ائولرینه گئدیب اوز پایلاریندان قوهوم قارداشلارینا گوندره لرلر. هرکیمسه نین ائوینه سمنی پایی گوندریلسه، عوضینده سمنی قابینا انعام قویار، انعام شیرینی، قندن، چای، یومورتا و سایر شئی لردن عبارت اولاییلر. سمنی بیشرنده هرکیمن آرزوسی اولسانیت ایله ییب، سمنی یه توکولن بادامدان گوتوروب ساخلایار، آرزوسو یئرینه یئتسه گلن ایل اوزو سمنی بیشریب نذیرکیمی پایلایار سمنی قازانی نین دییی ساققیز کیمی اولار، اونا گؤره قازانین دیبینه (سمنی ساققیزی) دئییه رلر. سمنی قازانین سفره سینه گلن قوناقلار ایسه اوزلری ایله شنلیک دئییه؛ تحفه- لرگتیره- رلر. سمنی بیشیرمکده بیرده ب ده واردير اونا چومچه رسمی و یا چومچه گلین دئییه رلر. بوده ب بئله دیرکی بیر یئدی - سکلیز یاشیندا اولان اوشاق بؤیوک لرین تکلیفی ایله اوزون پالتارگئییه ر. بیر چومچه گوتوروب، او چومچه نین اوستونه پارچا سالیب قونشو ائولری قاپی - قاپی گزیب، بئله اوخویار (قوراقلیق لاردا).

چومچه گلین کوم اوسته

آلاسه دان یاغیش ایسته

آلا داغین بولودو
قاراداغین بولودو
آللاه بیر یاغیش گونده ر
دئم لریمیز قورودو
قاراداغین بولودو
یتیم لرین اومودو
آللاه بیز یاغیش وئر
اکینیمز قورودو

* * *

چومچه گلینی گزده برن اوشاغا تحفه لر وئره لرلر، اونو سويندیره لرلر،
یغیلان پای و تحفه لری قوناقلارا یئدیرده لرلر، فاغیر ویوخسول آداملارا پای
کیمی هدیه ائده لرلر. بعضی کندلرده سمنی قازانیندان چیخان بادامی اون
تای نین ایچینه آتارلارکی برکتلی اولسون سمنی بیشیرمه گی یمن بیله لرلر،
آذربایجانین بیر پارا یئرلرینده قوروسمنی پیشر مه رسمی ده واردیر، قورو
سمنی بیشرنده بوغدانی رطوبتلی یئرده ساخلایب اوستونه پارچا سالارلار.
بوغدا بالدی رلانار، سونرا اونو گونه سره لرلر، قورویار، سونرا اونو قاویرارلار،
ال دگیرمانتیدا اویوده لرلر. لازیم اولان واخت اونو سویا سالیب چالیپ
قابنادارلار، برکییه ر، حلوا کیمی اولار. بایراما نئچه گون قالمیش و بایرامدان
نئچه گون سونرایا «گرنه بور» دئیرلر.

■ نوروز بایرامی (ایل بایرامی، ائل بایرامی

باهار چارتاکن آناطیعتده دگیشیکلیک یارانیر. یثراؤزی دگیشیلر: سویوقلوق، دوندورقانلیق ایسه یثرینی ایستیلیگه و تراوتلی یاشیلیغا وئریر، انسانلاردا بوشادلانديریجی دکیشیک لیگین گلیشینه دایر شادلیقلار ائدیئرلر بو مناسبتیه عاید انسانلار اوزاحساسلارینی نمایشه قویماق اوچون بیر سیرا ایشلر گؤرورلر. بوماراقلانمانی گؤستره بیله ن ده بلرین بیر ده نوروز بایرامی نین عنعنه لری دیر، بوماراقلی بایرامی نئچه هفته، نئچه آی قاباقدان قاریشیلا یارلار. نوروز بایرامینین حاضیرلیق وضعیتینده اولماق اوچون، ائوتوکمک، گوبرتی گوبرتمک، هفت سین سفره سینی بزه مک و... ایشلره بیر نئچه هفته قاباق سرانجام وئره لر. بارامین ده ب لری، یازین ایلکیندن باشلانار و یازین اون اوچونجو گونونه قدر دوام ائده ر. بایرام رسملری اؤلکه میزین ان اسکی رسملریندن بیر دیر. دئمگ اولارکی، مین ایللردن بری دوام تاپمادادیر. نوروز بایرامینا دایر قاباقدان گؤروله ن ایشلر و ده بلری چرشنیه آخشامی نین ده بلرینده آچیقلا دیق، نوروز سؤزی، پهلوی دیلیندن اولان بیر آرتیما سؤزوددی (بایرام، تازا ایل) ایرانلی و آذربایجانلی لارین مللی بایرامی دیر. بو بایراما سولطان بایرامی و یا سولطان نوروزوی دا دئییه رمیشلر. ایل بایرامی قدیم زامانلاردا ثابت واخت دا دئیل میش اونون عزیزلنمه سی و گئچیریلمه سی مختلف مؤسوم لره دوشه رمیش، گاه یازا، گاهه اندا یایا دوشه-رمیش و... آما ۴۶۷-۴۷۱ اینجی قمری هجری ده سلجوقی ملکشاھ ین بویروغوایله نیشابورلی حکیم «عمر خیام» و نئچه آیری منجم، جلالی تقویمینی سهمانلادیلار. بئله لیکله، نوروز بایرامی یازین و حمل آیینین (نئسان) اولینه دوشدو. بیر روایتیه گوره نوروز بایرامی ظالیم «ضحاک» ین

آرادان گتمه سینه گۆره شنلیک مراسمی دیر. دئیرلرکی، بئله بیر گونده دمیرچی کاوه «ضحاک» شاهي دارماداغین ائتدی. دئیلن ناغیلاردا، ضحاک شاه اورشلیم دن گلیب آذربایجان و کوردوستان دا حاکیم لیک ائدیردی، اونون هر چیننده بیر ایلان وارا میمش، اوایلانلارین هر بیر گونده بیر گنج انسانین بینینی یئیر میمش. هر گون ایکی جوانین بینینی او ایلانلارا یئدیردر میشلر. دمیرچی کاوه نین اون یئدی اوغلو بئله لیکله ضحاک ین ایلانلارینا خوره ک اولموش و تکجه بیر اوغلو دیری قال میشدی، اونو دا الدن وئرمه مک اوچون عصیان ائتدی. ضحاک یی تاپیب. خالق ایله بیر لیکده اونو مغلوب ائدیپ دماوند داغیندا دوسداغا سالدی.

کاوه و انون کمکچی لری داملارین اوستونده اودیاندیریپ بیر - بیرنه خبر وریب بر یئره یغیلیب یوروش ائتدیلر. بلکه ده بایرام گونلرینده اودیاندیرماق همان گوندن بری بیر ده ب کیمی قالایلمیشدیر. دئمک اولارکی بوبایرامی ایران و آذربایجان مللتی نین آزادلیق بایرامی آدلاندیرماقدا اولار. البته اودلا خبر آلیب، خبر گونده رمک، تاریخ بویو دفعه لرله اتفاق دوشموشدور. مثل اوچون: «آل مروان» زامانیندا آل مروان نین عامللری، زیلان ائلیندن خراج آلماق اوچون دیاربکره گتمیشلر، زیلانلی لار، اوجالیقلاردا اودیاندیرماغلا بیر - بیرنه خبر وئرمیش و عینی زاماندا توکولوب آل مروان - ین عامللرینی توتوب اولدورلر. اونلار آل مروانین قورخوسوندان اوجا و یول تاپیلماز داغلاردا دالدا لاندیلار. باشقا دئیشلره گۆره، نوروز بایرامی آدم (ابولبشر) جنابلاری نین آهورا مزدانین (یاخشى لیقلار ایلا ه سى) تحریکله، اهریمن (پیس لیکلر ین ایلا ه سى) نین ساواشینا گئدیپ، اونو مغلوب ائتدی و نوروز گونو اوگونون خاطیره سى و اوغورونو بایرام ائتمک مناسبتیه دیر، و اونا گۆره بایرام گونو اوجا یئرده

اودیان دیرارلار.

بعضی لرایسه بوگونده اودیانماناسبتینی، اودون تاپلیپ، انسان حیاتیندا ائدیکی ده گرلی تاثیرله گۆره خاطیرلاما کیمی حساب ائدیrlر. تدقیقلی باخیشلاردان بیر ده بئله دیر کی ایل بایرامی آسیانین شرق مللتلری آراسیندا اولان معیشت وضعیتلرینه گۆره اورتایا چیخیب. تاریخچی لرین نظرنه بئله گلیرکی آریا مللتلری تئجه مین ایل بوندان ایرهلی، سویوخ سبیری- دن، آذربایجان و خزر دیزی نین ساحیللرینه، (تورک لرین آنایوردلاری، شاهنامه ده آدی چکیلن توران آذربایجان و قفقاز یئرلری دیر) وقاققاز داغلاریندان ایران اۆلکه سینه آغنا شدیلار، اونلارین چوخ حیصه سی مالدارلیق لاگئچنر میس. یتمکلی آغارتی (سود - قاتیق - پنیر - کره) گئیملری ده داوارلارین بوندان توخونانلار اولورموش. مال - حیوانین اونلار اوچون خصوصی اهمیتی اولدوغونا، همیشه یایلاق قیشلاق ائدرمیشلر، اونلار سبیری نین گونئی بولگه سیندن کوچوب کلدیکلرینه دایر. ایران و آذربایجان تورپاقلارینا چاتدیقدا، ینی تصرف ائدیکلری اراضی نین ایستی اولدوغونا گۆره (آران = قشلاق) آدلاندیردیلار.

شاید بونا گۆره بو اولکه نین آدینی (آران) یا (ایران) قوبدولار، ایران کلمه سی (آیرماق مصدریندن) تورکی کلمه دیر، سویوخ، ایستی آراسینا دئییه رلر آران دا او مصدردن دیر، ایندی ده آذربایجاندا ایستی یئرله آران دئییه رلر، ایندی ده ایراندا و آذربایجاندا مالدارلیق اهمیتلی پئشه دیر. پاییزین اول اینجی آیی نین سون گونلرینده قوبونلارلا قوچلاری بیر سورویه قاتارلار، دۆل سالارلار بوگونو مهرگان بایرامی آدیله شنلیک ائده رلر. چوخ یئرلرده ایندی کی ایل بایرامی گونلرینده قوزولارین دوغوم چاغلاری دیر بو گونلره بایرام دئییه رلر. مالدارلار بایرامدان اون گون سونرا قوزولاری یاتاقلاریندان باییرا

چیخاریب، اؤروشه، اوتلاماغا آپارارلار او گونو بایرام ائده رلر (سیزده ک و سیزده بدر) گویا قدیملرده قویون دؤل توتاندان سونرا یوزگون عرضینده دوغارمیش. بونا گوره ایران و آذربایجان اولکه لرینده بهمن (شباط - دلو) آیی نین اونونو (سده = سدگان) عنوانیله بایرام ائده رمیشلر. فردوسی خیام و ابوریحان بیرونی نین یازدیقلاریندان بئله آنلاشیلیرکی، کیومرث شاه حضرت مسیح دن دوردمین ایل اونجه اهورامزدا نین امری ایله اهریمن نین علیهینه قیام ائمیش و زرتشت (اهورایی) مسلکی رونقلندیرمیشدیر.

آذربایجانلی سید حسن تقی زاده نین یازدیقینا کور اسلامدان قاباتق پادشاهلار سلطنت تاختینا اگلند یکلری گونو تاریخ ماده سی حساب ائدرمیشلر، «یزدگرد» دن سونرا ساسانیلر سلاله سیندن بیر کیمنسه نین تاختدا چیخما دیقینا گۆره زرتشتی لرین تاریخ ماده لری ائله یزدگردین تاختا اگلندیگی گون حساب اولونور و تاریخ لرینن ایلمکی حساب ائدیرلر. و باهار فصلنن باشلانیشینی یزدگردین تاریخی ایله حساب لاریرلار. او تاریخ ایله، ایلین اولین (۶۲۲ میلادی ایلین ژوئن آیی نین ۱۶ سیندان) بیلیرلر. اونلارین دئدیکلرینه گۆره جمشیدین آدی «جم» ایمیش، دنیانی دولانیرمیش، آذربایجانا چاتارکن امر ائدیرکی قیزیل تختینی بیر هوندور یئرده قویوسونلار. او تخت ده اگلشدی. گونش ساچارکن، زرین شافاقلاری، اونون تاج و تاختینا دوشدو شافاقلی بیر ایشیق یاراندی، خالق سئوینب، شادلیق ائتدی. اوگونو بیرینی گون آدلاندریدیلار. بئله لیکه له اوگونه نوروز دئمیشلر. پهلوی دیلینده گونش ین شافاغینا «شید» دییه رلر. «شید» سؤزونو «جم» سؤزونه آرتیریب جم پادشاهینی «جمشید» آدلاندریدیلار، طمطراقلی بایرام ائتدی لر.

اوچاغدان بری هماگونون ایل دؤنوموندن باشلا یاراق شنلیک ایله مک - ده بی باشلاندی، مصر فرعونو «اختاتونون حکیمی، سینوهه ۱۳۵۰ ایل

میلاددان قاباق بابل سفری نین ایضاحلاریندا یازیرکی؛ بابل شاهى اون اوچونجو گونون شنلیگینده منی ده دعوت ائتدی. اوگون فاغیر آداملارین بیرینی شاهلیغا سئجدی لر، پادشاهلیق پالتارلارینی اونا گئدیرب، بریزه گی - نی اوستوندن آسلایب، سلطنت و سایطی نی اونون اوچون حاضیر لایب اونو «سلطنت تختینده اگلشدیردیله ر. اؤزی ده (بابل شاهى) قوللوقچو لاری ایله اونون خدمتینده اولدو. اوافغیر طبقه دن اولان آدامین شاهلیق دوورو، سحر تئزدن آخشام اولونجا ایدی. جشن قورتارانندان سونرا او آدمی اولدوردیلر. اوگون بؤیوک تالاردا ئیبب ایچمک سفره سی آچیلیمیشدی، حوض شراب ایله دولموشدو. هامی ئیبب ایچندن سونرا، پادشاه (بیر گونلوک سئچيله ن شاه) شکایتلره یئشیشیب حوکوملر وئیریدی، اونون بویروقلاری تئزلیکله یئرینه یئتریلیدی.

باشقا روایتلره کؤره، آلاله انسانی بایرام گونونده خلق ائيله دی و دیری لیک بوگوندن باشلاندى.

«اویستا» کتاییندا «نوروز» کلمه سیله راستلاشیریق، ایران افسانه لرینه گوره نوروز ایلکین انسانین (کیومرث ین) یارانمیش گونودور. کیومرث، پهلوی کیتابلاریندا، ایلکین بشر و فردوسی نین شاهنامه سینده، ایلکین پادشاه آدلانیبدیر. «ربیع المنجمین» کیتاییندا اوخونورکی؛ ابن طاووس ذکر ایلیب کی، دنیانین خلق اولونماسی نورزوگونونده انجام تاپیب و بودلیله بوگونو کیومرث پادشاهها نسبت وئیرلر. و دئیرلرکی نوح حضرتلری نین گمی سی ساحيله چتاتارکن شنلیک باشلادیلار و نوروز گونو همان گونون ایل دؤنومو گونودور.

چرشنبه آخشامی نین رسم لرینده ایضاح اولوندوغو کیمی بایرام آخشامینا دایر حاضیرلیق گؤروب، ائولری سلیقه لی صورتده گله ن قوناقلار

اوچون وینی ایل اوچون حاضیرلارلار. عائله نین مسئول عضوی سایره لره بایرام گونوگیمک اوچون تازا پالتارآلار، قوناق قیلاری قارشیلماق اوچون جوربه جور شیرینیات ویشیشلر آلار.

ینی ایلین گلیشین آلفیشلایارق، اثوین گنج قیزلاری، اوغوللاری، قادینلاری تازا و رنگ به رنگ پالتارلارگئیپ دؤنوم سفره سینی (تحویل سفره سی = هفت سین سفره سی) حاضیرلارلارلار. بئله دیرکی، بیر آغ سفره نی، دونوم سفره سی عنوانیله قوناق اوتا قیندا آچارلار. او سفره نین یوخاری باشینا گوزگو قویارلار. گوزگونون (آینانین) قاباغینا قرآن قویارلار. آینانین دوره سینه گول و گولدان قویارلار، شمع و شمعدان قویارلار، سفره نین قالان یئرینده ایسه قاباقدان حاضیرلانمیش بالاجا قابالردا (کیچیک پیالالاردا)، سوماغ - اییده سیرکه - ساریمساغ - قیزیل - گوموش - سمنی - کیشمیش سبزه سی - بال - قاتیق - کبریت - بویاقلی و پیش میش یومورتا - دوز - نوغول - نابات گولاب - پندیر - آلمان - جوربه جور شیرینی، یئدی لوین و چوخ سایدا اولان یئملی لری نعمت نشانه سی کیمی، امک قازانجی عابده سی کیمی دوزه لر. تحویل سفره سینده دوزوله ن هر بیر شئی ین اوز فلسفه سی واردیر، مثلاً:

- گوزگو، صافلیق و صداقت لیک عابده سی دیر
- قرآن، متعال آلاهیین امرینده اولماق اونون خیر و برکت لریندن فایدالانماق ایستمک معنا سیندا.

- گول، ینی باهار فصلی گول ایله سئولیر و ایسته نیلیر.
- سیرکه، یاشایش مایاسی ساییلر
- ساریمساق، فایدالی بیریتگی دیر، درماندیر، خسته لیک اولار سا
شفاوثره سی دیر.

- اییده، انسانی اوزون مدت، توخ ساخلایایله ن یشملی دیر. آجلیق اوغروندا، دایا ناجاقلی یشملی دیر. مقاومت نشانه سی دیر.
- بالیق، سویون جانلی نعمتی کیمی دنیزلرین، چایلارین لازیملیگینی، خیرینی یاداسالماق نشانه سی دیر.

- تازا گیم، تمیز لیک و پاکیزه لیک نشانه سی دیر. شادلیق و اوره گی آچیقلیق علامتی دیر، بایراملیقلاری قرآن و اراقلارنین آراسینا و یا سفره ده اولان گویه رتتی نین اوستونه قویارلار. بایراملیق بایرام گونوینی ایل مناسبتیه وئرله ن هدیه دیر. تحفه دیر، صمیمیت نشان سی دیر. دونوم لحظه سینده هامی دونوم سفره سینن دؤره سینده اگلشهر، ائوین ساوادلیسی اول، قرآن دان بیر نئچه آیه اوخویار، دونوم دعاسینی اوخویار. شهرده توپ آتارلار بئله لیکله ینی ایلین باشلانیدیقین جاماعاتا تبریک دئییه ره ک چاتدیرارلار. تحویل لحظه سی ائوده حاضر اولانلار بیر - بیر ایله گؤروشهر، ینی ایلی تبریک ائدر، اؤپوشه رلر، سونجک اولارلار. ائوین بویوک عضوی قرآن آراسیندا و یا گویرتتی اوستونده اولان بایراملیقلاری گؤتوروب عائله عضولرینه هدیه ائدیرلر. قالان وئرله جک هدیه لری آیری یئر و یا جییینه قویار. او بایراملیقلاری یئرکلدیگده، یاخین آداملارینا بایراملیق وئرر. بایراملیقلاری وئر نندن سونرا، ائوین بویوگو عائله یه ساغلاملیق آرزولایب، سفره ده اولان شیرینی و میوه لردن یشمگه باشلایارلار. بیرنجی آیینان بایراملیقی تبریک دئییه چوخ زامان جیبده ساخلایارلار، اونو برکت نشانه سی کیمی سئوهرلر. اونو خرجه مکدن امتناع ائده رلر. او بایراملیقا کیسه دیبی دئییه رلر. بایرام گونو سفره ده اولان بویالی یوموردتالاری یاخین قوهوم و عزیز دوست گلرسه، اونلارین اوشاقلارینا وئرر. ایل تازالاناندا دونوم دعاسی بئله دیر یا مقلب القلوب و الابصار یا مدبر اللیل والنهار یا محو الحول والاحوال حول

حالتنا الا احسن الحال

ای قادر و بویوک آلا له تازا یلیمیزی آیدین، اوزوموز و عائله میز اوچون عزتلی، افتخارلی، ساغلام و شیرین یاشایش وئر، اوره کلریمیزی سئوینج و سئویب- سئویلمک ایله دولو ائله، آمین.

اثوین بویوکلری بیر - ایکی واجب اولان ائولردن گوروش اندیب سونرا خاطرلی لارین حضورنا چاتیب فاتحه اوخویارلار، باش ساغلیغی دئیپ قایددارلار. ایندی بعضی یئرلرده خاطیرلی لار مچیدلرده قره بایرام توتورلار. اونلار بایرام گونو صوبح ساعت ۱۰-۱۲ یه ده ک مچیدده ایله شه رلر. تانیشلار، گلیب اونلارباش ساغلیغی وئریب گئده رلر. خاطرلی ائولرین گوروشونه گئده نلر؛ بایرامیز مبارک اولسون، کوهنه ایلیز گئدسین تازا ایلیز خیرایله گل سین، سون غمینیز اولسون،....

بایرامین ایکینجی گونونده ن رسمی گوروشلر باشلانار و یاز مصلی نین ایلک آیین اون اوچونجو گونون سونوناقده دوام انده ر.

کندلرده، اول کدخدانین ائوینه، کند ملاسینین ائوینه گئده رلر. شهرده ایسه امام جمعه نین و حاکمین ائوینه گئده یب تبریک انده رلر (آغ ساققال لار) کئنده کدخدانین ائوینده گوروشدن سونرا کندلیلرین لازم اولان چتینلیرینی حل انده رلر مثل اوچون؛ داوارلار چوبان، مال قارایاخوده ک، زمی لره بوقان، چایلار و سولارلار جووان توتماق و بوامگ آداملارین امک حاقلارینی معین لشدیرمک اونلارین اساسی دانیشیقلا رینی تشکیل انده ر. کدخدانین ایوبندن چیخیب، بیر - بیر ائولره، باش وروب ینی ایلی تبریک اندیب، گوروش گئچیریپ سونرا ائولرینه قایددارلار. بعضی یئرلرده بؤگوروشه (خالا - خالا) دئیله رلر. یوخسول - وارلی آراسیندا فرقلی اولمایان گوروشلر گئچیره رلر. وارلیلار، یوخسوللارین ائولرینه گوروشه گئده رلر،

یوخسوللار دا وارلیلارین ائولرینه گنده رلر، هر کیمسه اوزامکان دایره سینه گۆره پالتار گئییه ر. تمیز گینمک اساس هدف اولار. بئله اینام وارکی، ایل ینی لیگه دونرکن بالیق‌لار دا سولاردا آرخالاری اوسته دونرلر، قاپیلار آچیلار، سولار دایانار، آغاجلارین بوداقلاری اگیله‌ر، آتار کیشنه یه رلر. بیر خسته آدم ایل دوننده سفره یه قویولموش بارداقدا بالیق وارسا اونو اودار، اوز ساغلیغینی اله گتیره‌ر. ایل دوننده هر کیمین باشیندا هانس نیتی اولموش اولسا ینی ایل عرضینده ایجابت اولار. بایرام سفره سینه گویه‌رتتی قویماق عنعنوی رسم دیر. ساسانیلر دورینده بایراما ۲۵ گون قالمیش چیی کریچ‌دلردن قایر یلمیش اون ایکی دیره‌ک (ستون) اولارمیش هر بیر دیره‌گین باشیندا بیر گۆرتی اکرمیشلر. (بوغدا، آرپا، دوگونو خود، پاخلا، مه‌که، لوییا، کونجود، ماش، مرجیمک و...) بایرامدان آلتی گون سونرا اوگوریمیشلری دره‌رمیشلر. بئله اینام وارا یلمیش کی دیره‌کلرین اوستونده (کلله سینده) اکیله ن گویه‌رتتی لرین هر هانسی یا خشی گویه‌رسه. یقین کی ینی ایل اوگوررتی نین' تاخیلی بول اولاجاق. بیر قدیم اینانجا گۆره، دؤنوم سفره سینه قویولموش یشمکلردن بیر آز مقدار دا اولور سادا، یشمک واجب ایمش. اونلاری یشمکله دئییه رمیشلر؛ «بویو - بویو، بویور ولسون، حکم سلیمان اولسون، چرشنه ده، بایرامدا، سوغان ساریمساق یشمیشم، آیاقیم آلتینا سورتوشم. ایلان - چاپان کیش. ایناملار بئله ایلمیش کی، بوسؤزلری بایرام سفره سینده یشمک لری یشدیکده دئه سه لر. ینی ایلده چالاغان حیوانلار اونلاری سانجماز.

بایرام آخشامی گنجلر وینی یتمه لر عمومی میدانچالاردا، حیط لرده - داملاردا اودیاندیریپ اوستوندن آتیلارلار. (چرشنه آخشامیندا ایضاح اولوندوغو کیمی) گنجلر ماهنی لار و ترانه لر اوخویارلار.

بایرام آخشامی و بایرام گونلری اوخونان شعرلردن نمونه لری آشاغیدا گتیریریک.

قیزیل اودوم گوموش خاچ
بختیمین دوگونون آج

هر ایل سنی یاندیراق
دورد، دوره نه ییغیلاق
ده نه - ده نه آتیلاق
قند، شکره قاتیلاق

گله جک شیرین اولسون
قره گونلر قورتولسون
قیرمیزی لیقین بیزیم کی
ساریلیق سنن اولسون

قاتاق سس سسه دئییه ک
آتیل ماتیل چرشنه
آیناتکین منیم ده
بختیم آچیل چرشنه

دورد باجی بیر قارداش
بیز بیریک هامی یولداش
بیزده دوگونلری آج
قایغی لاری گوتور قاچ

چه چه وروب سس له نک
 آتیل ماتیل چرشنبه
 منیم ده آینا تکین
 بختیم آچیل چرشنبه

گلر نوروز بایرامی
 آچیلار گوللرهای
 ساخلاگیله ن آنامی
 آنامی هم آنامی

توتوب سسله نک
 آتیل ماتیل چرشنبه
 آینا تکین منیم ده
 بختیم آچیل چرشنبه

بعضی یئرلرده بایرام آخشامی حلوا پیشیره رلر بو عملی یومن حساب
 ائده رلر، اودیانلیرما ده بیندن سونرا شال سالاما و به ره ک آتمارسمنی گنج
 لر وینی یتمه لر اجرا ائده رلر (چرشنبه بولومونده ایضاح اولوندو) بایرام رسم
 لرینین بیر ده کوسا بازلیق دیر. (قاباق حیصه لرده ایضاح اولونوب) بعضی
 ائولرده بایرام میشلرینی بیر طاباغا دوزوب اوستونه بیر تمیز و تازا پارچا
 چکرلر. ال دئیمز بیر یثره قویوب، قوناق گلنده گتیریب قوناغین قاباغینا
 قویارلار. دئمک لازیمدیر بایرام، شنبه گونونه دوشوسه چوخ عزیز ساییلار
 بوگونون بایرامینی یمن بیله رلر. ائل آراسیندا بیر مثل وارکی دئیر؛ ایل همیشه

شنبه یه دوشمزم. بایرام گؤروشلر یئنده دئیله ن تبریک سؤزلر بئله دیر- لر؛ گؤروشه گلهن: بایرامیز مبارک اولسون، یوز بئله بایراملار گؤره سیز، یوزایللر بئله لیکله. گؤروشوله ن آدام؛ سنلن بئله، سیزینده بایرامیز مبارک اولسون. اوشاقلاریزین ساغلیقیله. بایرام گئجه سنین خوره گی پیلو - یارپاق دولماسی - کلم دولماسی - سوتلو آش - قایقاناخ - و.... دن عبارت اولار. بایرام یورمورتالارینی دا چرشنه یومورتالاری کیمی بویایارلار. بایرام گویرتی سی حاقیندا چرشنه ده ایضاح اولمونش گویرتی گؤرتمک ده بینه کفایتلنمیش اولابیلر. بایرام گویرتیلری یینی مختلف فورمالاردا گویرده لر. قولچاق - کوزه، و سایر قالیلرده اولار. بئله کی سلیقه لی ائولرده دؤنوم سفره سینی بزه مک و گؤزه للتمک اوچون بیرمژه ئیه بوغدا توکوب، اورتاسینا بیرمتره دین ترسه چئویریب اوستونه بیر نازیک پارچا چکیب، پارچایا وزه ری توخوموندان ایسلادیب چکرلر متره دین نین گوتونه بیر قولچاق قویارلار و بیر اوزونه وزه ری چکرلر، یا دا بیر بالاجاکوزه یه وره زی چکرلر سفره یه قویارلارکی، سفره یه گؤزه للیک گتیرسین. بو «گوی لری بایرامدان اون اوچ گون سونرایا ده ک ساخلایارلارو سیزده ک گونو ائولردن چوللره «گوی» هدییه سی کیمی گویریله ن «کوی» لری چوللره آپارارلار. سیزده ک گونو ائوه قایتدیقلاری چاغدا اونو سویا آخیدیب دئیله لر.

گوی گله های، گوی گله

بیر قوشوم وار بو قدا یله

بایرام گونونده و بایرام آییندا آنادان دوغولان اوشاقلارین آدینی بایرام و یا بایرامعلی سسله یه لر. بئله نوروز و نورزعلی و بایرام قلی دا سسله یه لر.

بعضلری نین اینانجی بئله دیرکی بوگون حضرت علی (ع) خلافته یتشیدیر.
(بایرام گونونه بیر نچه گون قالمیش تانیشلارا و دوستلارا تبریک کارت ی گوند-
ره رلر. کارتلارین شکلی، یازی سی گوندره نین و اونو آلا نین خصوصت لرینه
اویارلی اولمالی دیر. بایرام گوروشونه گئده نلر، گئدی ک لری ائوین سفره سینده
اولان یشملی لردن دادارلار بو ایشه تیکه تزه له مک دئی ه لر. بیر چوخ یئرلرده
ایندی ده گنج می ش کی می بایرامدان اوچ گون گنج می شه قدر قیزلار گلین لر
طبیعتین قوجاغیندا ساکت لیگی و گوزه ل منظره سی اولان بیر یشره گئدی ب
اوزلرینه مخصوص اویونلار اوینارلار. (قورد - قویون - بادام آتما، نه نه منی
قوردا وئرمه، یاللی، گووه نگ.) گنج اوغلانلار ایسه قایش قویدو، چیلیک
دسته، ازلی و... اوینار یارلار.

معین سبیلره گوره چرشنه آخشامی قیز و گلینلرینه پای گوندره بیلمه-
ینلر بایرام آخشامی همان ایشی گوره بیله رلر. فرقلی اورلورسا یالینیز بایرام
پاینین اوستونه بویالی یومورتا - تزه پول (سیکله - کاغاز پول) قویارلار.
نیشانلی قیزلارا اوغلان ائوی بایرامدا پای گوندره رسه آلدیق لاری بزه ک
وسایطی نی و آلت پالتارلارینی صاندیق جایا قویوب، تاباقلار ایله گوندره رلر،
او صاندیقا (موجوری) ده دئی ه رلر. (موجوری گونده رمک) بایرام و بایرام
سفره سینه دایر بیر پارا اینانجلارا اشاره اولونور.

- هر کیم بایرام گنج ه سی اریشته آشی ایچسه، ایلین آخیرینه ده ک ایشین
قیلیغی الینده اولار

- بایرام گونو کومج یشملر، بونا گوره کی دئیرلر فاغیرلیق گئیره ر.

بایرام آخشامی و بایرام گنج ه سی کره کدیرکی، ائوین بوتون چیراقلاری
یانسین و بوتون اوتاقلاردا ایشیق اولسون.

- بایرام گونو ائولرده سوتلو آش پیشیره رلر.

- بايرامليق ين (بايرام سوفته سى نى) ايلکينى بير سخاوتلى آدامدان آلازلار.

- بايرام آخشامى دا چرشنه آخشامى تک قولاق فالى آچارلار.
بايرام گؤروشلىرى ايکى باشلى دير. کيمسه نين ائوينه گشدرلرسه اودا گلنلرين ائولرينه گتتمه لى اولار. بايرام گؤروشلىرينده اوشاقلارا، يومورتا - نار - شيرينى - پول - بايرامليق وئره رلر. خاطير لى آداملار ائولرينه گلن قولاقلارا يالنيز چاي و خورمايله قولاقليق اندلر. خويون «قوروق» کندينده رسم ديرکى، بايرام گونو هر عائيله بير مژميشى يئمک (دوشاب - حالوا - يومورتا - کره - ياغ قاتيق - پيلو و... کندين مجيدنيه آپاريب تبریک سويله يندن سونرا يئمک لرى سفره يه دوزوب يثيه رلر. بير مقدارينى دا فاغير آدام اولسا اونا وئره رلر. سونرا قايى - قايى گزيب (خالا - خالا) رسمى نى يئرته يتيره رلر. اونلار ائولرده تبریک دئديکدن سونرا لاپ آزي بيرتيکه يئمک يثيه رلر. و اونا (بايرام تيکه سى) دئيه رلر. بايرام گونونون ايکيندى سى حالوا پيشريب قبرستانليغا گنده رلر. قبير لرین اوستونده سفره آچيب، فاتحه اوخويوب، قرآن آيه لریندن قراعت ائديب يثنه فاتحه اوخويوب سفره ده اولان حالوادان جاماعات آراسيندا پايلارلار. شال سالاما رسمينده، ايه رير قيز شال ساللايان بير اوغلانين ساللاديقي شالا بير جوت يون جوراب، گوى - قيرمیزی شال و.... باغلاسا بئله آنلا شيلارکى قيز اوغلانى بگنيدير، اوغلانين ائلچى لرى قيز ائوينه گنده بيله ر. قدیم لرده هر محله نين آغ ساققاللارى، ائولرى قايى - قايى گزيب، تبریک دئيپ، بايرام تيکه سى يثيه ردیلر. ائوييه سى ده بايرام «گوى» نى گؤز قاباغينا قوياردى. آغ ساققاللار هره سى اوزو امكان دايره سينده اولورسا گويرتى نين اوستونه پول قويارديلار. يادا، او ائودن چيخاندا، بايرام سفره سينه هديه لر قويارديلار.

اوهدیه لر آلمانا - هیوا - نار - ناریش - پرتغال - عطیر - آینا و... دن عبارت اولاردی خانملاردا دسته باغلاب کیشی لرین آردینجا بایرام گؤروشلرینه گئده ردیلر و ائو- ائو آختاریب خالا - خالا رسمین یثرینه، یتیره ردیلر. بویوک یئرلرده و شهرلرده هرگون بیر محله ده - گزیب دولانار دیلار معین گونده دولانیلاجاق اولان محله نین اهالی سی اوگونو ائولرینده اولوب گلن قوناقلاردان تشکرلر ائدیپ، گؤروشه گلن نلره قوللوق ائده ردیلر. هر محله ده بایرام تیکه سی دادیزدیرماق اوچون چوخلو قاب قاشیق گره ک اولارمیش اودورکی ائولردن قاب قازان یغیب. محله لرده حاضرلیق گؤره میشلر. قدیم ایللرده بویا (رنگ) اولمادان قادینلار محیط ین رنگلی تورپاقلاریندان فیدالانیب ائولرین دووارلارینی بزمه میشلر. بئله کی، آغ دیوارا گؤل، قوش، الدوز، شیر و باشقا ناخیشلار وورامیشلار. و بیر آیری بویادا اولان بویا قلا دیوارلارین آشاغی حیصه سیندن بیر متر اوجالیقدا بویومامیشلار بویا ایشه قورشاقلاما دئیهرلر. استاد شهریار دئیهر:

بایرام اولوب قیزیل پالچیق ازه للر
ناقیش وروب اوتاقلاری بزمه للر
طاقچالارا دوزمه لر دوزمه للر
قیزگلینین فندیقچاسی، حناسی
هوسله نیر آناسی، قایناناسی

اورمیه دریاچاسی نین اورتالاریندا یئرلشنه اسلامی (شاهی) آداسیندا اولان سرای کندینده ماراقلی بیرده ب واردیر: بئله دیرکی ینی ایل چاتارکن، کندین اهالی سینین هره سی بیرلیوان سوگوتوروب مچیده گئده ر هرکیمسه

بیر مقداردا یتمیش آپارار (آلما - انجیر، یمیش و...) قاباقدان مجیدین اورتا سیندا یتکه تشت لر حاضرلایب آپاردیقلاری سولاری اوتشته توکرلر. تشت- ین ایچینه بیر آزدا، چئید سالارلار. (چئید = پانئق توخمو) همان تشته بیر ایکی دیری بالیق سالارلارکندین ماللاسی قرآن اوخویوب سویا پوفلر. هر واخ بالیق چونرسه، دئیله لر ایل دوندی هامی بیر - بیر ایلله گوروشوب بیر بیرینی تبریک ائدیب. آغیزلارینی شیرین ائدره ک، تشته توکدوکلری سودان قابالارینی دولدوروب بیر آز ایچیب. بیر آزدا اوز اوستلرینه چیلله لرلر. قالانیی ائوه آپاریب، ائوین بوربوجا قلازینا سپه لرلر. بیرنچه قطره سو قوبوسینا، چوره ک خمیرینه، اکه جکلری اولان توخوملارا، یشمکلرینه، حیوانلارین اوستونه چیلله لرلر و ائواهالی سینه ایچدیره لرلر. اونلا بواشلری خوش یومن بیله لرلر. خیر و برکت نشانه سی بیله لرلر. ایل دونومندن قاباق ائوین ان بویوک آدامی جییندن بیر مقدار پول چیخاردیب، عائله آراسیندا ال به ال گزدره لرلر. بوپولا دییه لرلر و اونو خرج ائله مزلر. کیسه دیی عنوانیله همیشه کیفده و یا پول قاینندا ساخلایارلار. بایراملیق وئرله ن پولو برکتلی بلیب خرجه مزلر.

چیلیک دسته، یومورتا دؤیوشدورمه، اوینلارینی، بایرام اوینلاریندان سایارلار. قدیم ایللرده بیر پارا یئرلرده بایرامین ایلک گونو میدانچایا یغیلیب اوز آرا لاریندان بیر نفری اوزلرینه «بی» سئجه رمیشلر. اونا باهالی گئیملر گئدیریب میدانچا دا تخت اوستونده اگلشدیره رمیشلر. اونا بیر وزیر و نئچه نفر قوللوقچو سئچرمیشلر. «بی» میدانین اورتاسیندا اونا قاباقدان حاضرلانا تاختین اوستونده اگلشه ر. قوللوقچولار میدانین بیر گوشه سینه بیر ییرتیجی ایتی زنجیرله باغلایارمیشلار. «بی» اهالی آراسیندا برابرلیک و بیرلیک توره لدمک اوچون، وزیرله مشورتلشمیش کیمی سورغولار سورار؛ بورادا فاغیر

تاپیلار؟ وزیر دئییه ر: بلی قوربان. «بی» قوللوقچولارا دئییه رکی مثل اوچون حاجی حسن آغا دولتلی نین ائوینه گئدین، آتی دا اونا آپارین. دئین کی، «بی» بو آتی سیزین اوچون گونده ریب، مینیب، بی ین حضورو ناگنده سنیز. حاج حسن آغادئییه ر «بی» ساغ اولسون من آت منیمک باجامارام قوللوقچولار الی بوش قایدارلار. «بی» ایکی اینجی دفعه اونون قولو باغلی گتیر یلمه سینیه امر ائده ر حاج حسن آغانی قولو باغلی اولاراق بی ین حضورونا گتیریلره. بی حاج حسن دن انعام ایستر. حاج حسن آغانین عائیله سی بیر مژمه ئی شیرینی، یشمیش و بیر میقدار پول ایله «بی» ین حضورونا چاتیب، حاج حسن آغانی آزاد ائده رلر. بیر نچه نفرین اوزه رینده بوروللاری گتچیره لر. یغیلان پوللاری و اشیلاری و یشملی لری اهاالی نین آراسیندا اولان فاغیرلارا پای وئره رمیشلر. بایرام گونو ایل دؤنن چاغدا بعضی یشلرده ایلین دونوموگنجه اولارسا، همان گنجه قونشولار بیر یشره یغیلیب چال چاغیر ائده رلر.

بایرام گونو کوسولولرده با ریشارلار. خسته اولانلارین گؤروشونه گئده. رلر. بایرام گونو ایل دوننده گولله آتارلار. بایرام، ائوایشیگی تمیز له مک، عداوتلری اویره کلردن سیلمک آیدیغینا، ایشیقلیقا، یاشیلیغا یونلمک حیاتدا دیریلیک اولچولرینی بیرده دگر لندیرمک معنی سیندا اولدوغونا شبهه سیزاولاییلهریک. آخیر چرشنه قورتارانندان سونرا «سایاچی» لار کوچه لرده کند، آرالیقداریندا، میدانچالاردا یازین و ینی ایلین گلیشینیه مژده وئریب آشاغیداکی نغمه لری اوخویار میشلار:

سلام علیک سای بی لر

بیر - بیریندن یشی بی لر

سایا گلدی گورونوز
سلام وئردی آلتینیز
بیر قویونلا، بیر گئچی
سایاچی یه وئرینیز

سایا یاخشسی سایادیر
یئری یوردو قادییر
اونون گؤزه ل سؤزلری
یاتانلاری اویادیر

سیز سایادان قوخمور سوز
صفا یوردا قونمور سوز
صفا اولسون یوردنوز
اولا ماسین قوردونوز

آج گئدسین آوانینیز
توخ گلسین چوبان نیز

قویون گلیر، یول اولسون
یولون ساغی سول اولسون
یاخشسی قویون اوتارین
سودی، یاغی بول اولسون

قویون باخار داغلارا
سئل تک آخار داغلارا
آراندان دونه ن سورو
یاید اچیخار داغلارا

سورونون گوزوقویون
دولان گل دوزوقویون
ایلله بیر انکیز گتیر
سویندیر، بیزی قویون

داغلاری یندی قویون
دولاشدی یندی قویون
سودقایماغین بول اولسون
سویندیر کندی قویون

نه نه م اوشیشک قویون
یونوبیر دوشه ک قویون
بولامانی تزه، یئتیر
قیریلیدی اوشاق قویون

نه نم قومرال تات قویون
ایلده ن ایله آرت قویون
نه نم او آغ باش قویون
قارلی داغلار آش قویون

نه نم اوقیزیل قویون
یوللاردا دوزول قویون

جانیم اوکوردو قویون
اوتلادی یوردو قویون

جانیم اوساچاق قویون
بره ده ن قاچاق قویون

جانیم اوخاللی قویون
نه نم اوخاللی قویون

نه نم اوقاشقا قویون
منیب سن عشقه قویون

جانیم قویونون آغی
گندیب دولانار داغی

آجی اولاردیر ناغی
شیرین اولار قایماغی
گلین یمشیر قویماغی
ایسته بیر قویون یاغی

جانیم او شیرین قویون

قوزو سوتللی قویون

نه نم او ناریش قویون

یونو بیر قاریش قویون

یترین داغ اولسون چویان

کشفین چاغ اولسون چویان

گویده کی گوی بولوتلار

بورغانیدیر چویانین

یانیندا کی بوزکوپک

بولداشیدیر چویانین

سود - قایماغی بول ائله

سیویندیر کندی قویون

بولامانی تئزیتیر

گل اولمانامرد قویون

یاغیندان پیلواولار

قویووغوندان آش قویون

کسیلمه سین دامازلیق
عومورائله یوز ایل قویون

آی قار انلیق گمشه ده
گورویدو قوردی قویون

سنه اگری باخانین
گوزونه پیچاق قویون

سوروداغدان یشنه نده
توتاریق یاللی قویون

یشنه ن سه نین سایاوا
دولانیر بیگجه قویون

یهن سنین سایاوا
چیخیبیدیر کوشکه قویون

اوتلار قارا قییاغی
ایچر سه رین سولاغی

قاریلاردوتاریاغی
که لیر پاییز دایاغی

چوبانا چاریق یاغی
اوشاغا به لک باغی

سودله دولدور امجه گین
سئویندیر ائلی قویون

چوبان سندن کوسویدور
سودی وئر باریش قویون

سورونو یاخشی ساخلا
اوزون آغ اولسون چوبان

یاستی یاستی قه یه لر،
یاسدید یغدیر چوبانین

الینده کی ده گه نک
قالخانی دیر چوبانین
آغزی قارا جانا وار
دوشمانی دیر چوبانین

قویون دییه رمن هئچ اوتدان دویمارام
هریر ائوی گلین کیمی بئزه رم
پاییز اولدو چورون - چوپون قویمارام
آغیر - آغیر خلیریم وارمنیم
گوللو - گوللو خالچالاریم وارمنیم

گئچی دییه رآدیم عبدالکریم دیر
قاوالا چه کیله ن منیم دریمدیر
آگر قیشدیر، اونا آلاک کریمدیر
شیطان - شیطان بالالاریم وارمنیم
قلبی - قلبی قایالاریم وارمنیم

اینه ک دییه رمن دوغاندا ملرهم
مه له دیکجه، داغی - داشی ده لره م
فورودومو گوندن گونه سره رم
جیران - جیران کره لریم وارمنیم

اوکوز دییه رمن آغامانو کره م
اوچ آی قیشی سر طوله ده بشکارام
یازاولاندا، چاییر چین سوکره م
آغیر - آغیر خارمانلاریم وارمه نیم
گوللو - گوللو بوغدلاریم وارمنیم
آغلی - قیرمیزیلی بوغدا کره م
اوجا - اوجا تایالاریم وارمنیم
گامیش دییه رپاییز سامانلیق قورون

یا زاولاندا، بویوندوروغومی یوندورون
جوتله مه سه م وورون منی اؤلدورون
چوخ دولی سامانلیقلاریم وارمنیم
ده رین - ده رین دریالاریم وارمنیم

اٹشه ک دییه ره ر حیثیواندان فاغیرام
لحه باتسام داغدان - داشدان آغیرام
قوردگورنده اؤز ئیه می چاغیرام
کره نئیده ن یوغون سه سیم وارمنیم

ده وه دئییه رکیم گؤتوره ریووکومو
ایگیت اوغلان گره ک چه که ایییمی
عربستان ایچر مه نیم سوتومی
اوزاق - اوزاق منزیللریم وارمنیم
اوجا - اوجا دییه لریم وارمنیم

گلین، تنزاول پای گتیر
سایاچینی یولاسال

قارا وئرین، آغ وئرین
قاب دولوسویاغ وئرین

بوگلین اوغلان دوغسون
آدینی... قوی سون

قیسا - میسا گله نین
قیسا جاغی واراولسون

باس - میسا گله نین
باسما جاغی به رک اولسون

سایا گلدی گوردوزمی
سلام وئردی آلدیزمی؟
بیر قویونلا بیر گئچی
سایاچیا وئردیزمی؟

سیزین جانیز ساغ اولسون
پاییز، بوغدا - یاغ اولسون
هامی نیز ائللی گیزجه
داماغی نیز چاغ اولسون

سایاچیلار قاپیلاری بیر - بیر دویه رمیشلر. دیووله ن قاپیلارین قادینلاری
سایاچی یه بوغدا، آرپا، یاغ، دوگوو... و ئره رلر سایاچی هدیه لری یغیب
اوز قایردیقی ته که سی ایله دانیشارکن اوینویا - اینویا بئله دئیهر.

بوته که، نظر ته که
قاپیلاری گزته که
گزه گن آروادلارین
انگینی ازهر ته که

بوته که او یون ایله ر
قوردونان قویون ایله ر
یغار قیشین سو یوغون
بایرامین تو یون ایله ر

سایاچی نمایشلری قورتاراندا بایرامین چاتدیقی نی
باشادوشه رمیشلر بایرام دان بیر ایکی گون قاباق داها سایاچی لار
اؤلرینده استراحت ائده رمیشلر.

■ سیزده ک (سیزده بدر)

آذربایجان و ایران اولکه سینده یازین ایلک آبی نینی اون اوچونجوگونونو چوللرده، داغ اتک لرینده باغلاردا و آنا طبیعتین قونوندا گچیره لرلر. اوگونو، سحر چاغیندان آخشام چاغلارینا یاخین دئییب گولوب، شنلیک ائدرلر. رسمی تعطیل گونودور. شهر لرین اهالی لری عائله لری ایله بیر لیکده، بعضاً ده قاهیم-قارداشلار ایله بیرلیکه تزه جه دیشه رهن چمنلیک لره و داع اتکلرینه گئدیب، آنا طبیعتی سیر ائده لرلر. بایرام گونلریندن قاباق تحویل سفره سی اوچون گویر رتدیکلری گویرلی ده اؤزلری ایله چۆله آپارارلار، شادلیق ائدرلر خوره کلر بیشریب ییئه لرلر، بعضاً ده ارته سی گوندن ائولرده حاضیرلیق گوروب یتمک لرینی آپاریب شهردن قیراقدا پیشیره لرلر. آذربایجانین طبیعت سئوهر خلقی سیزده ک گونونو چوخ عزیزله برکن اوگون ایشه گئدمزلر. بوگونون دهب اولماسی اوچون مختلف روایتلر سوبله یبلر. آنجاق اون اوچونجو عددین نحس اولدوغونو دا گوستر یلرلر، سای سادیلادیقدا بعضاً بیردن اون ایکی یه قدر راحتيجا سایارلار آنجاق اون اوچونجو عددی سایاندا دئییه لرلر اون اوچ دئیل؟ حال بوکی اون اوچدور دئدیکلری دیر. (قدیم ساده جاماعات آراسیندا) اون اوچ اونجو عددین ین نحس ساییلماغینا دایر، خالق حیاتیندا هله ده اوزونوگوسته رن فاکتلا ریمیز وار دیر مثل اوچون. قوناغین ساینی اون اوچ اولماق ایسته مزلر. اون اوچ آراشین پارچا آکمازلار. ائولرین و ماغازالارین پلاک لاری ۱۳ اولار سا، اونو (۱۲+۱) یازارلار. بین الخالق هوا اوچاقلاریندا اون اوچونجو نمره لی اوچاق ین قاباغینی آلارلار. بونون منشأینی ینه خالق فولکلوروندا تاپماق اولار. او روایت لرین بیری مسیح پیغمبر ین سون شامی ندا اولان اون اوچ نفرین سایبی دیر. بیر افسانه یه گؤره، نئچه مین ایل بوندان قاباق بایرام گونو ایکی شاه آراسیندا وروشما دوشور

شاهلارین بیرری او بیرینه خبر گونده ریرکی شهرری بوشال د سینلار، هامی شهر دن چیخب گئدیر، یالنیز شاه ین اوغلو شهرده قالیر شهره باسقین اولونور. شاه ین شهرده قالمیش اوغلو اولور او گوندن بری، بایرامین اون اوچونجو گونونو شهر دن و اتودن قیرا قدا آخشاملار لار و اونا (سیزده بدر - سیزده ک) دئییه رلر. بایرام یشملی لری نین قالانی اولار سا بوگون یثیب قورتارماق ایسته رلر و بعضی یثرده بو ایشه - بوستان پوز دو دئییه رلر. آرزی لاری، دیله ک لری و نیت لری اولموش آداملار بایرام سفره سی اوچون گو یه رتدی کلری گو یه رتنی لرینی سیزده ک گونو باش - باشا دوگونله یب دئییه رلر. گلن ایله کیمی نیتیم قبول اولار سا فیلان نذیری ادا ائله ره م. سیزده ک گونون دونوم سفره سینده اولان بالیق لاری آپاریب آخار سویا آتار لار. سیزده ک گونو قاب - قاشیق سیندیر ماقدان ساغینار لار.

بعضی یثر لرده ایکی آدام دوستلوق لارینی بیتمز و محبت لرینی توکنمز ایسته سه لر. سیزده ک گونو ماللانی یانینا گئدیب اوز آرا لاریندا دوستلوق صیغه سی اوخویار لار. قدیم لرده شادلیق لاری داها گنیش ائد سینلر دئییه؛ توبیلاری بو گونه سالاردیلار.

سیزده ک مراسیمیندن قایدان قیزلار، نیت ائدیپ، باشماق لارینی اتوین آستاناسینا آتار لار، باشماق لارین دابانلاری اتوه ساری اولور سا قیزین باختی آچیلما لیدیر دئییه رلر. سیزده ک گونو کووشن لرده، دره و تپه لرده بیتن نوروز گولو چیچکینی درمک هامی اوچون ماراقلی اولار. یونجا پوهره لری کویرمیش اولسا دریب، دوز و سیرکه ایله ییه رلر، بعضی یثر لرده بو گونه «سئهران گونو» دئییه رلر. اینانج بئله دیرکی اون اوچ نفری بوگون بیر یثره - یغیب آرا لاریندا بیر لیک یاراتماق مثبت و اوغورلو سایلار. و گوزه ل ایش اولار. بیر باشقا افسانه وی روایتیه گوره ایلن ایلک اون ایکی گونونو ایلین اون ایکی آیلاری ایله آدلاندیرارمیشلار. آنجاق اون اوچونجو گونه آی آدی

اولمادیقینا اوگونو نحس حسابلا یارمیشلار.
آراز قیراغیندا یاشایان ائلر آراسیندا، سیزده ک گونو قیزلار، تئلرینه
آراز سویوندان چیله یه لر. ایتانج بئله دیرکی آراز سویو بوگون اونلارین
ساجلارینی اوزالدار، آنجاق ابوریحان بیرونی بوگونو سعدآدلاندیر یبیدیر و
مبارک ییلیدیر بلکه اودورکی بوگونو بایرام انده لر بلکه ده حیات یاشیلاشیر
و...

■ ائولنمک ده ب لری

حیات نه دئمکدیر؟ انسان دنیا یا گلندن یقین کی بوسورغو آرایا چیخیبیدیر. حیاتی شیرینلتمک، فورم وثرمک و گوزه للتمک اوچون اساسلی ایشلر گؤرولمه لیدیر، عائله قورماق، ائولنمک ان اساسلی اجتماعی واحد لری نین بیری دیر. عائله نین بینوره سی، انس، الفت، گونوللرین بیرلینگینین اوستونده قورولوب. عائله رابطه لری ایسه دوستلوق، سئوگی و سئوب - سئچمک لرله فورمالاشیبیدیر. دئمک لازیمدیرکی انسانین آن حقیقی شخصیتی واردیر. آرواد و کیشی نین خوشبخت لیگی، ائولنمک و عائله قورماق نتیجه سیندن گوستریله ر. ائولنمک اوچون چوخلو ده بلر واردیر. اوغلان طرفی سربازلیقدان سونرا ائولنمگه ماراق گوستره، سئودیکی بیر قیزی آلماق ایسته سه، ایستگینی آنا - باجی سیله آرایا قویار. مصلحت ائندیکی آدمالارین مثبت نظرینی قازانایلسه، قیز ائوینه ائلچی گوندیره، ائلچی لیگه، ایلک دفعه، اوغلانین بویوک باجی، آناسی و بویوک آناسی گنده - رلر. بعضاً اوغلانین ائولنمک ایده سی اولماسا آنا - آنا و باجیلاری بیر قیزی اونا آلماق ایسته رلر. اوغلان راضی لیق وثرسه، گئدیب گؤروب، هه دئییه ر، یادا سئومه دیکلرینی بیلدیره ر. قدیم ایللرده اوغلانلارین اوتانقاج اولدوقلارینا گؤره سؤزلرینی بیر باشقا یاشدی لارنین وسیله سیله آنا - آنالارینا چاتدیراردیلار. بعضاً ده اوغلان اؤز یولداشی اولان بیر اوغلانین وسیله سیله آنا آناسینی اوز ائولنمگینه راضی ائدرایدی. قدیم دورده بعضاً اوغلان و قیزین نقطه نظرلری حسابا گلمز ایدی عائله لرین بویوک لری مصلحت بیلسه ایدیلر عومورلرینده بیر - بیرینی گورمه یه ن اوغلان و قیزلاری بیر - بیر ایله ائولندیره ردیلر.

اوغلان طرفی ائلچی گئندندن سونرا بیر قیزی بگنسه، قیزین قاهیملاریندان بیرنی قیز ائوینه کونده لرلر. واسطه کیمی قیز ائوینه گئنده او آدام: «فلانلر» شاماسیزه قوناقدیرلار دئیهر. ائلچی لیگه ایلک دونه آغ بیرچک خانیملار گئنده لرلر. قیز عائیله سی گئنده ن ائلچی لره، داها گۆزه ل قارشیلماق اوچون قاباقدان تدارک لر گۆزه لر. ائلچی لیگینه گئدیله ن قیز اۆزوده قوللوق ائدر، ایلک شربت سونرا چای و شیرینی و یاش یشملی (میوه) ایله قوللوقلاریندا اولار. قیزین آغزینی ایله مک اوچون، بیر عیبی وارسا باشا دوشمک اوچون قادین ائلچی لر قیزین اوزوندن اوپه لرلر. الله اثتدیکلری فرصت لرده قیرین اندامینا دیقتلر یتیره لرکی عیبی، زادی اولسا بیلسینلر، ائلچی لیک ائده لرلر، ائولنمگین بو مرحله سینه «ئلچی لیک» دئیهر لرلر. قادینلار بگندندن سونرا هر ایکی طرفین آدامی اولان کیشی لرین بیر یشره توپلانیب دانیشما قلارینا قرار کسرلر، ائله اوگۆروش ده قیز ائوینده اولار. قیز ائوی مصلحت اثتمک اوچون و اخت آلارلار. بیر ایکی گوندن سونرا هه یا یوخ جوایینی چاتدیرارلار، قیز عایله سی قوهوم قارداشلا مصلحت لر ائده- لرلر. بویوک لرین مثبت نظرلری اولموش اولسا قیزیندا نظرنی ایسته لرلر. قیزین مثبت نظری اولسا دئیهر: منیم اختیاریم آتامین الینده دیر، صلاحیمی آتام یاخشی بیلر «» آتام باشمی هایانا کسرسه، قانیم اویانا آخار «اوغلانی سئومزسه اوندا ایش باش توتماز. قیز و عائله سی راضیلیق وئرسه اوغلان طرفینه حاضیر لیقلارینی بیلدیره لرلر. قطعی جواب آلماق اوچون نئچه نفر بیرلیکده قیز ائوینه گئنده لرلر. اگر قیز بیر وصلته راضی اولماسا قوناقلارین بیر یی نین باشماغینا دوزوتوکه لرلر، قوناق لار گئندنده، دوزو باشماقدا گۆروب یوخ جوایینی آنلایارلار). راضی لیقدان سونرا قیز ائوینه توپلانارلار. بئله کی

اوغلان طرفی اؤز آداملاریندان نئچه لرینی گئجه شاما چاغیرار، شام
یئدیگدن سونرا بیر کله قند - شال - اوزوک و شیرینی گوتوروب قیز ائوینه
گئده رلر. قیز ائوی ده مصلحت ییلدیکلری آداملاری چاغیریب شام وئره رلر.
ایکی طرفین آداملاری قیز ائوینه گئده رلر. قیز ائوی ده مصلحت ییلدیکلری
آداملاری چاغیریب شام وئره رلر. ایکی طرفین آداملار قیز ائوینده توپلاشیپ
ایلنجه ائده رلر. قوللوق گوره ندن سونرا اوغلان طرفین بیر آغ ساققالی دئییه ر:
آلاهین امر ایله پیغمبرین شرعی ایله، اوغلو موزو اوغوللوقا قبول ائله مگنیزه
گلمیشیک، اونو نوکر چیلیگه قبول ایله یه سیز، ییزده سیزین خانیم قیزی
اوزوموزه گلین ائده ک، بیر بیر یمیزنن قاهیم اولاق اگر راضی سیز کبین،
باشلیق حاققیندا دانیشاق. قیزین آتاسی: اوغلان داسیزیندیر، قیزدا دئمکله،
حاضر لیقینی ییلدیره ر. اوغلان طرفیندن بیر نفر و قیز طرفیندن ده بیر نفر
وکیل اولوب سؤز و قورتارارلار. کبین و سایر مسئله لرده راضی لیقا چاتارلار.
مجلسده ماللا اولسا، ماللا آلاه مبارک ائله سین دئییه ر. اولماسا آغ
ساققالارین بیر ی آلاه مبارک ائله سین دئییه ر، سونرا هامی آلاه مبارک ایله
سین دئییه ر. اوغلان ائویندن گلن کله قندی سیندیرارلار. کله قندین باش
طرفینی هر کیم گؤتورسه سونرا اونو اوغلانین آتاسینا وئریب انعام آلا ر، بو
انعام، پول چوراب و یاکوینک اولار. قدیم لرده سینان کله قندلری خیردالایب
مجلسده اولان آداملارین هره سینه بیر شیرین چای و یا شربت وئره ر دیله ر.
کندلرده دانیشیقین سحری سی قیزی و اوغلانی شهره آپاریب کبین
کسیدیره رلر، عقد صیغه سی اوخوتدورارلار. شهرلرده ایسه دانیشیق گونو،
کبین کسمه و شیرینی گونونو معین ائده رلر.
دانیشیق گونو مختلف شعرلر اوخونار اوغلانین باجی سی بئله دئییه ر.

آل آماغا گل‌میشیک
شال آماغا گل‌میشیک
من اوغلانین باجی سی
نیشانلا ماغا گل‌میشیک
بیز اوغلان آدامی
نیشانلا ماغا گل‌میشیک

مجلسیده اولانلار، اوغلان طرفیندن آشاغیداکی شعرلری اوخویارلار.

اول باشندان شرطیمیزی بیلین کی
گوی آتلاری باش شاللی ایستیریک
بیرمایا ایستیریک یانیندا کوششک
خوش رفتارلی شیرین سوزلی ایستیریک
ده گیرمان ایستیریک اوستونده مئشه
سوسن سونبول، ترنووشه

بوده بین آدی (دانشیق ده بی) دیر.

دانشیق گونو قندی سیندیران کیمی قیزین باشینا شال سالارلار، بارماغینا
اوزوک تاخارلار. بونا، نیشان تاختی مراسمی دئییه رلر، مجلس اوینایب
اوخوماقلا باشاچاتار. بعضی یشرلرده اوغلانلا قیزیر-بیرلرینی سئوسه آنجاق
آتا آنالاری ایدن وئرمه سه بیر بیرینه قوشولوب قاچارلار. قوهوم لارین بیر-
ی نین ائوینه گئده رلر. سونرا واسطه لر سالیب ایشلرینی شیرینلیکله باشا

وورارلار. بعضاً ده اوغلان قیزین باشیندا اولان چادیراسینی و یا لئجه گینی قیزین باشیندان قاییب قاچیردار بوده بین آدینا چارقد آچماق دئییه رلر بو ده ب ده، اوغلان طرفیندن دونه - دونه کلب قیز ائوینی راضی سالماغا چالیشارلار. راضی سالارلارسا اونلارین تویلارینی دا، ائده رلر.

بعضی یئرلرده قیزین آناسی، آناسی اوغلان طرفیندن پول و یا قیمتلی بیر شئی آلا رونا باشلیق و یا شیر بهاء دئییه رلر. چوخ یئرلرده نیشانلانان اوغلان و قیز کبین کسيلمه یه نه کیمی، صیغه اوخونمایانا کیمی بیر - بیرینی گورمز لر. دانیشیقدا ن بیر نئچه گون سونرا هر ایکسی عائیله عقد ایچون حاضرلارلار و بیرگونو کبین اوچون تعین ائدرلر اوگون، اوغلان طرفینده ن قیزی باجی سی و قارداش آروادی ایله بازارا آپاریب، آینا و شمعدان، قرآن، گلین دونی، بزه ک وسایلی، نئچه دست گئیم، نئچه جوت باشماق، جوراب، کیف، گلین چادیراسی، لئچک قیزیل - جواهر، نیشان حلقه سی، آغ شال، خیرداجا آینا، ایکسی جوت کیشی جورابی و بیر دستمال، آغ داراق، قشچی، حمام و عقد سفره سی نین وسایلینی آلا رلار، بونلاری نئچه بولوت شیرینی و بیردسته یا بیر سبد گول و نئچه صاندیق یاش یئمیش ایله قیزائونه گوند ره رلر قدیم لرده بونلاری خونچا طاباق لارا دوزوب گوند ره ردیلر. آما ایندی لر ماشینلا آپاراریرلار. قیز ائوی ده اوغلانی بازارا آپاریب، اوغلانا گت شالوار، آلت گئیملری جوراب، کراوات و سانجاق، کونک، به زه ک وسایلی، ایصلاح وسایلی و نشان حلقه سی و دستمال آلا رلار. قیزی اوغلانین باجیلاری آرایشگاها آپارار و پولونو قیزین قارداشی وئره ر. اوغلان بیر ماشین گوزه ل فورمادا بزه ییب قیزی او ماشینلا آرایشگاهدان ائوه آپارار. گنجیه یا ناهاردان سونرا هر ایکسی طرفین آداملاری قیز ائونه تویلاشار. خانملار بیر اوتاقد و آقلا ر بیر اوتاقد. اگر قیزا شیرینی ایچسه لر، کبین کسمگ شادلیقینی اوغلان

اثوینده وثریله ن شیرینی نی ناهاردان قاباق وثره رلر. قیز شیرینی سی ده ناهاردان سونرا ائوده یا تالاردا اولار. گلینه مخصوص اولان عقد اوتاقی بزیه رلر. و عقد اوتاقدن قیز - اوغلان اوتورماقدان اوتری طاق دوزه لدیب و هر طرفی موبارک اولسون پلاکلار، قوولوقلار، چیراغلاریله بزیه رلر. طاغین ایچینه بیر کاناپا یا ایکی صندل قویارلار، سفره سین آچارلار سفریه آینا شمعدان، قرآن، جانماز بیر کاسا سو، گول، شمع، بال، شیرینی، یئمیش، نوغول، گلین کیکی، حلقه، جواهرات، جوینز، بادام، شاخه نبات، یومورتا، سنگک چورگی، کله قند و قویارلار. گلین حاضیراولان زامان ماللا یا خبر وثره رلر. (هر طرف بیر ماللادان دعوت ائدیب، اونی وکیل ائده ریادا هر ایکی طرف بیر ماللانی اوزلرینه وکیل توتارلار) ماللا عقد صیغه سینی اوخوماقدان قاباق قیزین و اوغلانین آتاسیندان، قیز و اوغلانندان وکالت آلا. ماللا قیزدان وکالت آلندا، اول دفعه دییه ر؛ قیزیم من وکیل کی، سنی فیلانین عقدینه گئیره م؟ قیز دینمزه، دییه رلر قیزین آغیرلیقی دینمه مکده ر هابئله بعضی یئرلرده بعلی دئمه گه اوغلانین آتا باغینا، ایکینجی دونه ده دییه رلر: گلین خانیم گئدیب گؤلشندن گول درمگه. اوچونجی دفعه قیز اوتانجاق اولسا، یانینداکی قیزلار اونو قیرتارلار کی بعلی دئسین. بو آرادا محضر نماینده سی قیزین و اوغلانین بهداشت کاغاذلارینی گوروب، هر ایکی سی نین احوالاتینی محضر دفترینده و ائولتمک سند ینده کیین و شرایط لری یازار، قیزین و اوغلانین آتاسینا، اوچ شاهیده و قیزلا اوغلانا امضالا دار. ماللا وکالتلری آلدندان سونرا هامینی اگلشمه گه واللرینی دیزلری اوسته قوبماغا دعوت ائده ر و آینا قئیچی، داراق، دستمال، جورابلاری کی اوغلان ائوی دانیشتیق گونی یا سونرا قیز ائوینه گونده ریب دیزنین آلتینا قویوب (عقد ده ن سونرا دستمال جوراب ماللایا یئتیسه ر) عقد صیغه سین اوخویار. صیغه

اوخوناندا گلینین و کوره که نین باشینا بیر آغ شال یا آغ، توتوب وینددی یالقیز قیز، ینددی ده نه ایگنه ایله و بویالی دوگونسوز ساپلار ایله شالی تیکه رلر، و تیکه تیکه دییه رلر: گلین خانیمما بخت کوبنه گی تیکیره م، گلین خانیم خوشبخت اولاسان، قوشا قاری یاسیز بخت کوبنه کی تیکیره م، گلین خانیم آغ بخت و قیزیل تخت اولاسان. بیرلیکده یاشیا سیز. بخت تیکره م - بخت تیکره م. خوشبختلیک بختی تیکیره م.... بختینی.... بختینه تیکیره م. بخت تیکیره م - بخت تیکیره م، قابنانانین دیلین تیکیره م، اوغلان فامیلینین دیلین تیکیره م. بخت تیکیره م، دیلین تیکیره م ساپلارین اوجونودوگونله مزلر. قیز آداملاری عقد اوخوناندا بیر پیچاقی یا قشچی نی آچیب عقد سفره سی نین آلتینا قویارلار و قیزلا اوغلانین باشینا قند اووارلار. عقد اوخونان حالدا گلینین الینه بیر شوشه ده جیوه وئره رلر. قیز اونو الینده سیلکه لییه رکی اوغلانین دا اوره گی قیزاچون تیره ییب قرارسیز اولسون. قدیملرده، کیین سفره سینه بیر یهر قویارمیشلار، قیزی اوستونه میندیریب الینه بیر شوو یا قامچی وئره رمیشلر. بوفیکیرله کی اوغلانا سوار اولسون و سوزی کسرلی رلی اولسون.

صیغه قوتاران زامان اول ماللا، سونرا هامی آکلاه مبارک ائيله سین دئییب، هر ایکی سینه خوشبختلیک آرزیلار. قیزین و اوغلانین آتاسی دا قوناقلاردان تشکر ائدیب، اونلارین دا بالالارینا خوشبختلیک آرزیلار یارلار. سونرا جوانلار، اول شیرینی سونرا چای و آخیردا میوه ایله قوناقلاراقوللوق ائده رلر. بئله لیک له هامی دئییب گولوب شنلیک ائده لر ماللاگئندنه ن سونرا چالیب اوینبوب و اوخویارلار. اوغلان آداملاری، قیز آداملاری گلین و کوره کنه هدیه وئره رلر. هدیه وئرمکدن قاباق، اوغلان قیزین حلقه سین و سونرا قیز اوغلانین حلقه سین تاخار. سونرا اوغلان قیزین جواهراتین تاخار (بعضا) اوغلانین آناسی و باجی و قارداشی قیزین جواهراتینی تاخارلار. قیز

اوغلانین آغزینا نوغول قویار. بو آرادا شادلیق و هلهله سه سی هریرتری بوریه ر. قیزین و اوغلانین یاخین آدمالاری، قیز اوغلانین باشینا پول و شیرینی سیپ و قاباقلاریندا اوینایارلار. قدیم لرده فقط صیغه اوخویوب و کیین کسب و اوزوک تاخاردیلار، قالان ایشلری و آلیناجاقلاری توی زامانینا ساخیلاردیلار. اگر دانیشیق و کیین کسمه آراسیندا چوخ زامان گئچمه‌لی اولسا، صیغه نی دانیشیق گونو اوخویارلار.

کندلرده کیین کسند، نیشانلی قیزی آرادا اوتوردوب و یثددی نیشانلی قیز، باشینا بیر چادیر توتوب، عقد صیغه سی اوخونان زامان ایکی تیکه قندی بیر - بیرینه سورته لر و قیزلارین هره سی الینه بیر ایگنه آلیب. سوروشارلار نه تیکیرسن؟ دییه ربخته ور اولسون بو قیزی بخت گونگی تیکیرم.

دانیشیق صاباحی نین گون اورتاسی، قیز ائوینین قادینلاری موبارک اولسون دئمک ایچون بیر پاراگوز آیدینلیقلاری ایله اوغلان ائوینه گنده رلر. بوگوز آیدینلیقلار عبارت دیر: اوغلانا خوت و شالوار، کونک، جوراب، دستمال، کراوات، بیر بولوت شیرینی و بیر دسته یا بیر سبد گول، قیزین قوهوم لارینین قادینلاریدا، هره سی بیر هدیه ایله اوغلان ائوینه گنده رلر. معمول دورکی قیز ایلک دفعه بوگون اوغلان ائوینه گوروشه گنده ر، قیزین قایناناسی - قئیین آناسی گلینه بیر قیمتلی هدیه وئره رلر. اوندان بیر نئچه گون سونرا دا اوغلانین آناسی، قوهوم لارینین قادینلاريله قیز ائوینه گنده رلر و هدیه آپارارلار. بو هدیه گلین اوچون قیزیل، جواهر، پالتار و آناسی و آناسی و باجی قارداشی ایچون خلعت لر اولار. شیرنی و گول ده آپارالار. قیز آدمی نین اوغلان ائوینه گتمه سینه (کوره کن گورمه) و اوغلان آدمی نین قیز ائوینه گتمه سینه (گلین گوروشی یا گلین گورمه) دییه رلر. کیین کسمه و شیرینی ایچمه برنامه سیندن سونرا، توی مراسمی باشلانار. توی مراسمی،

آستارکوبه - حنا گنجه سی - گلین، کوره کن حامامی - گلین آپارماق - دوواق
 قاپماقدان عبارت دیر. بیر گون آستارکوبه یه (یئنگه له) قالمیش، قیز ائوی،
 اوغلان ائوی، هره اوز قوناقلارینی آستارکوبه و حنا و گلین و دوواخ قاپما یا
 دعوت ائد لر، اوغلان ائوی، قیزی بازارا آپاریب اوست و آلت گئیم لری،
 گلین دونو، جواهرات، بزه ک و ساییلی بیر نئچه جوت باشماق، جوراب، نئچه
 ده نه چادیرالیق، چارقد، حمام و ساییلی قیزین آتا - آناسینا، باجی - قارداشینا،
 خالا، عمی و دایی لارینا، قارداشی آروادلارینا، باجی ارلرینه خلعت، حنا،
 شمع آلیب، طاباقلاردا قیزا ئونیه گونده ره لر. آستارکوبه نین گون اثرته سی،
 چاغیر یلمیش قیزلار، گلینلر و قادینلار قیز ائونیه توپلاشارلار.

قدیم لرده آستارکوبه (قاش آلما) گونی قیزین جاهازیه سینی بیر اوتاغا
 ییغیب و بیر اوتاقدادا اوغلان ائویندن ن گله ن خلعت لری دوزه ردیلر. موشاطا
 (آرایشگر) قیزین اوزونه بند سالار و ایشین یارسییندا ال ساخلار، گره ک
 اوغلانین قوهوملاری گلیب موشاطا یا انعام وئرسینلر، سونرا قاشلارینی آلا ر
 و یئنه یاریدا ال ساخلار، گره ک قیز آداملاری گلیب موشاطا یا انعام وئرسینلر.
 انعام وئر مگه گئده ن آدام، اوتاقلاری گزه ر، قیزین جاهازیه سینه و اوغلان
 ائوی نین خلعت لرینه باخار. ائویز آبادان، آلاسه موبارک ائيله سین دئییب و
 قونا ق اوتاخی نا قایددار. دئمه لییک کی، هر اوتاقدادا بیر نفر جاهازیه و خلعتلر
 بارسینده ایضاح وئره ر. بورسمده قوناقلیق، چالیب اوخوبوب اویناماق برنامه
 سی اجرا اولار. ده بین سونوندا، هامی آلاسه موبارک ائيله سین دئییب و
 خوشبختلیک ایسته یب، ائولرینه گنده لر. قئید ائتمه لییک کی ایندی لر
 آستارکوبه تشریفاتینین چوخی، کیین کسمه و شیرنی ایچمه ده انجام تاپار.

آستارکوبه و قاش آلماقین صاباحی سی، هر ایکی ائوده خینا رسمی انجام
 تاپار. شامدان سونرا قیزا ئویندن خینا خونچالاری اوغلان ائونیه و اوغلان

اثویندن خینا خونچالاری قیزاثوینه گؤندریلهر. اوغلان اثوی نین خونچالارینا اوغلانین خوت شالوارینی و آلت گئییم لرینی، جوراب، کراوات و کراوات سانجاقینی، حامام و اصلاح بزهک و سایلینی ساغدوش و سولدوش خلعت لرینی و بیر قیرمیزی شال توی «بی» نین خلعتی نی، بیر نئچه بولوت شیرنی ویشملی لر، شمع و بیر کیسه خینا قویارلار. هر ایکی ائوده چالقیقیلار و عاشیققلار گئجه ده ن صوبحه کیمی چالیب و اوخایارلار، جوانلار اوینوبوب و هنرلرینی گوستریب شنلیک ائدرلر. شام یشمکدن قاباق تاباقلاری گتیره رلر و مجلس ده آرایا قویارلار. هر ائوده بیر نفر توی به یی و توی خاتونی تیکرلر. توی به یی و توی خاتونی هر نه امراندسه هامی گرهک اطاعت ائدسین. خوی ماحالیندا خینا خونچالارینی قیز اثویندن صلواتلا گتیریپ آرایا قویارلار. توی بیی، کوره کن مجلسه وارید اولاندا دییه ر: بی قوللو غوزا سلام وئریر. مجلسده اولانلار هامی لیقجا دییه رلر علیکم السلام. بی اوزی قیبله دووارین قاباقینا هدایت اولونار. اوچ ده نه شمع یاندیریپ بیرینی بی و بیرینی بی ین ساغ طرفینده بیرینده بی ین سول طرفینده دورانا وئره رلر. بو ایکی نفره ساغدوش و سولدوش دییه رلر. توی به یی طاباقدکی خلعت لری گوستریپ و (دستمال جورابی اوزخلعتی دیر، جیبینه قویار) سونرا به ین ساغ سولونداکینا دییه ر سیزنه ایچون بورادا دوروب سوز؟ جواب وئره رلر: بیز لوطوبوق. یا مثلاً جواب وئره رلر: بیر باتمان ایگده وئریپ دورموشوق، توی به یی دییه ر:

بیری ها یئری بگنمه دیک

بیز لوطی نی بگنمه دیک

یثری ها یثری بگنمه دیک
بیر باتمان ایگده نی وئره نمه ریک

بو سوزیله اونلار کنار اگئدیب باشقا ایکی نفر گلیب بهین ساغ - سولوندا دوروب و شمع لری اله آلازلار. توی به یی بونلاری اوسیاق یولا سالیب، اوزون اوغلان آداملارینا توتوب دییه ز: آی عمی، آی دایی، آی قوهوم قارداش، آی دوست تانیش صاباح گیلایه ائتمه بین کی، ییزه دئمه دیز، کیمین آرتیقی وار قاباغا گل سین، ساغدوش سولدوش اولسون، قید ائتمک لازیمدیر کی ساغدوش - سولدوش بین تیکیلمه سینده بیر چوخلی بحث دوشه، هره ایسترکی، ائوز علاقه و حورمه تینی کوره کنه ثابت ائد سین، قیزا ئویندن ساغدوش و سولدوشا خلعت قویارلار کی معمول دور کونک و قیرمیزی شال اولار. اوچونجی دؤنه دورانلارا، دوغورچی ساغدوش و سولدوش اولینجی و ایکینجی اؤینه ده دورانلارا، یالانچی ساغدوش و سولدوش دییه لر. دوغورچی ساغدوش - سولدوش هر نه وعده وئرسه لر گره ک عمل ائد سینلر.

دوغورچی ساغدوش و سولدوش تیکيله نده ن سونرا، عاشیق یا چالقی چیلار چالیب اوخوبوب، ایلک کوره که نی و سونرا ساغدوش سولدوشی و اوغلانین و قیزین آتا - آناسی و قوناقلاری تعریف ائدیب انعام آلا. بو تعریف لر بئله دیر:

دییه رم هادییه رم، قندنن شکریه رم
آغلارین ایچینده، آغا کوره که نی دییه رم
گول ده نه دی ناردنه نه دی

آغلارین ایچینده، آقا کوره که ن بیرده نه دی
گوروم آی بئی تو یون مویارک اولسون
ساغدوشون سولدوشون مجلس ساغ اولسون
ساغدوشی بنوشه سولدوشی سوسن
دئیرلر تویدی تو یون مویارک اولسون
ساغدوشون سولدوشون، مجلس وار اولسون
دئیرلر تویدی، تو یون مویارک اولسون
گؤیده بیر اولدوز وار آدی طالب دی
اوشووقونی بومجلسه سالیب دی
هامی انعام و ثریب آناسی قالیب دی
بئيله مجلس بئيله دوران وار اولسون
که له ن قولاقلارین جانی ساغ اولسون
بازاردان آلدیق مه که نی
اومه که نی، بو مه که نی
یاشاسین اوغلان اکه نی
تویلار مویارک، مویارک
ای گول ریحان بیچه رم من
اوغلان تو یوندا جانان گئچه ره م من
ای گول ریحان بیچه رم من
کلین تو یوندا جانان گئچه م من
بازاردان آلدیق که وه نی
اوگه وه نی، بوگه وه نی
ساغ اولسون اوغلان دوغانی

تویلار مویارک، مویارک
ای گول ریحان بیچره م من
بی ین یولوندا جانندان گشچره م من
بازاردان آلدیم قارپوزی
اوقارپوزی، بو قارپوزی
یاشاسین گلین بالدیزی
تویلار مویارک، مویارک
ساغ اولسون اوغلان بالدیزی
تویلار مویارک، مویارک
بازاردان آلدیم بادامی
اوبادامی، بو بادامی
ساغ اولسون اوغلان آدمی
تویلار مویارک، مویارک
ساغ اولسون گلین آدمی
تویلار مویارک، مویارک
بازاردان آلدیق جاملاری
اوجاملاری، بوجاملاری
یاشاسین خالا (عمه) جانلاری
تویلار مویارک، مویارک

دوغورچی ساغدوش و سولدوش تیکیلنده ن سونرا، شمع لری
یاندیریب، بیرینی گلین الینه و بیرین ساغدوشون و بیرینده سولدوشون الینه
وئره لر. و هره سینین بیر بارماقینا یا اللرینین ایچینه و بعضاً ده آیقلارینا خینا

قویوب و بیر پارچا خینا دسمالی ایله «حنابندان دئیلیر»، باغلایارلار. چالقیچیلار اول گلینی و سونرا اونون ساغدوش و سولدوشونی، قیزین آناو آتاسین و قوهوملارینا تعریف دئییب انعام آلارلار. خینا خونچا لارینی گتیرنده، بیر نفر کوره که نین گئییم لری اولان طاباقی باشینا قویوب، او حالدا اوینوبار. گره ک ساغدوش سولدوش انعام و ثریب خونچانی آلسینلار، سونرا خونچالارا قیمت قویارلار. هر کیم یوخاری قیمت وئرسه ساغدوش اولار، خونچانی اونارثره رلر. دئمه لیک کی بو قیمت قویماق یالنیز لفظ ده اولار و پول وئرمزلر - ساغدوش شیرینی و یئمیش لری قوناقلار آراسیندا پالایار قوناق گره ک شیرینی آلیب انعام وئرسین و بو ده بین آدینا «آل آچما» دییه - رلر. سونرا ساغدوش خونچانین وسایلینی بیرجه - بیرجه قوناقلارا نیشان وئریب، هامی موبارک اولسون دییه رلر. ساغدوش جوابدا دییه ر: آلاه سیزین بالالاریزادا قسمت ائيله سین. سونرا سولدوش خیناقایینی الینه آلیب کوره که نین بارماقینا خینا قویارو موبارک اولسون دییه ر، سونرا جوانلارین بارماقلارینا خینا قویوب موبارک اولسون دییه رلر. مجلس ده وئرلن پول لار کوره کنه یتیشه ر.

هابئله رسم دیرکی، کوره که ن گولمه مه لی دیر اگر بیر کوره که نی گولدورسه انعام آلا ر. خینا گونی چالقی چیلار بو شعرلرده ن اوخویارلار:

قیزیل گول دسته سی نرگیز دسته سی

سنی گورمیه سن دوشمن جفاسی

سن اولاسان یتددی اوغول آتاسی

گوروم آبئی تیون موبارک اولسون

ائللرین ارده ملی، اؤزون اوغورلر

باغ، باغچا بییه سی، حدلی نوغورلی
مال قازان چوخ اولسون بال کره بوللو
گوروم آبی تو یون موبارک اولسون
حیاتین گولشنلی، غونچا لی، گوللو
توفاقین نعمتلی، بارلی، سونبول لو
اولکه نیز آدسانلی، ائلرزلیلی
گوروم آبی تو یون موبارک اولسون

افشار تکاب ماحالیندا، تویدان قاباق، تشجه آغ ساققال و آغ بیرچک اوغلان
اٹویدن قیز اٹوینه گئدرلرکی، گلینی آپارماغا ایجازه آلسینلار. هابئله توی
باشلانمادان بیر گون قاباق هر ایکی عائیله تشجه نفری، خورجونلاری نوغول
و کیشمیش و ایگده ایله دولو، قوهوم قبیله و دوست آشینا و قونشولاری
چاغیرماغا گوندره لر. چاغیران، هر قایی به یشتنده خورجوندان بیر نعلبکی
دولدوروب هدیه و ثریب توپا چاغیرار. اٹوئییه سی انعام و ثره ر. یاخین و
اعتبارلی آدمالاری چاغیراندا نعلبکی نین اوستونه بیر چارقده و بیر آرحنا
قویار. توی، اوچ گوندن یئددی گونه کیمی ادامه تاپار، هابئله تو یون ایکینجی
گونونه «بوخایا پماق» دییه رلر. بوخایا پماق گونی قاهیم و قونشو عائیله لری،
هره سی بیر بوشقاب اونسی کی نوغول نابات و ایگده ایله بئزه یه رلر.
قادینلارین وسیله سیله اوغلان اٹوینه آپارارلار. بو اونلاردان بیر آز اریشته
کسرلرکی، تویدا تورشلی آش پیشیر سینلر و قالانینی ساجین اوستونده، ساج
چوره کی پیشیره رلر. بو چوره گی چوخ یومئلی بیلرلر و بو چوره کدن
جوانلارا او ثریب دییه رلر آلا ه سیزه ده توی قسمت ائیهل سین. هابئله اوغلان
اٹوینده ایکی قاب خینا ایسلادارلار. قیزلار - اوغلانلار اوچ دوردنفر معتبر

آدام اوغلان ائوینده ن کوره که نین یئنگه سیله، شنلیک ائده- ائده قیزائوینه گئده رلر. قیزین قابوسونا چاتان کیمی، اونلارین پیشوازینا چیخارلارسونرا هرایکی طرفین قوناقلاری، ال - اله یاپیشیب آعاج اویونی اویئوبارلارو شادلیق ائده رلر. سونرا ائوه داخیل اولارلار. خونچالارین گوللری قیزلارواوغلانلار طرفینده ن اوغورلار. هلهله ایله گلینی کورسو اوستونده اوتوردوب کوره که نین یئنگه سی بیر طرفینده و گلینین یئنگه سیده بیر طرفینده سونرا هر ایکی قاب خینانی گتیره رلر. گلین خانیم بارماقینی قبا باتیرار و او قابی یئنگه ایله کوره ائوینه گوندرمگه آماده ائدرلر. ایکینجی خینا قایینی ایندی دهک اوشاخی اؤلمیهن بیرقادین گتیریب گلینین الینه خینا قویار. خینا قویماقدان اول بیرسیکه نی خینا یا سورتوب گلینین الینه وئره رلر، گلین الینی یومارو سیگه نی محکم ساخلایار. جوان قیزلار گلینین الینده ن سیگه نی چیخارتماق ایچون چالیشارلار. سیگه نی قیزین الینده ن چیخارانا وئره رلر. اوغلان ائوینده ده بو رسم انجام وئرلر و کوره که ن، سیگه نی چیخاردانی، گرهک گلین گونی «شاباش» دهینه دعوت ائد سین. کندلرده خینا گئجه سینین سحری، کوره که ن، ساغدوش و سولدوش شهره گئدیب کوره که نی حاماما و ایصلاح ائوینه آپارارلار.

شهره ده کوره کن، ساغدوش و سولدوش و جوانلار، حنا گئجه سینین صوبح چاغی حاماما گئده رلر. گاهدان چالقی چیلار حاماما دعوت اولارلار. نظافت دن سونرا کوره که ن تازا پالتارلارینی گیه ر. چالقی چیلار چالا - چالا، جوانلار اوینویا - اویئویا ائوه گئده رلر. حامامین خرجینی ساغدوش و سولدوش وئره ر. هامان گون اوغلان ائوی گلینی حاماما آپارار. قدیم لرده حامامی قوروق ائده ردیله ر گلینی وها بئله کوره که نی یووندورانلار. ایشین یاریسیندا انعام ایسته رلر آخیردا اوغلان آداملاری حووضون کناریندا دووره

اگله شیب اللرینه شمع آلیب، حووضون دووره سینه دولانیب اوخویارلار:

آل آلماقا گل میشیک
شال آلماغا گل میشیک
قره گوزلی بی اوغلانا
یار آلماغا گل میشیک

سونرا حامامین ایچینه گیریب و قیزین باشینا شال سالیب حامامدان
چیخاردیب و گئیندیره رلر. خینانین صاباحی سی اوغلان ائوینده ن شچه نفر
قیزا ئونیه گئدیب قیزین جاهازییه سینده ن، صورت گوتوره رلر. و امضا لایب
قیزین آتاسینا وئریب جاهازییه نی آپارالار. بوصورت، ایکی نوسخه ده اولار
اونو اوغلان دا امضالایار اول نوسخه قیز ائوینده قالار ایکنیجی نوسخه نی
اوغلانا وئره رلر. قیزین باجیلاری و قارداش آروادلاریندان جاهازییه ایله
اوغلان ایوینه گئده یب گلین اوتاغینی بزه یه رلر. اوتاق بزه نیلر ناهارشمک
اوچون اوغلان ائوینه قوناق اولارلار.

اوغلان آداملاری و قیزین یاخین آداملاری قیزین ائوینه توپلاشارلار، ال
اله وئریب اوخویارلار. اوگون اوخونان شعر لردن اورنگ لر؛

سیز وئرین بیزیم گلینی
اوزوموز کسریک تئلینی
قئینی باغلا سین بئلینی
تویلار مبارک، مبارک

گلینی گشیندیریب و بئزه‌مه‌دن سونرا دوواخی اوزونه سالیب، چادیرا سینی
باشینا اورتندن سونرا، اوغلان نین آتاسی، قارداشی بیرقیرمیزی شال ایله
گلین نین ئیلینی باغلایاندا آلاه مبارک اتله سین دئییب خیر دعا وتره رو
آشاغیداکی شعر لری اوخویار لار.

گلین - گلین، قیزگلین
اینجه لرین یوزگلین
یئددی اوغلان ایسته رم

سون بئشیگین قیزگلین
گلین - گلین، قیزگلین
تئل بیرچه گین دوزگلین
یئددی اوغلان ایستریک
بیرده نه ده قیزگلین

گلین - گلین، آی گلین
سن بوانوده دوزگلین
یئددی اوغلان ایسته ریک
سون بئشیگین قیزگلین

گلین - گلین، دوزگلین
قاش قاباغین سوزگلین
یئددی اوغلان ایستریک
بیریسی ده قیزگلین

آنام - باجیم قیز گلین
ال - آیاقی دوز گلین
یئددی اوغلان ایسته رم
بیرچه ده نه قیز گلین

گلین - گلین، ناز گلین
ده ره ته په، دوز گلین
یئددی اوغول ایسته رم
بیرده نه سی قیز گلین

گلین نین بثلینی باغلایاندان سونرا قیزی اوچ دفعه تندیرین دوره سینه دولاندير آرلار، آخیر دفعه ده گلین اکیلیب تندیرین بادیندان (لبه تنور) اؤپه ر. سونرا گلینی صلواتیله آتاسی ائویندن چیخاردارلار. قیزین قوللاریندان کوچه یه کیمی آتاسی و عمی سی یاقارداشی یاپیشار. بعضی یئرلرده قیز اوتاق قابوسوندان چیخاندا باشینا قرآن توتارلار و چیخاندان سونرا قرآنی اؤپه ر، گلین اری ائوینه حرکت ائندنده اوینویوب اوخویارلار بیر میناجات وئره رو هامی صلوات چئویره ر.

آل آلماغا گلیمیشیک
شال آلماغا گلیمیشیک
بیز اوغلان آداملاری
گلین آپارماغا گلیمیشیک

و قیز آداملاری جواب وئره ر:

آل آلماغین واختی وار
شال آلماغین واختی وار

بو یورون - بیر چای ایچین

آپارماغین واختی وار

وئردیک بیر دانا

آلدیق بیر سونا

آی قیز آناسی

قال یانا - یانا

اللی خینا گول باغلار

قیز گئده ر آناسی آغلار

گلینی آپاراندا، آتا و آناسینین قاباقیندا دیزه چؤکر، آتا-آناسینین الیندن اوپەر. گلین آتا ائویندن ار ائوینه گئندنه قاپیدان چیخارکن آتا ائوینین دروازا سیندان اوپه ر گلینین دالی سیجا بیر چولمه ک سیندیر ارلارکی اوغلان ائوینده قالاراق اولسون.

قدیم لرده گلینی آت یا قاطیرلا آپاراردیلار. گلین آتی نین بوینونو، باشینی و قویورغونو بویاقلی تله کلریله و پانیقلا رلا گوزه ل فورمادا بزه ییب آلینا آینا و بزه کلی کله قند باغلیار میشلار و اوستونه بویالی و گوللی پارچالار سالار میشلار. گلینی آتا، میندیرنده بیر کورسی گیترب گلیتی کورسی اوستونده ن آتامیندیریب و بیرینی یتمه اوغلان اوشاغینی (۷-۸ یاشیندا) گلینین ترکینه میندیره رمیشلر بعضی یتلرده گلین آتامین مه میش قیز طرفینده ن سئچلمیش بیر جوان بئلینه بیر قیر میزی شال باغلیار، قباغا گئچیب، اوغلان آداملاریندان گولشمک اوچون بیر حریف ایستر. اوغلان

طرفینده ن بیرى قاباقا گئچیب گولشهر و قیرمیزی شال ییخانین اولار،
اؤبوشوب آیریلارلار. آما اگر ایکی طرفین آراسیندا آلاشما اولماسا اوغلان
طرفینده ن بیر آغ ساققال قاباقا گچرکی، جوانلا گوله شسین. جوان آغ
ساققالی گوره ن کیمی اؤزشیما نچیلیقینی بیان ائدیپ، قوجانین قاباقیندا یزه
چوکوب، الینده ن اؤبه، و قوجا دا جوانین اوزونده ن اؤبوب و اونا انعام وئره ر.
بئله لیکه له آرادا اولموش کدورتلیک یئرینی آنلا یشا وئره ر. اوغلانین آناسی
گلنن بیر بیله گینده ن و قارداش و عمی سی ده بیر بیله گینده ن یاپیشیب و
آناسی و باجی لاری و تانیشلاری دا گلنن قاباقیندا چالیب اوینویارلار. قابویا
یوز متر قالاندا آباق ساخلیلارلارکی، کوره که ن و ساغدوش پیشوازا گلنن.
اوغلان، قیزین باشینن اوستوند ن اوچ ده نه قیرمیزی آلمایا اوچ ده نه
قیرمیزی و پیش میش یومورتا آتار. گلنن دوره سینده کیلر چالیشار، آلمالاری
یا یومورتالاری گویده توتسونلارکی، گلنه ده یمه سین. همده اینانچ وارکی بو
آلمانی یا یومورتانی هر یالقیز آدام یشه بختی آچیلار. بونا گوره آلمالاری و
یومورتالاری یالقیز اوغلانلارا و قیزلارا وئره رلر.

کوره که ن آلمانی یا یومورتانی آتامان قاباق دیشلییب سونرا آتار. اوغلان
آلما آتامان سونرا ساغدوش سولدوشیله و باشقا جوانلاریله دامچیخارلار و
گلینی ائوه ساری آپارارلار. قاپننن قاباقیندا قاینانا یا بالدیز قرآن توتار. گلن
قرآن آلتیندان گئچیب ائوه وارید اولار. ایچه ریده مانقالدا اودیاندیریب
اوزرلیک سالارلار و گلننن قاباقینا آینا توتوب دیبه رلر:

اوزرلیک سن هاواسان

هر بیردرده داواسان

ایسته یه ن ایسته مییه ن

ایستم بو اوددا یا ناسان

سونرا کوره که نین آناسی بیر تشتی اوزوقوبلو چئوریب اوستونه بیرچی
یومورتا قویوب، یومورتانین دا اوستونه بیر نعلبکی چئوریه رگلین گره ک
تشتین اوستونه چیخیب باشماقینی نعلبکی نین اوستونه قویسون، نعلبکی و
یومورتانی سیندیرسین. دئمه لیک کی، کوچه قاپیسیندا گلینین قاباقیندا
بیرداواری قوربان ائده رلر و گلین گره ک قوربان قانی نین اوستوندن گئچسین.
اتاق قاباقیندا دورارلار کی، کوره که ن و ساغدوش و سولدوش دامدان
گلینین باشینا پول و شیرنی سه پسینر. پول سه په ندن سونرا گلینی ایچه ری
آپارآرلار و کوره که ن حیطه گله ر بیر الینده قیزوئره ن دستمال و بیر الینده یانار
شمع اوینایار و هامی هئشته باش وئره ر. اتاقدان اگلینین اوزون آچارلار گلینین
بالدیزی گلینه شربت گتیرر، گلین بیر آز ایچیپ بوشقبا خلعت قویار کی،
اساس دا قیزیل اولار و گاهدان دا شربتین ایچینه سالار، سونرا اوغلان
آداملاری بیر جه بیرجه اوینویارلار و قاپی قونشو گلینه باخیب گنده رلر یالیز
شاما دعوت اولانلار قالار، اوغلان شامی ساغدوش ائوینده قوناق اولار. قدیم
زامانلاردا یئنگه اوتاغی آماده ائده ندن سونرا اتاقدان چیخیب بیر عده ایله
اتاقین قاپی سینی کسردی کی، اوغلان باکره لیک دستمالین ایچه ریده ن
اٹشیگه وئرسین. یئنگه دستمالی هامیا نیشان وئره ر هامی گئدیب یاتارلار.
سونرا یئنگه دستمالی قیزین آناسینا آپاریب و اونا موشتلوق وئرب انعام
آلار. بعضی یئرلرده گلینی آپارندا، بعضی لری کوچه ده جیب لریندن اون و
دوزچیخاردیب اوغلان آتاسینین اوزونه سه پرلر. کندلرین چوخوندا، حنا
گئجه سی «دووران» بیغارلار و بوکیمی توپا «دوورانی توپا یا پوللی توپا»
دئییه رلر. اوغلان ایوی حنا گئجه سی و یا حنا گونی ناهار چاغی قوناقلار شام،
یوخسا ناهار وئره ر. یئمکدن سونرا قیزین ائویندن گلن خونچا «طاباق» لاری

آرایا گتیریب و کوره که ن و ساغدوش و سولدوش برابرینده قویارلار. توی به یی یا کندین ده لله گی ایسه ائولری آباد و آلاّه موبارک ائيله سین دئییب، خلعت لری گوستره ر و کوره که نین گئییم لرینی ساغدوش - سولدوشا وئره رکی، آپار سینلار و کوره که نی گئیندیر سینلر. سونرا شیرنی لری و یشیشلری قاتیب هره یه بیر بوشقاب شیرنی و یشیش وئره ر هره ده آلیب دستمالینا بوشالیدی اوزونه گۆره و کوره که نیله نسبتینه اویغون بوشقابا انعام قویار. توی به یی اوشخصین آدین و وئردیگی انعامین میقدارین مجلسده بیان ائدیپ، ائوین آباد، جیین دولی، پولون برکتلی دییه رلر. آخیر داد دوورانین جمعینی دییه ر. بودووران، تویون خرجینی چیخاردیب و چوخ زامان آرتیقدا، قالار بوفاصله ده کوره که ن قیزا ئویند ن گلن خلعتلری گئییب، ساغدوش و سول دوشیله مجلسه گلر. ساغ دوش و سول دوش کوره که نین محافظ لری ساییلارلار. و گره ک مواظب اولسونلار کی کوره که نین اوزونی و یا وسایلینی اوغورلاماسینلار یا کوره که نی وورماسینلار، دؤوران رسمی قورتولان کیمی، ساغدوش و سولدوشلوق مبلغین معین ائده رلر. سونرا اونلارین خلعتلرین وئره رلر. عاشیق و یا چالقی و چیلارچالیب کوره کنی ساغدوش و سولدوشی، اوغلانین و قیزین خانواده لرینه و قوناقلارا تعریف دئییب انعام آلارلار. تعریف ده ن سونرا کوره که نی اوینادیب و هشته باش وئره رلر و هشته باشلاری کوره که نین الینه، آغزینا وئره رلر هابئله آلمانی آتاندان اگر بیرى آلمانی توتوب و کوره که نه وئرسه انعام آلا ر.

آتین آئیلینا باغلانان کلله قندده، آت یشیه سینه قسمت اولار. سونرا کلله قندی اوغلان ائوینه تحویل وئریب انعام آلا ر. شوطون بیانچوای کندینده رسم دیرکی، دامین اوستونده بیر آغاجی قیزمیزی آلما، شیرنی، قیزمیزی یومورتالارایله وانجیر لرله یزه رلر، بو آغاجا «کوره کن باغی» دییه رلر. کوره که

ن ساغدوش سئولدوش دام اوستونده انتظار چه کولر تا بیر آدام قیرمیزی شالی کی قیزاؤینده ن آلاهمایدان قاباق چاپراق گلیب کوره که نه تحویل وئرب انعام آلا و دئییه رکی، «ایندی واختی گلین گله». بوخبر ده ن کوره که ن، ساغدوش سولدوشی دامدا اویناماغا باشلیارلار. گلین یئننده اوغلان بیر قیرمیزی یومورتانی گلینه طرف آتار. جاماعات چالیشارلارکی یومورتانی گویده توتسون بلکه، گلینه دهیمه سین.

سالما سین سئلاب کندینده، ساغدوش-سولدوش، کوره که نی گنجیه ساحات اون دا، ساغدوش اؤینده ن اوزاؤینه گتیره رلر و اصطلاح دادیه رلر: «گه رد هی». گلین کوره که ن اوچ گونه کیمی، اوتاقدان چیخمازلار، یندی گون تویدان سونرا قیزاؤینده ن گلینی و کوره که نی گؤرمگه گلیب اؤز لريله. یاخشی هدیه لر گتیره رلر و اصطلاح دا بونادا «یئددی» دییه رلر. ایکی هفته دن سونرا کوره که ن ساغدوش و سولدوشدان تشکر و منت دارلیق ائتمه ک ایچون اونلاری اؤز اؤینه قوناق چاغیرار. و آباق آچمارسمی ده بیر آی سونرا انجام تاپار.

پلدشت ین بهلول آباد کندینده، هانسی آتلی هامیدان تئز شالی یا بؤرکی کوره که نه یئتیرسه انعام آلا. یعنی اوغلان ائوی خبر گتیره نین بوینونا بیر شالی باغلیار و تویدان سونرا جوراب دستمال وئرب شالی آلا. هابئله کوره- که ن یومورتالاری آتاندان سونرا، یولداشلاری نین کوته گيله اوزیه اوزاولارکی، گره ک اؤزون مهلکه ده ن چیخارتسین. هابئله گلینی اوتاقا آپاراندان سونرا، جوانلارکوره که نی چوله آپارار، توپچی لار چالیب کوره کئی اوینادارلار. بئله اینام وارکی کوره که نین اویناماقی اوجوزلوق گتیره- ر. اویناماقدان سونرا بیر اوزون ایپ یئره اوزالدارلار و ایپین اوستونه اوچ ده نه یومورتاقویارلار. هر کیم یومورتالاری گؤتورسه گره ک گوله شسین. نقده

ما حالیندا، گلین گونی ناهاردان سونرا کوره که نی اوینادیب و تویچولار بو
ماهنی لاری اوخویارلار:

حاجا گنده ر حاجیلارین حاجی سی
هیچ اولماسین شیرین دیلین آجی سی
چاغیرین انعام وئرسین اوغلان حاجی سی
آی قیز تو یون مویارک، اوغلان تو یون مویارک

* * *

هابثله ماشین دوروندن قاباق، گلینی گتیرمک ایچون بیر فایتونو بویالی و
گوللو پارچالارلا بزه یب، ایکی کل باغلاب، تویچی لار گندیب گلین گتیره
ردیلر. گلین حاضر اولاندان سونرا کوره که نین حاجی سیندان ایستردیلرکی،
گلین ایچون ماهنی اوخوسون و اودابثله اوخویاردی:

گلین باشماقین ساریدی
گنتمه دابانین آغریدی
آتلار قابودا باغلیدی
گلین دور گنده ک، دور گنده ک

کسدیر میشیک بیرجه قویون
کند آدمی ائدیر تو یون

بیشر میشیک قایقاناقی
اوستونه توکمو شوک یاغی
اومیزین عزیز قوناقی

گلین دور گنده ک، دور گنده ک
بازاردان گلیب آیناسی
اوستونده وارنیشاناسی
نه نه سینین بیر داناشی
گلین دور گنده ک، دور گنده ک

گلین دییه رنه نه، نه نه
گوزده ن توکرده نه، ده نه
قایانان اولسون سه نین آنان
گلین دور گنده ک، دور گنده ک

گلین دییه ریوخدور باجیم
باشیم دان گوتور ولدو تاجیم
بویوک بالدیزسه نین باجین
گلین دور گنده ک، دور گنده ک

گلین دییه ریوخ قارداشیم
قارلی داغلارنجه آشیم
بویوک قشینین بیر قارداشین
گلین دور گنده ک، دور گنده ک

هابثله اوغلانین آناسی کله قندین باشینی، کی دانیشیق یا کیین کسمه ده بیندن قالیرا اوغلاناوثره رکی، گلین گلنده آتسین، بلکه همیشه لیک یاشایشی شیرین اولسون. گلین، اوغلان ائوینه گیرندن سونرا، اوغلانین باجی سیندان ایستهرلر یئنه گلین ایچون ماهنی اوخوسون، اودابثله اوخویار:

بیزیم گلین ده هلیز ده دور

قیزلاری تبریزده دور

بوگنجه گلین بیزده دور

گلین مویارک، مویارک

* * *

آغ آلمانین آغاجیام

دسمالینین قنقاچیام

چه گلین دورون کنارا

اوزوم دامادباجی سیام

* * *

داملارنین دالی مئشه

مئشه نی توتاخ گوموشه

چه کیلین دورون کناردا

کوره کن گلیر گوروشه

* * *

سوی توکدوم تاباقچیا

قارداش پالتارین بوخچادا

ده لله ک گلیر گشیندیره
اوج باجینی سیویندیره
لاله لری چوت یاندیرین
جیر اغلاری دولاندیرین
اوغلان قیزا سوز قاندیرین

گلین گوند آت چاپماق یارشی (مسابقه سی) اولار. هر کیمسه نین آتی
یاریشدا بیر اینجی چیخارسا اونا بیر قیرمیزی شال و آتی اوچون چوخ مقداردا
آرپا و ثره رلر.

گلینی اوتا قا آپارانندان سونرا، اوغلان عائيله سی بیرجه بیرجه گلیب، گلینی
گوروب، خوش گه لدین عنوانيله هره سی بیر شعر اوخویار:

گلین دئییه رباجی - رباجی
باشین توکر آجی - آجی
بالدیزینداسنه باجی
گلین خوش گلیدین، خوش گلیدین
گلین دییه رآنا - آنا
باشین توکر دانا - دانا
قاینانداسنه آنا
گلین خوش گلیدین، خوش گلیدین
گلین دییه رآنا - آنا
باشین توکر یاتا - یاتا
قایناتان - داسنه آنا

گلین خوش گلدین، خوش گلدین

گلین دییه ر قارداش - قارداش

یاشین توکریاواش - یاواش

آغا قاینین سنه قارداش

گلین خوش گلدین، خوش گلدین

تکاب ماحالیندا، گلین گتیرمگه جوشقون (آتلی لار) گنده ر. آتلی لار
شنلیک ائدیب گولله لر آتارلار قوچاقلیقلار گوستره لر، گلینین ائوینه
یاخینلاشاندا قیز طرفینن آتلی لاری اونلارین پیشوازینا گله لر. سونرا هر
ایکی طرفین آتلی لاری، آتلارینی چاپدیریب، مسابقه وئره لر. ناهاردان
سونرا قیزین جاهازیندان صورت گوتوره لر. جاهازی قیزین یشنگه سی و بیر
آیری محرم آدامیله بیرجه - بیرجه آداملارین حضورو ناگتیریب قیمت
قوبوب، اوغلانین یشنگه سینه تحویل وئره لر. یشنگه ده اوغلانین نماینده
سینه تحویل وئره، سونرا صورتی مجلسین اعتبارلی آداملاری امضالاییب،
اوغلانا گونده ره لر. اوغلان صورتی امضالاییب و ائولنمک سندیله قیز
ائوینه گونده ره ر. سونرا ایجازه وئره لرکی، جاهازی او غلان ائوینه
آپارسینلار. هابئله خانیم مجلسینده شیرنی و نوغول و نابات ایله قوناقلیق ائده
رلر و قادینلارین هره سی بیر تحفه وئره ر. بو ترتیب له «توره ییغیشار» سونرا
گلینی کوچورتمگ ایچون حاضر لیارلار. که بین که سمه ده یادانیشیقدا سینان
کله قندین باشینی بیر شال ایله، اوغلانین قارداشی یا با شقا بیر محرم قیزین
بئلینه باغلیار و دییه ر: شال بئلیوه باغلانندی، ایشاللاه کی، آلاه یئدی اوغلان
بیر قیز عنایت بو یورسون. گلینین اوزونه بیر قیرمیزی بویا نازیک ایپه کدن شال
سالارلار و بو شالا (دوواق = دوواخ) دییه لر. دوواخ باشیندان بئلینه کیمی
اؤرت. گلینی هلله و صلواتیله ائوده ن چیخاردارلار.
هابئله اوغلان ائوینده گلینی آتدان یشندیرمک ایچون، آتی بیر کورسونون

کناریندا ساخیلارلار. گلیندن ایسترلرکی یئنسین. گلین یئنمز اوچ دونه خواهیشی تیکرار ائده رلر، گلین یئنمز، هر دفعه اوغلانین آتاسی ثروتینه او یغون گلینه انعام پیشنهاد ائله ر و گلین اوچونجی دفعه آتدان یئنه ر. هابئله گلین له اوغلان ال - اله وئرنده ن سونرا اوتاق خلوت اولار. اوغلان ایستر گلین له صحبت ائله سین، قیز اوزونو آچسین، آما قیز صحبت ایله مه یب و اوزونو آچمازکی اوغلان قیزا بیر قیمتلی هدیه وئرسین بو هدیه یه «دیل باغی» دییه لر.

گلین گونونون صاباحی سی توپا چاغیریلانلارین هره سی اوغلان ائوینه بیر طاباق شیرنی و خلعت گوند ره ر اوغلان ائوینده طاباقلاردان «خونچا لاردان» صورت گوتوره لر. ناهاردان سونرا قوناقلار اوغلان ائوینه ییغیشارلار بعضی یئرلرده گلین اوتا قیندا باکره لیک دسمالین آچارلار، هره گلیب دسمالی گوروب چیخاندا دسمالین یانینا خلعت یا انعام قویار، آیری اوتا قدا قوناقلیق اولار. بعضی یئرلرده چایدان سونرا خلعت لرین صورتینی اوجا سس له اوخویوب و هامی دان تشکر و متند ارلیق ائده لر. و هره یه بیر بوشقاب شیرنی وئره لر. او یئرلرده کی قاباقدان اوغلان ائوینه تاباق گونده رمزلر، انعامی یا خلعتی، شیرنی آلاندان سونرا وئره لر. قوناقلیق اولاندان سونرا گلینی بزه ئیب، آورتالیکا گتیره لر و اوزی قبیله یه اوتوردارلار. باشینا دوواق عنوانیله بیر قیرمیزی شال سالارلار. بیر نابالغ اوغلان اوشاقی کی، اوغلانین قارداشی اولار، گله رکی دوواقی قاپسین. دوواقی قاپماق ایچون، ایکی بارلی آغاج چوپيله اوچ ایاق دوواقی گوتوروب یئنی ده ن گلینین باشینا قویار و دوواقی آلت اوست ایله ر. اوچونجی دفعه دوواقی گوتوروب قاچار و دوواقی بیر بارلی آغاجین اوستونه سالار. دوواقی قاپپ قاچیراندا گلین ایسترکی، اوغلانی توتسون آما هئح واخ توتماز. بونا گوره بو رسمه «دوواق قاپما» (پاتختی = بنده تخت) دئییه لر. گلین گره ک دوواقی قاپانا، سونرا خلعت وئرسین. دوواق قاپما رسمینده چالقی چیلارچالار، اوخویار و قوناقلار شنلیک

اٰئدیب اوینیارلار. آخیر دا گلین - کوره که نی هئششه باش وئره رلر گلین گئجه سی نین سحری، گلین قایناتا سینین قایناسینین الینده اؤیه ر. اؤیوپ انعام وئره رلر. گلینین آناسی ائویندن قیزا و اوغلانا ناشتولوق (قویماق یاهاستا - خاما - بال - کره - یومورتا - سوت - کومه چ - بیرده ک) گله ر و گلین کوره که ن یا اؤز اوتاقلاریندا، یا ائو اهلی نین کناریندا ناشتولوق یشه رلر. دوواق قاپمانین صاباحی سی، کوره که ن، ساغدوش و سولدوشیله قیزین آناسی ائوینه ال اؤپمگه گئده ر.

بعضی یش لرده اوغلان ائوی دوواق قاپما گونی ناھار وئره ر و قیزین قاهیملارینی ناھارا چاغیرار (قادینلارین و گلین قیزلارین). ناھاردان سونرا باکره لیک دسمالین قوناقلارا نیشان وئره رلر. سونرا گلینی گتیریب میتگه نین اوستونده اوتوردارلار و گلینین قارشیندا جانماز آچارلار و جانامازین کناریندا دوگو - سو - شیرنی قویارلار. گلین خانیم، دوگودن گوتوروب، قوناقلارا طرف سه پهر و سونرا اوغلان آداملاریندان بیر ی، گلینه تعریف سویله ر:

گلین - گلین خوش گلیبسین
بیزیم ائوه خوش گلیبسین
ایاق گوتوروب قدم باسیب
بیزیم ائله خوش گلیبسین

سونرا گلینین قوهوملاریندان بیر ی بئله دییه ر:

- گلین اؤزیله نه گتیریب؟
- خیر دا جادیل
- گلین اؤزیله نه گتیریب؟
- خیر دا جاکوچ
- گلین اؤزیله نه گتیریب؟

- مال، دووله ت

دوواقی گلینین باشیندان گوتوره ندن سونرا، گلینین باشینا نوغول سه پیپ، گلینی قاین آناسنین و یاخین آغ بیرچک قوهوملارین اللرینی الینی اوپمگه هیدایت ائده رلر. قدیم لرده دوواق قاپما گونی خانیملارین هره سیننه کبریت ویرر ایگنه وئره ردیلر. دوواق قاپمانین صاباحی سی، گلین و کوره که ن اؤز عائیله لرله قاهیم قبله نین، دوست آشنانین ائوینه گئده رلر و بوگوروشه «گلین کوره که ن» گوروشی دئییلر. ایلک گوروش قیزین آتاسی ائویندن باشلانار و سونرا بیرگون اوغلانین آداملاريله و بیرگون قیزین آداملاريله گوروش ائده رلر.

ائوله نمک عنعنه لریندن بیرری ده (آیاق آچماق = آیاق آشما) ده بی دیر، گلینین آتاسی یئددی سگگیز گون تویدان سونرا کوره که نین عائله سینى و اونون و اوزونون یاخین قوهوملارینی اوز ائوینه شاما چاغیرار و قوناقلیق وئره. اگر کوره که ن آیاق آچمایا کیمین، ال اوپمه یه گلمه میش اولسا بو قوناقلیقدا قاین آناسنین الیندن اؤیه ر قاین آتا دا کوره که نین اوزوندن اؤیه ر و اونا خلعت وئره. بو خلعتی ائولرینه قایداندا وئره رکى، بعضاً ساحات یا قیزیل اولار (قیئداتتمک لازیم دیرکى، اوغلان قاین آتا سینین نین ال اوپمه سیننه گئده نده، ساغدوش و سولدوش اؤزلرله قاینا تا یا و قیزین باجی قارداشلارینا گوروش آپارالار. پلدشتین بهلول آباد کندینده ده ب دیرکى، بیر هفته تویدان سونرا قیزین آتاسی اوغلان ائوین و اوغلانین قاهیم قبله سین قوناق چاغیرار و بو قوناقلیقدا اوغلانین آتاسی گلینه ایدن وئره ر بیر هفته ده ن بیر آیا کیمی، آتاسی ائوینده قالسین. زامانى، اوغلان آتاسی معین ائده ر و معین اولموش زامان قورتاراندا قیزین آتاسی بیرینک یا گامیش یا داوار قیزینا هدیه وئریب، اوغلانین ائوینه گوند ره. نقده ماحالیندا رسم دیرکى، اول اوغلان آتاسی، ایکی تازا قاهیمین، داها دا چوخ آشنالیقی ایچون قوناقلیق «طایفا قوناقلیقی» وئره سونرا قیزین آتاسی «طایفا قوناقلیقی» وئره ر.

اوشاق دوغوشو و آدقویماق ده بلری...

هر آتا و آنا اولان آدمین شیرین لحظه لرین بیری ده اوشاقلارین دوغولوشودور. آدقویماق اوشاغا حورمت، کله جگه احترامدیر. انسان ائولادین، بیر انسان کیمی ده گرلنمه سی دیر. آتا و آنالار اؤز بالاری ینا آرزو لار بسله ییرلر او آرزیلارا بیر بیر حقیقت دونو گیدیریرلر. افسانین کله جک ایللری اونون دوغولوشوندن باشلانیر. آد انسان شرفینه ان مناسب صفت دیر. آد داها داگوزهل، داها دا دولغون معنالی اولمادیر. بیر عائله عضوی کیمی ائوین جمعیتنه ینی آرتیریلان بیر اوشاق ایلک دوغوم گونوندن اوزونه حقوق قازانیر. عائله لیک حقوقو، ائله جه ده اجتماعی حقوق. اوناگۆرده اوشاغین دوغولوشو اوزوایله بیر سیرا ده بلری توپلومدا یارادا بیلیر. اوشاق آناسی (زاهی) دوغدوغو لحظه دن یئدیگون سونرایا، قدرگه کلی گوزله نیلمه لرله یاشامالیدیر اونون - آنا - باجی و یاخین قاهملاریندان بیری بوئدیگونو اونون کشیک و قوللوغوندا اولمالی، اونو قورولامالی دیر. یئدیریب، ایچدیرمه لید، یئدی گوندهن سونرا زاهی نی اوشاغی ایله بیرلیکده حاماما آپاریب یویوندورارلار. اوشاق ائوینده شنلیک اولار، شیرینیات پایلار عاشق گتیره لر و چال چاغیر ائده لر یاخین قوهوملار، قارداش - باجیلار اوخویوب اوینایارلار حامام گونو، زاهی نی و کورپه نی حاماما آپارانلار اؤزمالی امکاملارنیا دایر تحفه گرتیره لر. او تحفه لری، عموماً ناهار دان قباق اوشاغین «ماما» (قابه) سی سایر قوناقلارا گۆسته ربب کیمین هانسی هدیه نی گتیر دیگی نی سایره لره بیلدیره ر. آدقویما ده بلری اسکی چاغلاردان بری سئویله ن عنعنه لردن ایمیش. اوشاق دنیا یا گلندن بیر نئچه گون سونرا، اونا آدقویماق اوچون قاهیم - قارداش اوشاق آناسی اولان آدمین ائوینه تو

پلانیب اگله شرلر. هره بیر آدی قاباقدان نظرده توتوموش، و در حال آدی، هامی اوچون حاضر لانان کاغاز یازیب، بوتون کاغاز لارسالینان بیر تورباریا سالارلار. توربانی اوشاقین باشنین آلتیندا گیزله میش کمی ساخلایارلر صاباحی سی کلیب توربانی اوشاغین باش آلتیندا گؤتوروب، کیچک بیر اوشاقدان ایسته لرکی الینی توربایا سالیب اوکاغازلارین بیرینی گؤتورسون. بیر ساوادالی آدام توربادان چخمیش کاغاز دا اولان آدی اوخویار و هامیه گوستهره. مجلس آداملاری مبارهک اولسون دئییه شأن لحظه لر گشجره لر. آدقیدوگونو حوکماً «ترهک» پشهره لر. قوناقلار ترهک له آغیزلارینی شیرین انده لر. آدقیدوگوتوقوناقلارین ان یاشلی سی ان آغ ساققال و آغ بیر چگی کورپه نین یانیندا اوتورار. بو بیر کورپه اوشاغا، نهایت دنیا یا ینی جه قوناقلیمیش بیر انسانا، ان یوکسکلرده اولان حورمت پیلله لریندن باخماق دیر. هابئله، آد قویماگونو قوناقلار یاش اوزره سجینله اگله شرلر. قونداغی ان کیچیک قوناغین قوجاغینا وئره لر. اودا، اؤزوندن بویوک اولان و بویرونده اؤتورموش آداما وئره نهایت مجلسین یاشلی اولان آغ ساققال و یا آغ بیر چگینین الینه چاتار. عمو میتله اوشاغین بویوک باسی اولار او آغ ساققال و یا بو یوک آناسی اولار او آغ بیرچک. اودا اوشاغی قوجاغیندا سا خلاب اوزوندن اوپوب، مسلمان ملت لری نین بیر لیک شعارینی کورپه جیگین قولاغینا اوخویار، آرامجاسینا اوشاغین ساغ قولاغینا اذان و سول قولاغینا اقامه و شهادتین اوخویارلار. اوغلان اولار سا، ساغ قولارغینا محمد قیز اولار سا، فاطمه چاغیریب، ینه سول قولاغینا، سنجیلمیش آدی سسله یه لر. دئییه رای کورپه بالا، آتا-آنانین، ائل-اوبانین ساغلیق و ساغلاملیقلاری ایله سنین آدینی سه سله.. بیریک بوواخت هامی اوچ دفعه صلوات چویریب دئییه: آلاسه مبارک ائلیه سین، آدی اوستونده چوخ یا شاسین، ده ده - نه نه لی

اولسون، بویا - باشاچاتسین. بیرداهادا قونداغی محلّیسه ال به ال گزدریب قوجاقلارینا آلازلار، آدی اوستونده یا شاسین. اوشاغین آدی امام یا پیغمبر لرین آدلاریندان اولسا، دئیهرلر: آدین صاحابی ساخلا سین. سونرا اوشاغی بشیگنه قویوب، ترحلوانی مجلسین اهلینه پایلارلار، قوناقلار آغیزلارینی او مبارک لیک اوچون بشیر یله ن حلوا ایله شیرین ائده رلر. قید ائتمک لازیمدیرکی بعضیلر اوشاق اولاندا قوربان کسه رلز. بعضی ئسیرلرده اوشاغین یاخین قوهوملاریندان اولموش بیر تزه اولنون آددینی اونا آد سئچهرلر احسان و ثرب حلوا پایلارلار. بواحسان و چالنیب پایلانان حلوا همان اولنون عزیزله مه و خاطیر لاماسینا عایددیر. قدیم لرده بئله اینام وار ایدی کی؛ زاهی نی خطر د ن حفظ ائتمک اوچون ایلک زاهی لیق گونوندن اون اینجی گونه قدر بیر شیشین با شیا بیر سوغان تاختیب تزه دوغانین یاتدیقی اوتاقد اگوز اونونه قویار دیلار، اون گون عرضینده، زاهی ائودن بایرا چیخار سا دیسا. اوجوندا سوغان اولان دمرشیشی اوزو ایله ایشیگه آپارار، بئله لیک آلئی بانی «آل» و یا «آل بانو» زاهی یه یاخین دوشمز، و اونون آغ جیه رینی چیخاریب ئیمه ز؟ اینانچ بئله دیرکی، آلئی بانی «آل» ده میردن قورخار. زاهی ائودن ائشیگه چیخاندا آناسی، باجی سی و یا قوللوغوندا اولان بیر کیمسه اوشاغین یانیندا اولمالی دیر. دئیرلر بئله اولسا اوشاغی «جن» وورما ز! اوشاغین قیرخی چیخانا کیمی هر کیمسه بیر اینجی دفعه اوشاق یا شادیقی ائوه گلسه، اوشاغی قاپی آغزینا آپاریب، آستانادا ایکی ال اوستونده، یوخاری قالدیرارلار، تزه گلن کیمسه اوشاغین آلتیندان گئچهر. اینانچ وارکی؛ بئله اولار سا، گلن کیمسه نین یانیندا «دوعا» اولسا، دوعانین اوشاق اوچون اولایله ن پیس تأثیری باطل اولار.

زاهی نین آناسی کورپه اوشاق اوچون یورغان، دوشه ک، گئیم پالتاری

قیزیل حیدری (مدال)، و اینکاد، پیلاک قولباقی، قونداق وسایلی، تخت، بشیک، کمد، قولچاق و... آپارار. ایلک اوشاق اوچون یوخاریداکی وسایط لر اونون بویوک آنا و آتالاری طرفیندن گوندهر یرلر سه، اوندان سونرا دونیا یا گلهن باجی، قارداشلارینا یالنیز نچه دست کیم پالتاری گوندریله ایلک اوشاغا گونده ریلن هدیه لره «بشیک - به له ک» دئیهر لر. جاماعات آراسیندا بئله دئیهر لر: اگر زاهی اوشاق دوغدوغو چاغدا اولسه، گونا هلاری باغیشلانیب، بهشته گندهر. دئیهر لر کی زاهی لیقین یئد اینجی گئیجه سی زاهی اوچون خطرلی گئیجه اولار. اونا گوره همان گئیجه زاهی یه ناغیل و تاپماجالار دئمک له اونو دانیسیغا توتارلار، گئیجه یاریدان سونرا اونیایاتماق امکانی یارادار لار، یاتاق اوتاغی نین قاپی - پنجره سینی قاپارلار. بلکه آل ایچریه گله بیلمه سین. قدیم لر، اوشاغین «ماما» سی، ایلک یا ایکی اینجی گونده اوشاغی زرگر دوکانی نا آپاریب اوشاغبغ چکدیره ردی، سونرا قصابا آپاریب بیر آزات آلامیش، سونرا یاخین آداملارا هدیه و ثرمک اوچون بازار دان داراق. ساقیز، اویونجاق و قولچاق آلیب اوشاغی ائوه قایتارارمیش. هابئله اوشاغی بویاقچی یه آپاراردی. بئله اینام و ارمیش کی اوشاقین بویاقچی دوکانیا گتمه سی اونو اوز گه لرین و ایسته مه یئرلرینین بدنظر لریندن قورویار.

دوغومون یئدی اینجی گئیجه سینده، ائوین هر بوجاغیندا شام (شمع) یا چیراق یاندیرارمیشلار، زاهی ایسه بیر بیچاقلا، اولدغوا تاقدا اؤز و اوشاغین دوره سینه جیزیق چکه رمیش (اینانجلاریئله ایمیش کی بئله اولاندا زاهی و اوشاقی «آل» ین و «شیشه» نین ال یتمز لیکلرینده اولارلار). و زاهی دییه ردی: اوزدوره مه و اوشاغین دوره سینه حضرت فاطمه (س) خانمین حصارینی چکمیشیم.

اوشاق اولدوغو گوندن، اونگون اوته نه قَدَر اونون (اوشاغین) اولدوغو

اوتاغات آپارمازمیشلار. بیر کمیسه اوشاغین اون گونلوگونه قدەر بیلەر- بیلمز اوشاق اولان اوتاغات آپارمالیمیش اتین اوستونه سوتوکوب و او اوشاگی اتین اوستونه توکولن سوايله یوبار میشلار.

بعضی یئرلرده زاهی دوغان کیمی، آغزینا بیر نشفه دهنه دیو دهنه سی قوبار میشلار و دوغدوغوندان بیر ساحات سونرا یاقدر اونا یاتماق اجازه سی وئرمز میشلر. بئله دئییه میشلیرکی زاهی تئز یاتسا اوشاگی چئری اولار.

بعضی یئرلرده زاهی نی حاماما آپاراندا اون دهنه جویرز آپارار میشلار. حامامدان ائوه قاییداندا معین فاصله لرله جویرلری سیندیر ارمیشلار. زاهی حامامدان ائوه قاییداندا سونرا، قاباقدان اوجونا سوغان تا خیلان شیشین سوغانینی قوپاریب بایرا آتار میشلار.

اوشاگی توتان مامانین هدیه سینی وئرنده اونا بیر قالب ده صابون پای وئره میشلر. بئله بیراینام دا و ارمیش کی زاهی نین دوشلرینه سوت گلمه ینده، اونون یاتاجاق یئرین باش طرفینه قاویرقا قویماق لازیمدیر. اینانج بئله ایمیش کی مهله یه - مهله یه (بع ییلدیه - بع ییلدیه) قاویرقا یا ساری گئدسه سوتو چوخالار. بیر بئله دهب ده و ارمیش کی دوغدوقلاریندان قیرخ گون گئچمه یه ن یکی زاهی تصادفاً بیر- بیرایله راستلاشسا ایمیشلار، بیر ی- بیرینه سانجاق وئرمه لی اولار میشلار کی اره میک اولما سینلار بو مناسبتلرین ها بئله مذهبی ده بلر ینده بئله دیرکی تازا دوغولان اوشاغین آغزینی حضرت سیدالشهدانین توربتی ایله یادا حضرت امام رضانین تورپاگی نین مؤهور ایله تهبه ر لیک (تبریک) عنوانیله آچارلار، (کام آلماق). اوشاق گئچ یئرسه اونو اوچ کون آستانانین آغزیند قویوب. اتوین سوپورولموش اولان زیر زیبیلی نی اونون باشی نین اوسنوندن آپاریب ایشیگه توکر میشلر.

زاهی اوشاگی اولدوغوندان قیرخ گون سونرا اوشاگی نی حاماما آپاریب،

اوشاغا قیرخلیق قوسلو (غسل) توکرلر. قیزخ گونه قدهر اوشاغین دیر ناغینی توتمازلار. قیزخ گوندن سونرا اوشاغین دایی سی اوشاغین دیر ناغینی توتار، دایی اولماسا، اوشاغین آناسنین بیر یاخین آدامی کورپه نین دیرنا قلا رینی ایلک دفعه توتار. ایلک دفعه اوشاغین دیرناغینی توتان بیر کیمسه اونا هدیه وئرمه لی اولار. بعضی یئرلرده اوشاق اوغلان اولسا، اوشاغین بویوک بابالارنین بیرنین آدینی اونا آد سئچهرلر. اوشاغین دوغولوش خبرینی اوشاغین آتا سینا چاتدیران بیر کیمسه یه مشوتولوق وئره لر.

بعضی یئرلرده اوشاق مقدس و مبارک گونلرین بیرینده دنیا یا گلسه اوگونون و یا او آیین آدینی اوشاغا آدسئچه لر. (اوغلان اوشاقلارینا دها آرتیق) مثلاً بایرام. اوروج - صفر - محرم - قوریان و...

بعضی یئرلرده اوشاغین کسيلمیش گوبه گینی مچیدین و یا مدرسه نین دووارینا قویلا یارلارکی اوشاق مؤمون و یا درس اوخویان اولسون.

آذربایجاندا اسلام دینی قبول اولوناندان سونرا، معصوم لار (ع) دان قالمیش حدیث لرو روایت لره گؤره، دوغولموش اوشاغا نئچه رسم عنوان اولونوبدور. مثلاًن. آدقویماق - اوشاغین قولاغینا اذان و اقامه دئمک - تحنیک مراسیمی - باش قیر خدیر ما و صدقه وئرمک. سونتت ائله مک.

■ سوننت تویی

اوشاق کدسديرمه و ختنه ده دئيرلر. پيغمبر (ص) بويور موش کی:
اوشاغي کسديرمک منيم سوننتيم دير. اودورکی اوشاق کسديرمگه «سوننت»
ائله مک ده دئيرلر. اونون ده بلرينه ايسه سوننت تویی دئيرلر. اوغلان
اوشاغي کسديرمگين اوزونه گؤره بير پارا عنغنه لری وارکی، چوخ طنطنلی
گنجيريلير.

بعضی يئرلرده بونا «بئللخ تویی» دادئيرلر. اسلام دينينده آتا - آنانين
بوينوندا اولان تکليف لرین بيری ده اوشاق کسديرمک و ياسوننت
ائتديرمکدير. اوگون کی ايسته رلر اوشاغي کديرسينلر، اونجه «کيروه»
توتارلار.

کيروه يه چرخ يئرلرده «سوننت آتاسی و ياسوننت باباسی» دا دئییه لر.
کيروه اوکيمسه يه دئيرلرکی، اوشاق سونتله ننده، اوشاغي توتار. اوشاغي
اونون قوجاغي نا قويا رلار کيرونی عائله آراسيندا مشورتلردن سونرا سئچه رلر.
کيروه هرکيم اولارسا، اوشاق صاحبی نين ائوניה محرم اولوب، اوشاغا
آتاکيمي، عمی کيمي ساييلار.

کيروه ليک اوچون بير پارا ايشلر گؤره رلر. مثلاً اوشاق اوچون چوخلو
تدارک کؤره ر اوشاغي بيردست پالتار، آتاسينا خلعت، بير فите، بير قيرميزی
شال، ايکی يا اوچ آرشين آغ پارچا. بير يا ايکی باش قويون و يا بير جونجگه
نی هديه کيمي اوشاغي ن آتاسی ائوניה کوندره ر. اوشاغي ن آتاسی ايسه کيروه
اوچون بير قوچ بزه ئيب کيروه اولاجاق آدامين ائوניה گوندره ر. کيرو ليک قوچ
اولسا، بوينو نا قيرميزی شال باغلايب، بير قيرميزی قوتاز آسلايب. بوينو زلو
اولسا، بوينو ز لارينا ئيکگه آلمالار تاخيپ و آنلينا آينا آسيب بير خورجونون
گؤزلرينه شيرنيات و ساير سوقتله دوله وروب قوچون اوستونه ساليب سونت
تويوندا ن سئچه گون ايره لی اوشاغي ن کيروه سنين ائوניה گوندره ر. کيروه توتولان

آدام قبول ائده رسه هدیه لری آلیب ساخلایار. قبول ائتمزه گئری قایتارار. کیروه اولماق مسئولیت آلتینا گیر مکدیر کیروه اولماق آن حورمتلی و اعتبارلی بیر ایشدیر. کیروه لیگی چوخ واخت قبول ائدرلر. بعضی یئرلرده کیروه یه، دایا دئیهرلر کیروه سئچیلندن سونرا اوشاغین آتاسی ده لله ک گتیرب کدس دیرمک عنعنه لرینه باشلایار ده لله ک اساسدا، دا باش قیرخان، دیش چکه ن، و یا محللین حکیمی اولاردی بعضی یئرلرده اونا «اوستا» دئیهرلر.

کیروه «صندل و یا ایکی بالنج» اوسته اوزو قبله یه اگله شیب، دیزلرنین اوستونه فیته سالیب آغ پارچانی قاباغینا سالار. اوشاغی دیزلری نین اوستونه آلیب اوشاغین قیچلارینی آرالارکن اوشاغین اللرینی توتار و قیرمیزی شالی دا، اوشاغین اوزونه سالار. ده لله ک اوشاغین سوننتی نین باش دری سیننی جراحلیق اوچون حاضر لایب بسم الله دئیب اوچ صلوات چویریب «اولگوج» ایله اوشاغی سوننت ائله ر، اوشاغین بئللغینی؟ کسر و در حال یارایا ملحم قویوب، باغلایار. کیروه و یا اونون یاخین آدمالارین بیر اوشاغا شیرینی و پول و نره رکی، اوشاق آغلاماسین. اوشاغا کولمجه لی سؤزلر دئیب اونون دیقئینی آزدیرارلار و ده لله ک جراحلیقینی قوتارار. قیزمیزی شال اونا گؤره دیرکی اوشاق بئللغی کسیننده قانینی گؤرمه سین ده لله ک اوشاغی کسه ندن سونرا، اوشاغی یا تاجاق یئرینه آپاریب یاتاقدا یاتیردارلار، فیته و آغ پارچانی داده لله ک آپارار. اوشاغین آتاسی، سوننت گونوقوناقلیق و ئریب چال - چاغیر ائده ر، عاشیقار و خواننده لردن ده شنلیک اوچون دعوت اولونار. ندنسه اوشاق سوننتله ننده تک اولمالی دیر، جوت اولار سا، بیر اوشاقدایب اوچونو بیر یئرده سوننت لندیره لرلر. یادا بیر خوروزو اؤزونو، یا تاجینی کسرلرکی، قانی توکولسون یادا، بیر داوار قولاغینی قانادارلار. مراسمه اشتراک ائده نلر اوشاغا تحفه لرگتیه لرلر. اشتراک ائتمه ینله ر ایسه سونرا اوشاغین گؤروشونه گله رلر و اوشاغین حالینی یا خنیدان سور وشارلار. بو تحفه، پول، اویونجاق - گئیم شیرینی - یاغ - یومورتا - میوه و باشقا

تحفه لر اولاییلر. ایندی لرده، گول آپاریرلار. سونت توپونا چوخ ئیرده
 اوشاغین کیچک توپودیئرلر و مهم سایارلار. هله ده چوخ کند و شهرلر
 مییزده قدیم کی کیمی اهمیتلرله قار شیلانار. اوشاق کسینلندن بیرنجه گون
 سونرا، کیره اوز عائله سیله اوشاغین گوروشونه گله ر و تحفه لر گیتیره.
 اوشاغین یاراسی یاخشی اولاندان سونرا. اوشاغین آتاسی دا اوز عائله
 عضولری ایله و اوشاقلایر لیکده کیره نین ائونه گئدیب گوروش ائده رلر،
 چوخلو خلعت و تحفه لر آپارارلار. دئمک لازیمدیرکی اوزون ایللر بویو،
 اوشاغین آتاسی «کیروه» اوچون و «کیروه» ده اوشاق اوچون، نوروز بایرامیندا
 بیر - بیر لریله پای گوندرلر. تأسف لرله چوخ یئرلرده بوده بلر یغیشیلیب و
 خالق اوز کولکومدنیت و شنلیک لریندن اوزا قلاشیرلار (تخلیه فرهنگی)
 ایندی اوشاقلاری یالنیز خسته خانالاردا و دکترلرین مطب لرینده
 سوتلندیریلر. البته علم و تکنو و گیانین گتیردکی ساغلاملیق گوزه لدیر
 بیرداها اوشاغی بیر سواد سیز ده لله گین الینه تاپیشماق اولماز آنجاق، آتا-
 بادان قالمیش قایدا - قانونلار، شنلیکلو و اولاردا اولان اینجه لیکلری نتیجه
 اونوداق؟ سونتین کسيلمیش قسیمینی، چوپه تاخیب اوشاغین اولدوغو
 اوتاقد و یاتاقین باش طرفینده دیوارا وورارلار. یاداپنجره نین - قاپی نین
 باشینا و وورارلارکی، تئزه قوروسون. قیرخ گوندن سونرا ایشیگه آتارلار.
 اونون تئزقورماسینی یارانین تئز یاخشی اولاجاغلیه باغلی بیله رلر. بئله اینام
 وارکی، اوشاغین قانی کیره نین اوستونه توکولندن سونرا گیره اوشاغین
 یاخین قوهومو ساییلار. اوشاق و آتاسی عومورلری نین سونو ناکیمی کیره
 یه حورمت ائده رلر. اوشاق عومور بویو اونو کیره سس لیه ر، اونا «کیروه بابا»
 دئیه ر. بئله لیکه ایکی عائله بیر یی ایله محرمیت قازانار.
 ده لله ک ایشینی قورتارانندان سونرا، اونا بیر جوت جوراب، بیر
 قوطوشیرینی، بیر مقدار پول تحفه گونده ره رلر.
 بیر پارا ئیرلرده «اهل سونت» (سونی مسلمانلار) قیز اوشاقلارینی دا

کسیدیره لر. بئله روایت وارکی ایلک کسپله ن قیز اوشاغی جناب «هاجر» دیرکی کیزی «سارا» نین وسیله سیله کسپلیدی. دئییه لرکی قیز اوشاغین کسیدیرمک آرتیق اونون گۆزه للیگینه سبب اولار.

کسیمله یه ن بیر کیمسه امام جماعت اولایلمز، مجتهد اولایلمز و اونون شاهد لیگی بیر محکمه اوچون قبول اولماز. اوروج - نمازی دوز دئیل. اولسه میت نامازی نی اونا قیلماق اولماز و... بعضی یئرلرده سونتت تویونو اوچ گون مدت ینه قدر برپا ائدرلر.

اوشاق سونتت ائنده بیرقاب دوزلوسویا اوچ دهنه یومورتا سالیب اوشاغین یا تاغین باش طرفینه قویارلارکی، اونایامان گۆز دئمه سین. آناسی ایسه، ده لله ک اوشاغین بئلیغینی جررا حلیق ائدیگی و اختدا مجلسدن آیری اوتاغا کتمه لی دیر و آیاقلارینی سویوق سویا سامالی دیر. قدیم زامانلاردا یینجه یا نیب - سونموش تندیرین کولوندن آپاریب اوشاغین تزه جه کسپلمیش سونتتینه توکرمیشلر. قدیم آداملارین فیکرینه کۆره کول اونون یاراسنین چیرک لنمه سینه مانع اولار میش. اوشاق کسپله ندن سونرا چال چاغیر ائدیب اوینایب گوله لر، شنلیک ائده لر و بیر اوشاغین مسلمان قایدا سینا گلمه گینی اوشاغین آتا - آناسینا تبریک ائدیب سونرا اوخوماغا و یاللی گتمه گه باشلایارلار...

بیر اوشاق سونتت اولما میش دونیاسینی دئیشسه، اولنده ن سونرا اونوقبیره قویاندا سونتتین دوره سینه بیرقیرمیزی ایپ باغلایب و سونرا کفته بوکوب اسلام دینی نین قایدالاری ایله قبیره قویارلار. اوزون مدّت چال - چاغیر ائتمکله سایر سونتت ده بلری گۆسته ریرکی، سونتت ائله مک داها دا مهم اولار میش. وائیمزده بیر عرف کیی قبول اولونوبدور.

قوربان بایرامی نین ده بلری

قوربان بایرامی مسلمانلار آراسیندا میلی بایرام سایلییر. اسلام دینی نی قبول ائتمیش اولکهلر ذیحجه آیی نین اون بیر اینجی گونونو و بعضی یئرلرده اون ایکسی اینجی گونونو قوربان بایرامیدیر دئییه؛ شنلیکده گشچیره لر آذربایجانلی لار آراسیندا بوگون اوچون بیرسیرا ده بلر واردیر. چوخ یئرلرده اولدوغو کیمی سولدوز ماحالیندا هر ائو صاحبی اوزایمکانی قدەر قوربان بایرامی نین قوربانلیق موضوع سونا یاناشار نیشانلی قیزلارین ائولرینه قوربان بایرامیندا قوربانلیق کئندهر. حاجیلار قوربانلیق کسه لر. کسپلهن حیونلارا دوز یالادارلار. گلین لرین ائولرینه آپاریلان قوچ و یاقویو نلاری (قوربانلیقلاری) بزه یه لر. بویونلارینا شال، سالارلار و رنگله بویایارلار. بعضی یئرلرده قیزین آتاسی قوربانلیقی ساتیب قیزین جهاز یه سینه خرج ائله ر قوربان بایرامی جاماعات بیر یثره یغئلیب، ناماز قیلارلار. مسلمان اولکله لرینده تعطیل اولونان کیمی آذربایجاندا دا تعطیل لیک اولار جاماعات بیر - بیر ی نین ائوینه گئدیپ قوربان بایرامی نی تبریک ائده لر بعضی یئرلرده حجه گتمه ینلرده پول یغیب قوربانلیق آلیب کسه لر. قوربان اتی نین سوموکلرینی تمیز یثره آتارلار، ایت - پشیک قاباغینا آتمازلار. قوربان کسمک ایستیه ن آدام قاباقدان یویونوب غسل و ثریب دسته ماز آلیب قبله یه ساری دؤنوب دوعا اوخویار سونرا قوربان ی تمیز بیر یثرده کسه ر.

قوربانلیق تمیز، عیب سیز، و گؤزه ل حیوان اولمالیدیر. قوربان گونو مسلمانلار تمیز پالتار گئیپ ناماز قلیب بایراملیق کیمی کسیدیکلری قویونو و یا سایر حیوانلارین ائلریندن ئیب تانری یه شکر ائده لر. چوخ یئرلرده قوربانلیق کسه ن آدام اونون اتینی قونشولار آراسیندا پایلایار.

فیطیر بایرامی نین ده بلری

فیطیر بایرامی دا مسلمانلار آراسیندا بیر میللی بایرام ساییلار. اورجولوق آیی، آلاهیین قوناقلیق (ضیافت الله) آیی دیر. «قرآن» ین نازیل اولدوغو آیدیر، جیسمی و روحو پاکلاندیرماق و عبادت لر آیی دیر. مسلمان خلقی اوروجولوق آییندا (رمضان آیی) گوندوزلری اوروج اولماقلا، گنجهلری عبادت لرله باشاورارلار «احیاء» گنجه لرینده صوبحه قدهر آییق قالیب عبادت ائدهرلر رمضان آیی نین آخیر لحظه لرینده، آخشام چاغی، گون باتان سمته باخیب آی پارچاسی نین نازیک هیلالینی گریده گورمگ ایسته یه رلر.

آیی گوره ن کیمی، ایمام جمعه نین و یا مجتهدلرین قبولونا گندیب آیین گورسنیلمه سینه شاهد گنچرلر. ایمام جمعه ایسه او گنجه نین صاباحینی اوروجولوق بایرامی اعلان ائدهر. بایرام آخشامی نین یشمکلرینی یشیب معیده گنده رلر، قرآن اوخویوب، ناماز قیلارلار بئله لیک له فیطیر بایرامی نین مراسملری باشلانار آی گریده گوروندن سونرا معیده گندیب، ایکی رکعت فیطیر نامازی قیلارلار. ایمام جاماعات ایسه جمعه نامازی کیمی ایکی خطبه اوخویارکی، زکات و اوروجلوق آیی نین سوننت لری باره ده اولار. سونرا ناماز قیلانلار - بیر - بیرایله اوپوشوب، گوروشوب بیر - بیر لرینه تبریک دئیهرلر. ائولرینه گندیب، بایرام یمک لرینی اوشاقلاری ایله بیر لیکده یشهرلر، سونرا ایسته دیکلری ائولره گندیب بایرامی تبریک ائدهرلر. گوروشلرده دئیهرلر: «اوروج - نامازیز قبول اولسون، عبادت لریز قبول اولسون». بوگون خالق تازا پالتار لارینی گنهر، بویو کلر، کیچکیلره بایراملیق وئهرلر. هائبله بدّن زکاتلارینی (فیطیرلیک) فاغیرلارا وئهرلر. بایرامدان قاباق گونلرده ده اوروج اولانلار بیر بیرینی افطار آچمایا قوناق چاغیرارلار. نیشانلی اوغلان و

نیشانلی قیز عائله‌لری بیر بیرلرین، فیطیر بایرامیندا قوناق چاغیرارلار. و قوناقلیقلار وئره‌رلر. بایرام نامازیندان سونرا خاطئرلی لارین ائولرینه گشدیب باش ساغلیغی دئیهرلر. خاطئرلی لارین بیرایل عرضینده اولان اؤلولرینه فاتحه اوخویوب، روحلارنیا شادمانلیق، قالانلارینا جان ساغلیغی ایسته دیکلرینی بیلدیره‌رلر. بعضی یئرلرده فاغیرلاری فیطیر بایرامی گونوناها قوناق آپارارلار. فطیر نامازیندان سونرا نذیرلری اولانلار خورما پایلایارلار، حالوا پایلایارلار بونذیرلره «موشکول کشا» دئیهرلر.

■ قوم دیر (غدير خم) بايرامی نين رسملری

«ذیحجه) آیی نین اون سککیز اینجی گونو جناب علی (ع) موسلمانلارین رهبر لیگینه سچیلنه گوندور. حضرت محمد (ص) سونو نجو دفعه اولاراق حج ائتدیگیندن سونرا «مدینه» یه قاییدارکن کروانلار اوچ یولون آیریمیندا بیر - بیر ایله آیریلدیقلاری یثرده، حج دن قاییدانلارا اوچ یولون آیریمیندا توپلانماق بو یروغونوایره لی سوردو. جاماعات توپلانان یثرین آدی «غدير خم» آدلاندى. ییزه ایسه اؤزدیلیمیزین فونوتیک قانونلاری ایله او مبارک یثرین آدی ایله باغلی رسملره «قوم قدیر» بايرامی دئیریک. و شیعه اولان مسلمانلار، بوگونو هر ایل عزیز لیه رلر. بعضی یثرلرده بوگون شیعه لر آریا پول قویوب بیر داورو یا اینک، اوگوز آلیب کسه رلر. و قربانلیقین اتیینی اهاالی آراسیندا پایلایارلار و اتی نی ئیب سومولکیرینی دام اوستونه آتالار. سومولری یاواثیره وایت - پشیک قاباغینا آتماغی گونا بيله رلر. بوگونه، بیرى بیرینه علاقه دار اولانلار ماللاینینا گئدیب اورتالاریندا باجی، قارداش لیق دوعاسی اوخودارلار. ییزلرایسه بونا (صیغه باجی - قارداش دئیریک). صیغه باجی - قارداش لاردا ائله دوغمالار کیمی بیر. بیرینه عاطفه لی مهربان و صمیمی اولارلار. «قوم قدیر» بايراملاریندا سید اولانلارین و خاطرلی اولانلارین گؤروشونه گئده رلر. جاماعات بیر برینه یتنده دئیه رلر؛ بايرامیز مبارک اولسون ماللا - سید ثوابیندا اولاسان»

■ خرمن (تاخیل) ده بلری

دئمک اولارکی، تورک لرین ادبیات و هنر منبعی ساییلان آذربایجاندا، حیاتین شیرین اولدوغوندان دولایی نظره آلینان حرکتلر، عادت و عنعنهلر دوینادا تاییسز دیر. اساسدا هریرترین رسم لری، اورانین اهالی سی اولان آدمالارین یا شایشیندان آیری اولاییلمز و هر بولگه نین اوزو اوچون خاص اولان بیر خصوصیتلری واردیر. آذربایجان نلیلار آراسیندا شیرین ده بلرین بیری تاخیل و اختی اگینه جکلرین و باغ - باغاتلارین ثمره لرینی یغیشدیرماق ده بی دیر. زومار و اختی، ائله جه ده آییلارلا کورلوقلار آلتیندا اولوب، یتیشیریلن محصولون حاصلینی درمک و اختی ائله زحمت آدمالارینا، توی بایرام کیمی گؤرونه بیلهر. آریا، بوغدا زمی لری بیچیلن و اخت آذربایجانین شهر و کند لرینده مراسملر اولار، ائله جه ده دریلیب قورتارندادا شادلیقلار اولار. خرمن و اختی و خرمن قورتاران چاغدا دئی ب گولملکلرله بیرگه شنلیکلر اولار. تاخیل شنلیگی و خرمن شانلیگی دئیهرلر. بیر محصولون توپلانماغا باشلانان گونونو بیرده او ایشین قورتاریلان گونو خلق حیاتیندا شیرین لیکلرله دولودور. بونا گؤره کی زحمتلر بار و ثرمیش و او بار، اومیوه زومار اولماق عرفه سینده دیر. گله جک گونلرین آذوقه سی دیر، بیرده دریلیب، یغیلیب قورتارندایم مهم اولور بونا گوره کی چکیلن زحمت لرین نتیجه سی آرخایینلیقلا توپلانندی خیر و برکتلی اکین اولدو،... بو مراسملر لری اکینچی عائله لری بر پا ائده رلر. اؤرنک اوچون؛ خویون خانقاه کندینده، بیچیندن قاباق بوغدا سونبوللریندن اوددا اوتوب، اوو ارلار. بو اوتولموش سونبوللرین. قورو بوغدا لارینی آیری ب. «سوتول» دئی، یتیرلر. خرمن و اختی قادین و اوشاق طایفاسی بوغدا لاردان پای آلیب، دوکانلاردان ایسته دیکلری

ششی لری آلیب، سونهرلر. (بوغدانی ساتاراق اونون پولولایله آلدیقلاری ششی لری). بیراکیین زمی سینده نئچه نفر بیچینچی بیری - بیری نین آرخاسیجا زمی بیچه رسه. بیراینجی - بیچینچی یه «هننار» ایکی اینجیه «سناهر» اوچونجویه ده کوننار (جوجای) دیهرلر. بیچین چیلر بیچین بیچنده قایتارما اوخویارلار (قایتارما اودئمکدیرکی، بیر نفر بیر میصرع و یا بیر بند شعر اوخویار (آوازلا) بیر باشقاسی در حال اوناموزون شعرلرله اویغون جواب قایتارار).

بیچین چیلر، تاخیل زمیلرین بیچیب قورتارانا ماجال، بیر نمایش ده اجراء ائده لرلر. سونج لروشد لیکلارلا یا ناشی اجرا اولان بو پشه تیاتری بئله دیر؛ آریاوبوغدا زمیلرینی بیچیب قورتارماقدا اولان امکچی بیچینچیلر، سون دقیقه لرده اکین صاحب لاریندان امکدن باشقا انعام آلماق نیتی له، بیر ایلین اکیئلرین بیچیب قورتاردقلار ینا سونج لرینی گؤسته رمک اوچون. اویونلار چیخارارلار بعضی یئرلرده بئله دیرکی، امکچی بیچینچیلر، زه می بیچدیکلری حالدا بیچمکدن ال ساخلا یب. دورارلار. اکین صاحبی نه اولوب؟ دئیهر؛ اونلار؛ زمی ده حیوان وار دئیهر جواب قایتارارلار. نه حیوانی؟ دئیهر اکین صاحبی اونلارین انعام ایسته دیکلرینی باشادوشهر. زمی ده دونقوز وار دئیهرلر. اوئجه حیواندیرکی، سیز اونو اولدوره بیلیمیرسیز دئیهر، زمی صاحبی وجودو اولمویان؟ بیر دوغوزون اولدورمه گینه امر ائده ر نه ایسته سه نیز وئره جه یم دئیهر. بیچین چیلر یالاندان، یئری دویه جده لرلر. سونرا زه می نین بیچیلمه یه ن حیصه سینی بیچیب قورتارارلار بورسه «دوغوزلوق» دئیهرلر اکین صاحبی دا بویون آلدیقی انعامی اونلارا اوده یهر. عموماً کند لرده بیچین قورتارانان سونرا بیچینده اشتراک ائده نلری، و آغ ساقالاری چاغیریب قویون کسیب، هشرخان کسیب، قوناقلیق وئره لرلر.

بیرایلین زحمتی ایله اله گتیردیکلرینه و اونون بیر شره توپلاندیقینا گوره شنلیک ائده رلر. ماکو ماحالیندا. اکینچی لرتا خیلی دریب، توپلایاندان سونرا بیر گنجّه - گوندوز بولاق باشیندا، گؤزه لیک لرده عائله لری ایله دئیب-گولوب شنلیک ائده رلر. اونلار بیرایلین تاخیلینی دردیکلرینه گوره آلاها منت دارلیق لارینی بیلدیره رلر. بوغدانی دؤیوب قورتارانندان سونرا اوندان قاپی - قونشویا پای وئره رلر. بو پای وئرمک له، اونلار اوز آرا لاریندا عاطفی علاقه یارالدارلار و اهاالی آراسیندا ان یاخشی و قابلیت لی توخومون سئچیلمه سینه دایر نظر صاحیلریندن کمکیک آلا رلار. تاخیل و اکینین اهمیتی، آذربایجانلی لار آراسیندا یارانان آتا - باباسؤزلری ایندی ده اوزونو عکس ائدیر. اؤرنک اوچون اونلاردان بیر نچّه سینی قید ائدیریک.

- اکین اکه نین عومور و اوزون اولار

- باغ ساخلایان، بارین یشیر

- اکینی یشه، اکینچیه رحمت اوخو.

اکینچی عائله لری بیر - بیر لری نه پای وئرنده. بلکه ده پای قابلیت لی دئیل دیشه ئبله دئیهرلر.

- بوستانچی نین خیاری گری اولار.

اگر بیرایل داهادا یاخشی و گؤزه ل تاخیل گؤتورسه لر ئبله دئیهرلر.

- باغا، باغ دئمه ییلر، باغاباخ دئییلر.

- آغاجلی کندی سئل آپارماز.

- بار آغاجینا قوش قونار.

بیر اکینچی نین اکینی یاخشی گلمزسه، اونا اوره ک- دیره ک، وئرمک اوچون دئیهرلر:

- پانیق اولسون، باردان دولسون.

بیرینه احتیاطلى اولماغى دوشوندورمک ایسته سه لر بئله دئیهرلر:
- بوغدام وار دئمه، آنبارا توکمینجه.

بوغدا بیچینی دوشنده اوتن ایلین «هئار» لاری (بعضی یشرلرده) بیریشره
توپلانا ر لار و آغ ساققاللارین نظارتی ایله سیناق وئرب، آرتیق بیچمک
یارشیی گئچیره لرله هرکیمسه معین اولونموش ورنی تئز. بیچیب قورتارسا
اونا انعام وئرب آلقیشلا یارلار،ینی بیچین موسوموندن گله ن بیچین
موسومونه ده ک اونا «هئار» باشی دئیهرلر. آن بار جاریقلی وقابلیتلی بیچینچی
اولدوغونا گؤره اونا فخر ائده لرلر.

■ قوراقلیق لاردا «یاغیش» طلب ائتمک دهب لری

گنچهن چاغلاردا، قوراقلیق اولان واختلاردا، کندین و یاکندلرین اهالیسی بیرمصلا یا، مجیده، هامار بیریره، کنددن قیراق بیردوزلوگه توپلانیب یاغیش یا غدیرماق اوچون آلاها یالواریب، دوعا اوخویوب، اوندان یاغیش ایسته رمیشلر. قوراقلیق گونلرینده خالق بیریره توپلانیب، پول یغیب قوربانلیق آلیب کسه رمیشلر و اوقوربانلیقین اتینی برابر جه سینه اهالی آراسیندا پای قویوب، پایلارمیشلار.

اهالی قوزولاری قویونلاردان، سوت امهر اوشاقلاری آنالاریندان آیریپ آج ساخلارمیشلار کی، تانری رحمه گل سین و گویدن یره یاغیش یا غدیر سین. بعضی یرلرده اولاغین (ااشگین) باشینی یویارمیشلار.

قوراقلیق چاغلاریندا خالق آراسیندا قوشولوب اوخونان شعر لردن؛

دودو، دودونو گوردونمو

دودویه سلام وئردینمی

قوشوم هاردان گلیرسن

قانلی قایا دیبیندن

قائین هارداقورودو

آلاه بئله بویوردو

آلهه بیریاغیش گوندهر

دئم لریمیز قورودو

قدیملردن بری یازین سون آیلاریندا یاغیش یاغمایاندا محله لرین آغ

بیرچک آنالاری، اهالی دن اون - یاغ - دوگو،... یغیب آش پیشیریب پایلار
میشلار آش پیشیرمگه لازم اولان وسایطی و دهن - دوشو توپلایان اوشاقلار
هیچ کیمسه نین قاپی سین دویمه زمیشلر، بلکه اوجا سس ایله آشاغاداک
شعرلری اوخیار میشلار. اهالی ایسه اونلارین نه ایسته دیکلرینی
باشدادوشه رمیش؛

چاخ - چاخ، چاخماق داشی

یانندی اوره گیمین باشی

آلاه بیر یاغیش یتر

دئم لریمیز قوردودو

اوشاقلار آش وسایلارینی ائولردن توپلایب گتیره رمیشلر، آنالار ایسه بیر برده
ویامچیدین حیطیتنده آش پشیریب عموم اهالی آراسیندا پاپلایار میشلار.
خوی شهرنین کندلرین بیر یی «پیرکندی» دیر اورادا «نه نه تپه
سی» آدلانان بیر تپه جیک وار اهالی اورانی زیاراتگاه حسابلا بیرلار. هر ایل
بیر قوربانلیق آلیب اورایا آپارایب، «نه نه تپه» سینده کسب اهالی آراسیندا
پایلایارلار. دئمک لازیمدیرکی قوربانلیقی آلیب اؤزلری ایله تپه یه آپاراندا
«چاکت لرینی ترسه واند گیثرلر، ماللا اؤنجه خالقدان اونون آرخاسنجا تپه یه
چیخارلار. تپه یه یوللاناندا هامی آیاق یالین اولار. قوربانلیقین اتین پیشیریب
یشنه جاماعات آلاه دان یاغیش ایسته رلر و برکت دیله یه رلر.

دولوچوخ یاغاندادا، اکین یترلرینه ضررلی اولار، اودورکی تانری دان
ایسته رلرکی، دولو داها یاغما سین. دولودوشن یترین محصوللاری آرادان
گئدر. خالق آراسیندا دولونون قاباغینی آلماق اوچون و اونو دفع ائتمک
اوچون. اهالی نین دؤرد آغ ساققالی، دؤرد کوزه یه مخصوص دوعالار و یا

قرآن آیه لرینی اوخویوب، او کوزه لری کندین دؤرد بوجاغیندا یثره
قولایارلار، دولویاغیش کسيلمه ینجه هیچ کیم له دانشمازلار. بعضاً ده
دوردکوزه یثرنه ماللا دوعالاری کاغازا یازار و دورد نفر دینمزجه سینه،
دانشماز جاسینا آپاریب دوردیثرده قولایارلار چوخ یثرده یاغیش چوخ یاغان
زامان زیانلیقلارین قاباغین آلقاق اوچون تندیر یاندیریب، تندیر لره چوره ک
عوضیه پالچیق یاپارمیشلار. و آلاه دان ایسته میشلرکی، داهایاغیشی
کسدیر سین.

■ قوچ ده‌بی

یاشیل چوللر، اوتلویایلاقلار، گۆزه‌لی - بولاقلی یاماجلار، درین‌دره‌لر
آذربایجان تورپاقلاریندا مسکونلاشمیش اهالی‌یه اکینچیلیکله برابر،
قویونچولوق امکانلارینی دا یارادا بیلیدیر. یاز فصلی نین اوللریندن. یشره قار
دوشه‌نه ده‌ک اونلارین قویون - قوزولارینی اوتارماق قرارینا گله‌ن چوبانلار
کندلی‌لر پاییزین اورتاسیندا «قوچ گونو» نون ده بلرینی اجراء ائده‌رلر..
چوبانلار آبان آیی نین اون بش اینجی گونونو اسکی چاغلاردان «قوچ گونو»
آدلاندیرمیش و معین لندیرمیشلر. قوچ گونو، قوچلارین و ته‌که‌لرین
بوینوزلارینا آلما تاخیب، بوینوزلارینا شال باغلاپ. آکینلاریندان آینا آسلاپ
قیرمیزی - یاشیل - ساری، گوی رنگلرله قوچ و ته‌که‌لری بویا یارلار. بوکیمی
بزه‌نیلیمیش قوچ و ته‌که‌لری گۆره‌ن سایر دیشی قویون و کتچی‌لر اونلار مازاق
گۆسته ریب، سوروده اولان قویونلار، قوچلاردان. کتچی‌لرایسه ته‌که‌لردن
دۆل توتوب، بش آیی دان سونرا دوغارلار وینی ایلین قوزو و چپیش لری
کندلی‌لر بشحرب اونلاردان فایده‌لارنارلار. قوچ گونو - اوچون، شیرینی،
ایکده، خورما، اگیرده‌ک و سایر یشمه‌لی‌لر حاضر لایارلار، چوبانا خلعت
(هدیه‌لر) آلیب، هامی سینی طاباغا دوزوب شنلیگ ائدیب سورویه ساری
یوللانارلار. اوخویوب، اوینویوب دئیب - گوله‌رله.

«قوچ گونو» چوبانلاردان تشکرلر او چون آذربایجانیمیزدا، زحمت
آداملارینا حصراولونموش بیرگوندور و زحمت‌کش آدمالاردان منت دارلیق
کیمی قیمت له ندیریلن گوندور. (کارگرگونوکیمی)

چوبانلار قوچ و ته‌که‌لری سورویه قاتاندان سونرا گتیریلن شیرینی و
یشملی لردن گلن لره پایلاپ شالالاری، آینالاری آچیب گوتوروب، بیرایل
چکدیکلری زحمتین تشکر لینه راضی لاشیب ائولرینه گنده‌رلر.

■ قویون - قوزو یوماق ده بلری

یای فصلنین اورتالاریندا قویون و قوزولاری یوماق اوچون معین اولموش بولاغین قیراغیندا یاتیردی بولاغین سویوندان گؤلمه جه قایرماق اوچون داشلاری سویون قاباغینا دوزوب، و چیملری کسب گؤلمه جه قایرارلار و بوگؤل قویون - قوزو گؤل دئییه لر - بیرنچه نفر گؤلمه جه نین ایچینده، بیرنچه سی ده قیراغیندا اولار. قیراقدا، اولانلار قویون و یاقوزولاری توتوب گؤلمه جه نین ایچینده کی لره، وئره لر، گؤلمه جه نین ایچینده اولانلاردا قویون و قوزولاری یوویارلار. یوویان قویون و قوزولاری گونوره بیرنچه سورهر لر. گون وورار و یوویان حیوانلارین یونلارین توکلری قورو یار. بیرنچه گون سونرا قویون و قوزولاری قیرخارلار. اونلارین قیرخیلان یونلارینی قویون اولسا، «یون» قوزو اولسا «گوزهم» گنچی اولسا «قه زیل» دئییه لر. دئمک لازیمد - یرکی گنچی لرین تیفتیک لری ده اولار آنجاق یای فصلینده اولماز یالنیز پاپیروقیش فصیللرینده اولار. قویون و قوزولاری قیرخان وسیله یه قیرخلیق دئییه لر. قیرخلیق بیر - بیرینه همیشه کیپ یاپیشمایان قیچی کیمی اولار. ایکی دسته لی قیرخلیقی آغیز - آغیزا قویوب قویونلاری قیرخارلار. قویون و قوزولارین قیرخیلماق موسومونه «قیرخیم» دئییه لر. قویون و قوزولاری یویاندان سونرا ائولردن یتمک و میوه گتیریب زحمت لرله قویون - قوزو یویانلارا وئره لر. اونلار ایسه یتیب، تانریدان برکت دیله یب، شنلیک ائده لر.

■ کره توتماق (تولوق چالخاماق) ده‌بی

اسکی چاغلاردان قالمیش ده بلرین بیرری ده کره توتماق (تولوق چالخاق)
ده بی‌دیر. کره توتماق، جوریه جور یوللارلادیر. بیربوکی، قاتیق - قایماغی
یغیب تولوغا - ثحره - خوما توکرلر، سونرا اونو مال قارا و یا داوار دری
سیندن قایرلمیش تولوغا توکوب چالخالایارلار. تولوخ تورباکیمی تیکیلر
(دری‌دن) یالیز بیر طرفدن آغزی آچیق اولار (دری‌نین بوغاز طرفیندن)
قالتیق - قایماغی تولوغاتوکندن سونرا احتیاج اولان قدر سویو تولوغا توکرلر
(هوا ایستی اولسا سرین سو، هوا سویوق اولسا ایلیق سو) سوتوکندن سونرا
تولوغو چاتمادان آسلا یارلار. چاتمایا بعضی یثرله ده آسمادا دپئرلر. چاتما
اوج آخاجدان قایریلیر. ایکی آرشین اوزونلوغو اولان بیلک یوغونلو قدا اوج
آغاجی باش باشا ساریق‌لایب اوج قیچلی آسما دوزلده‌لر. اونلارین فاصله
لری برابر اولمالی دیر ایکی نفر قادین و یا کیش، هره‌سی تولوغون بیر
طرفیندن یاپیشیب چالخالایارلار. اونلار شن گونلرده چالخایا - چالخایا
اوخویارلار؛

چالخا - چالخایاغ اولسون

یاغ تولوقدا داغ اولسون

چالخابین باجی قیزلار

کونگی چی چی قیزلار

بوایشه نئحره چالخاماق دادئیله لر. چوخ چالخیاندان سونرا کره تولوق و یا نئحره ده کی سویون اوزه رینده دورار اونو یغیب یئیله لر، خوره کلرده فایدالانارلار بعضاً ده اریدیب «ساری یاغ» چیخاردارلار.

تولوگون و یا نئحره نین - ایچینده اولان سویون آدی ایران دیر. دیلیمیزین فونوتیک قانونندان آسیلی اولاراق اونا بعضی یئر لرده «ایران» و یا «ایران» دادئیرلر - ایرانی قازانا توکوب قاینا دارلار. اوزونده گیلدیر - گیلدیر دوران مادهیه «شور» دئیهر لر «شور» ی خیردا آلمایکه لیلده نوغالا - غوغالا قایریب قوروتماق اوچون گونه ور یئرده سره لر. قورموش «شور» نوغالارینا قورود دئیله لر. «شور» دان موتال دا با سارلار. موتال کندلی لرین و ائلاتلارین قیش واختلاریندا یئیله جکلری زومارلاری کیمی ده گرلنر. قورودو ازیب، جور به جور یئمکلر پیشیریرلر. که له جوش - کلم آشی - کششیر بورانیسی - چوروتمه - کشک بادیمجان و...

ایرانی قایتاما سالار، اونوتوریا یا توکرلر، سویوسوزوله ر توربادا قالان مادهیه جورتان (کوچه لیک = چوچه لیک) دئیله لر اونو قادیتلار اونلا یوغوروب کوکه پیشیریله لر. «جورتان» دان «که له جوش» و «اریشته آشی» پیشیر مکده فایدالانارلار.

■ جاجی لئی لئی

حمل آبی نین (فروردین) ایکی اینجی هفته سنین اوللرینده کوچری
قوشلارین ایلکین قاتارلاری آذربایجان اراضی سینده گؤرونرلر. اونلارین
بیرینجی قوروپو حاجی لئی - لئی قوشلاری اولار. حاجی لئی - لئی قوشونو
گۆردوکده اوشاقلار آشاغاداکی شعرى سئوینه - سئوینه اوخویارلار.

جاجی لئی - لئی دام عشقینه

دامدا یوان عشقینه

بیر داماغین شاققیلدات

اون ایکی ایمام عشقینه

■ کرمه کسمک ده بی

کندلرده مال قارا ساخلایان کندلی لرین کرمه لیک دئیلن معین حیط
یانیلاری اولار. کرمه لیک نه قدهر گنیش و وسعتلی اولسا اوانوین آرتیق مال
حیوانلارنین چوخ اولدوغون ثبوتونادیر. داها دوغروسو هامپالارین کرمه
لیکلری گنیش و وسعتلی اولار. بعضی یئرلرده کرمه لیگه باسمالیق دئیرلر.
کرمه لیک (باسمالیق) گل - گئدلی یئر ده اولار. پاییز فصلی باسمالیقی بئل ایله
معین اندازه لرده کسب بیر یئرده قالاقلارلار. بوقالاقلانان کرمه لره «کرمه
قالاغی» و یا «باسماقالاغی» دئیله لر. قدیم ایللرده کرمه لیک لری کسمزدن
اؤنجه ها می توپلانیب اونون اوستونده شادلیق ائدهردیله رهله کسيلمه میش
اولان کرمه لیگین اوستونده یاللی گئدر میشلر. او یا للی لاردا اوخونان شعر
لرده وار ایمیش همان شعر لر خالقمتیزین احوال روحیه. اجتماعی یا شایش و
خصوصیتلریندن توره نن شفاهی ادبیاتیمیزین اورنکلری دیرلر. نمونه اولاراق
همان یاللی گئدیب شادلیق ائدیلهن چاغلاردا اوخونان شعر لریمیزدن اورنکلر
گتیریریک.

شیرین آلما شیرین هیوا

شیرین نارا دئه گلسین

سیزین کنده گئدن اولسا

بیزیم یاره دئه گلسین

سودا بالیق یان گئدهر

آچما یارام، قان گئدهر

حکیم، طیب تئیه سین

اجل گلر جان گئدهر

آپار دیلار گولومی
ائيله دیلر. ظلومی
نه قویدولار دانیشام
نه کسیدیلر دیلیمی

باغاگردیم اوزومه
تیکان باتد دیزیمه
اگیلیدیم چیخارتماغا
یارساتاشدی گوزومه

بولاق باشی بوز اولار
دسته - دسته قیز اولار
اگیل دسمالین گوتور
من گوتورسه م سوز اولار

باغدا چنار آغاجی
جوت گزه رایکی باجی
بیری منیم اوز یاریم
بیری باشیمین تاجی

سو آخار داشا دئیهر
کپر بکلر قاشا دئیهر
ائله بیر یار سئو میشم
ئیدی قار داشا دئیهر

داوار گلیر ساغینا
دوندهر خانلیق باغینا
خان باغیندا بیر قیز وار
بنزهر قویروق یاغینا

اٹولری کوندهلن یار
بیزه گول گوندرن یار
گولون یارپوزا دونسون
بیزدن اؤز دؤندهرن یار

تبریزاوستو گونئی دی
شوشه لر دولومئی دی
یاردان بیر نامه گلیب
تا مام عرضی گیلئی دی

دئیلن لره گؤره قدیم ایللرده بیر قیزین ایکی ایسته نی اولسا ایمش، قیزین
آتاسی ایکسی گونوللو اولدوقدا، هر ایکسی اوغلانی باسما لیقدا
گوله شدیره رمیش. یاریشدان فاتح چیخان اوغلان قیزلا ائوله نرمیش. هابئله
گلینلرین تویلاریندا بیر نفر اوغلان طرفیندن بیر نفرده قیز طرفیندن باسما لیقدا
گولشه رمیشلر. اوغلان طرفی یشخارسا، قیزا ئویندن انعام و خلعتلر آلا
ایمیش، قیز طرفی یشخسا ایمیش، کوره کن قیزا ئوینن تام شرط لرینه بویون
ایهرمیش و قیزین آتاسنین دئدی کلرینی یشرینه یشره رمیش.

■ نه نه تپه ده بی

«خوی» ون قوزای دوغوسوندا یئرلشنه «پیرکندی» آدلی بیر کندواردیر. «پیرکندی» ایله «خوی» ون ۲۵ کیلومتر لیک مسافه سی واردیر. «پیرکندی» قوزیی دن «سیئه باز»، دوغودان «بیز نه ده» یه -گوئشی دن «زه روان» کندلرینه، باتی دان (گون باتاندان) چیله خان داغینا و قلی (قولو) دره سینه پایشیقلی دیر. پیرکندی کندینده «نه نه تپه» آدلی بیراوجاق واردیر. بواوجاق (زیارتگاه) پیرکندین قوزای طرفینده کندین بیرکیلومتر لیگینده یئرلشیبدیر. روایتلره گؤره بواوجاق بیر خانیم آنانین قبری دیر. دئیشلره گؤره ایماملارین ائولادلاریندان بیر یی دیر. دئیشلره، تشچه دفعه اوزوندن کرامتله گؤستریبدیر. دئمک لازمدیرکی اوزون ایللردن بری آذربایجان ائللرینده خاص ده بلر ورسملر فورمالاشیبديرلار. خالق حیاتیندان ائلهاملانمیش خالق، دوشونجه سیندن قایتایب قالخان بوده بلر ایلین خاص مؤسومونده بیر منطقه و یا بیر ماحالدا اجرا اولونور. خالق اینانچ اندیرکی اوده بلردن اوزاقلاشسا ایل بویو ایشلری یئر به یئرینده انجام تاپمپا جاق دیر. یومنی خوش اولمویا جاق دیر. اوتن نسیللره حورمت و احترام علامتی اولاراق ده بلرده هامی اشتراک ائده رنه نه تپه ده بی نین بایرام دان سونرا، باهار گونلرینده اولدوغونا دیقت یترسه ک، خانیم طایقا لارین قدیم ایللرده یازگونلریند فایشلیغا آرتیق چخار اولدوقلاریندان آسیلی دیر. گؤروروک کی خانملارین واختی چوخ مهم دیر. بیزیم اجتماعی حیاتیمیزدا آنالارین و قادینلارین واختی همیشه مهم اولوبدر. مسؤول اولدوقلارینا گؤره همیشه بشکارچیلیق ایاملاریندا، اوزون دورو اولان کسبل لیکلرینی آرادان قالدیرماق اوچون بوده بلری انجام وئریرلر. سایر

اجتماعی ده بلرکیمی بوده ب ده خانیملار - بیر - بیرى ايله آرتیق اونسیت قازانیر و محبتلی اولورلار. بیر آنانین احترامینا گۆره بورسمى بیر معنوی رسم حسابلا بیر و اۆز ایستکلرینی تانری دان ایسته بیرلر. اونلار زیارات گونو آدلانان «نه نه تپه» رسمینده باهالی پالتارلارینی گئیپ یشمه - لی لرینی، خوره ک لرینی اوجاغا آپاریب، آلاهیین نعمتی آدلانان یمکلرینی اوجاغین اطرفیندا پیشیریرلر و بوتون یارانمیشلارا عمل ائدیکلرین گؤستمک نییتی ايله اونو خاضیئرلایارلار. بئله کی هر ایل بایرامدان ایکی هفته سونرا او تپه ده خاص مراسم برپارئده رلر. «نه نه تپه» مراسمینده اشتراک ائدنلر خوی - تبریز - اورمو و سایر شهر و کندلردن گله رلر.

اورادا یاشیان اهالی آراسیندان اولان بیر قوجامان آغ بیرچک آنا مراسم گونونو تعیین ائدیپ خبرچی وظیفه سینی داشایار و اوگونو اطراف شهر و کندلی لره چاتدیرار. آغیزدان آغیزدا دولانان بو خبرده دئيله رکی اگر فیلان گون کندیمیزده اولوم - ایتم اولماسا «نه نه تپه» یه زاووار اولاجاغیق ائشیده نلر ایسه یاخین آداملارین قوهوم قبيله سینه خبر یشره ر. بوده ب رسم اولاراق جمعه گونو اجرا اولونار. نه نه په مراسیملرینه یالنیز قادیلار اشتراک ائده رلر. معلوم اولان گون قادیلار یمک لرین گؤتوروب «نه نه تپه» یه گئده رلر. اول باشدا نشتا و ولیق یشیب، سونرا اوجاغی زیارت ائده رلر، داهاسونرا، یاللی گئدیپ قادیلار آراسیندا شنلیک ائده رلر. یا للی گئدمگی بومراسیم ده مقدس بیله رلر. یاللی گئدنلر ائل ماهینلاریندان اولان شعرلری بیرلیکده اوخویارلار یاللی گئدنلر اوز ریتیمیک او یونلاریندا، ریتملرینه او یغون شعرلر اوخویارلار. مثل او چون آشاغیندا بیر نچه نمونه گتیریک

دسته باشی دئیهر	دسته دئیهر
باغا گیردیم اوزومه	چکیلین یاللی دوزولسون، باشی شاللی دوزولسون
تیکان باتدی دیزیمه	چکیلین یاللی دوزولسون، باشی شاللی دوزولسون
اگیلیدیم چیخارتماغا	چکیلین یاللی دوزولسون، باشی شاللی دوزولسون
یار ساتاشدی گوزومه	چکیلین یاللی دوزولسون، باشی شاللی دوزولسون
گون چیجیب داغ باشینا	چکیلین یاللی دوزولسون، باشی شاللی دوزولسون
اورتوبدو آغ باشینا	چکیلین یاللی دوزولسون، باشی شاللی دوزولسون
گویلو شاماسئوه	چکیلین یاللی دوزولسون، باشی شاللی دوزولسون
دولانار تاغ باشینا	چکیلین یاللی دوزولسون، باشی شاللی دوزولسون

روایتلره گؤره گنچمیشلردن ائشیدیلیب کی، اوجاق صاحبی (نه نه خانم) خانیملارین، همیشه تمیز اولماغلیقلارینا تا پیشبریق ایره‌لی سوروبدور (وصیت ائدیدی) اوقادینلاری شاد اولماغا، عائله‌لری آراسیندا شنلیک یارادتماغا، ارلرینه وفالی، یاردیمچی، کونوللو، اولماقلارینی ایسته ییدیر. اهالیده اولان قادینلار او خیرخواه آنانین عزیز خاطره سینه گؤره ایلده بیرایکی دفعه اونو یاد ائدیب محبتلرینی بیلدیرمک اوچون و اونون تاپیشریقلارینی خاطیر لامالاری ایله خاطیر لایارلار. قادینلار اوجاغی زیارت ائندنده اهالی نین و عائله عضوی لرینین ساغلفینی ایسته یرلر. بلالاردان اوزاق اولماقلارینی، بول تاخیل وامن - آمانلی عومور ایسته رلر. تانیردان رحمت یاغیشی و برکتلر دیله رلر. بوده‌ب لرده اونلار اوزلرین آزاد حیسس ائدیرلر. و بئله دوشونور لرکی حیات یولداشلاری ایله یاشایش گمی سینی خوشبختلیک ده نیزنین ساحیللرینه چاتدیرا بیله رلر. اونلار چتینلیک لرین قارشیندا اؤزلرینی دایانا جاقلی حیس ائدیرلر. هایشله نورما وضعیتی اولان

بیر یاشایشی محکم قدملرله باشا ورمای اؤز لرینه مقصد گؤتورورلر. بوکیمی گونلرده قادینلار بیرداها اؤز لرینه اینانیرلار. بیر آناکیمی اؤز لرینه عاید اولان بوشینلیکدن لذت آلیب فایدا لانیرلار. دئمک ائلللی لریمیزین، اولوسوموزون بوتون جمعی حرکت لرینده مقدس لیک وار. انسان و انسانلار اوچون احتراملار وار. گئچمیشلر، آغ ساققاللار و آغ بیرچکلر اوچون حورمت وار، کورپه بالالار اوچون ده بلر - مراسملر وار. ینی عائله عضوی کیمی قبول اولونان تزه گلین و نیشانلی قیزلارا، کوره کنلره عاید هم انسانی رسملر، همدە محبت یوللارینی هامارلاماق واردیر. بیز خالقیمیزین، ائیلیمیزین بوتون ده بلر و رسم لریندن تا- پدیغیمیز، یالینز اونون سعادت، شرافتی و گله جگی نامنه دیر. بویوک ائلمیز همیشه عظمتلی اولوب و توپلومدا همیشه بیزی بیرلیگه، اتحادا، قارداشلیق و دوستلوغا چاغیریب، همیشه بیزی بیریشده، چوره ک کسب، دوز دادماغا چاغیریب و تربیه اندیب. عشق اولسون اولو بابالاریمیزا، عشق اولسون گله جکیمیزین ایشیقلی یوللارینا چیلەنن بوگونکو گؤزیا شلاریمیزا، بیز، هم بوگونوموزه، همدە گله جکیمیزه اؤزوموز آغلامالیق، اؤزوموز، مطلق اؤزوموز

سون

قایناقلار (منابع)

- ۱- پور اکبر. ر، بررسی ادبیات شفاهی آذربایجان.
- ۲- کریمی. م، ادبیات باستان آذربایجان.
- ۳- هیئت. دکتر جواد، آذربایجان شفاهی ادبیاتی.
- ۴- سهند. ب - ق، سازیمین سوزو.
- ۵- بهرنگی. صمد، مجموعه مقاله‌ها.
- ۶- آخوند ف. اهلیمان، آذربایجان فولکور آنتولوگیاسی.
- ۷- صدیق. ح، عاشیقلار.
- ۸- صدیق. ح. سایلار.
- ۹- شهریار. استاد محمدحسین: کلیات اشعار ترکی.
- ۱۰ - مجیدزاده. (ساوالان)، حسن: آپاردی سئلر سارانی.
- ۱۱- مجید زاده (ساوالان، حسن: تورکجه ترانه‌لر.
- ۱۲- جاوید، سلام‌اله: آذربایجان فولکورلوروندان نمونه‌لر.
- ۱۳- رئیس‌نیا، رحیم: کوراوغلو در افسانه و تاریخ.

